

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- **АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС**

- ∨ *Державна політика щодо Криму і конституційні зміни*

- **СУСПІЛЬНА ДУМКА**

- ∨ *Як відновити авторитет Основного Закону*

- ∨ *Навіщо Україні антикорупційний суд*

- **ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР**

- ∨ *Закрита процедура ВККС з оцінювання суддів*

- ∨ *Парламентсько-президентська модель: змістовний підхід проти формального*

№ 7 ЛИПЕНЬ 2018

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 7 (51) 2018

(25 червня-25 липня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРІ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, в.о. генерального директора НБУВ
(головний редактор);

В. Горovий, д-р іст. наук, професор, заступник генерального директора НБУВ
(заступник головного редактора);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ;
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Аулін О.

Державна політика щодо Криму
і конституційні зміни.....3

**НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО
ПРОЦЕСУ**.....6

**КОНСТИТУЦІЙНІ
АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ**.....6

СУСПІЛЬНА ДУМКА

*А. Николаенко, Апостроф: День Конституції:
як востановить авторитет Основного Закону*.....9

*Р. Безсмертний, Главком:
Головною у Конституції є Людина*.....10

*О. Гаврутенко, Українська правда:
Нова Конституція як передвиборча агітка
в руках українського політичного невігластва*.....12

*О. Постернак, From-ua.com: Мама
конституція, папа стакан портвейна*.....13

*В. Манько, Апостроф: Реформа, яка вже
відбулася: сім головних зрушень
у судовій владі*.....17

*Є. Герасименко, ТСН:
Навіщо Україні потрібен антикорупційний суд*.....19

*Експрес, Як написати конституційну скаргу та
змінити закони: покрокова інструкція*.....20

*І. Попов, Главком: Антикорупційний суд
не повинен потонути у вивченні помилок
в деклараціях*.....23

*Л. Семішоцький, Закон і Бізнес: КС спробує
примирити патріотизм із правом на освіту для
нацменшин*.....25

*Я. Полянська, Радіо Свобода:
Чи саджати чиновників за незаконне
збагачення?*.....27

**ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ,
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ,
ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**.....29

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Шевчук С.

«Важко вимагати від простих людей коритися
владі закону, якщо він приймається в
неконституційний спосіб».....38

Куйбіда Р.

Феміда приходить в сірому.....45

Пошва Б.

Реформи мають проводитися таким чином,
аби не соромно було дивитись у бронзові очі
Пилипа Орлика.....50

Філіпчук В.

Ігри з Конституцією: українська влада
перетворює шлях в Європу на "науковий
комунізм".....55

Маселко Р.

Закрита процедура ВККС з оцінювання суддів –
це є загроза для реформи судової влади.....57

Бондаренко Б.

Парламентсько-президентська модель:
змістовний підхід проти формального.....58

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ірландія.....62

Франція.....63

Куба.....63

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

О. Аулін, канд. філос. наук, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Державна політика щодо Криму і конституційні зміни

15 квітня 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Цим законом, зокрема, було визначено Російську Федерацію як державу, що здійснює окупацію. З того часу українська влада і правозахисні громадські організації здійснюють моніторинг стану дотримання прав і свобод людини й громадянина в Криму. Проте в наслідок російської окупації півострову можливості правового захисту місцевих мешканців – громадян України суттєво обмежені. Сьогодні спостерігаються численні порушення Росією прав кримських татар, етнічних українців, осіб та організацій, які не виявляють лояльності до РФ та незгодні з анексією півострова. Проблеми, пов'язані із захистом прав людини, майновими правами, контролем за санкційним режимом, допомогою політв'язням, низкою соціальних, гуманітарних, освітніх питань, що виникають у громадян України в Криму, потребують системності, координації у діяльності вітчизняних органів влади, співпраці з неурядовими ініціативами, комунікації з кримчанами. Одним із дієвих шляхів для забезпечення таких умов може стати розробка й ухвалення додаткового законодавства, з внесенням змін у Конституцію України щодо статусу корінних народів та самого півострова.

12 травня 2017 року Конституційна комісія як спеціальний допоміжний орган при Президентові України на своєму засіданні ухвалила рішення «про створення робочої групи з напрацювання пропозицій змін та доповнень до Конституції України щодо Автономної Республіки Крим (розділ X Основного Закону)». До її складу увійшли члени Конституційної комісії, правознавці та народні депутати з різних фракцій (загалом 25 осіб). Співголовами робочої групи стали відомий конституціоналіст, доктор юридичних

наук Володимир Буткевич, а також голова Меджлісу кримськотатарського народу Рефат Чубаров. Також до процесу розробки проекту долучилися незалежні експерти.

У листопаді 2017 року народний депутат України Рефат Чубаров оголосив про завершення процесу підготовки тексту змін. Їх основну склали такі положення:

- джерелом особливого статусу автономії стає право кримськотатарського народу як корінного народу України на самовизначення;
- кримськотатарська мова використовується поряд із державною в усіх сферах суспільного життя, крім випадків, визначених законом;
- у представницькому органі автономії закріплюється мінімальне гарантоване представництво кримськотатарського народу;
- Курултай (національні збори кримських татар), і сформований ним Меджліс закріплюються в Основному законі України як представницькі органи кримськотатарського народу, що беруть участь в ухваленні низки рішень органами влади в Криму.

Нагадаємо, що в теперішній редакції десятого розділу Конституції Автономна Республіка Крим є невід'ємною складовою частиною України і в межах повноважень, визначених Основним Законом України, вирішує питання, віднесені до її відання. Нормативно-правові акти Верховної Ради АР Крим та рішення Ради міністрів АР Крим не можуть суперечити Конституції і законам України та приймаються відповідно до Конституції і законів України, актів Президента і Кабінету Міністрів України та на їх виконання. Представницьким органом АР Крим є Верховна Рада Автономної Республіки Крим, депутати якої обираються на основі загального, рівного, прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Відома журналістка Валентина Самар звертає увагу на відсутність широких дискусій

з приводу кримського сегменту конституційних змін, їх професійного розбору та експертних оцінок в українському публічному просторі. На сьогодні всі матеріали вже передані до секретаріату Конституційної комісії й можливість ознайомитися з ними у повному обсязі відсутня. Однак члени робочої групи Арсен Жумаділов і Наталя Беліцер висвітлили деякі аспекти своєї праці, зазначивши при цьому, що наявна редакція термінів і положень не є остаточною.

Замість «Автономна Республіка Крим» робоча група пропонує назву – «Кримська автономія». Представницький орган Кримської автономії називатиметься не Верховна Рада АР Крим, а Кримська Рада (далі КР). «У статті 134 закладається основа для всього розділу: «Джерелом особливого статусу Кримської автономії є право кримськотатарського народу на самовизначення як корінного народу в Україні». Стаття 135 доповнюється положенням про те, що Кримська автономія має Конституцію, яку приймає Кримська Рада за погодженням з Курултаєм кримськотатарського народу і яка затверджується законом Верховної Ради України.

Пропонується ввести нову статтю – 135-1, згідно з якою в Кримській автономії поряд з державною мовою використовується кримськотатарська. До складу КР (загалом – 100 депутатів) входитимуть 34 представники кримських татар як корінного народу в Україні. Обиратися вони будуть у національних багатомандатному або одномандатних округах. Кандидати в депутати від Курултаю/Меджлісу кримськотатарського народу в парламент Криму не делегуватимуться. Норма про прямі вибори зберігається для всього складу КР. Відповідно до статті 136-1, що відсутня в теперішній редакції Конституції України, вищим представницьким органом національного самоврядування стає Курултай, який формує Меджліс кримськотатарського народу. Ще одна нова стаття 138-1 закріплює норму, згідно з якою, Кримська Рада і уряд, а також органи державної влади та місцевого самоврядування в Кримській автономії приймають рішення з питань, передбачених статтями 137-138

діючої Конституції (нормативне регулювання і ведення автономії), «за попередньою згодою відповідних представницьких самоврядних органів кримськотатарського народу, якщо це зачіпає його права та інтереси».

Стаття 139-1 передбачає, що в разі виникнення в Криму ситуації, яка становить реальну загрозу державному суверенітету або територіальній цілісності України, «президент України вводить в Криму особливий режим управління шляхом призначення спеціального державного представника з одночасним припиненням повноважень органів влади Кримської автономії». Прем'єр Кримської автономії як і раніше призначатиметься й звільнятиметься з посади Кримською Радою за погодженням з президентом України. У проекті залишається й норма, що передбачає дострокове припинення повноважень парламенту автономії за наявності висновку Конституційного Суду України про порушення ним Конституції або законів України. А в статті 150 Курултай пропонується наділити правом суб'єкта конституційного подання нарівні з Кримською Радою.

Експерти, які не погоджуються із запропонованими змінами, перш за все звертають увагу на проблеми, пов'язані з національно-територіальним статусом майбутньої автономії. На думку Марини Ставнийчук, такий статус Криму вимагає змін не лише до десятого розділу Основного Закону. Зокрема, це стосується статті другої І розділу Конституції, яка визначає, що Україна є унітарною державою. Крім того, вирішення інших питань конституційного регулювання системи адміністративно-територіального устрою України закріплено у статті 133 розділу ІХ Основного Закону. Тарас Березовець взагалі вважає створення свого часу територіальної автономії великою помилкою, що дозволила Росії згодом здійснити анексію Криму. Відомий блогер Юрій Романько упевнений в тому, що кримськотатарська автономія потрібна лише в тому випадку, «якщо вона створить стратегічний союз з Туреччиною, який би включав довгострокову військове, економічне і стратегічне партнерство. Тоді б з її допомогою

можна було заручитися підтримкою сунітських держав в ООН та інших міжнародних організаціях для блокування Росії і повернення Криму».

Аналізуючи об'єктивні й суб'єктивні чинники, що впливають на конституційні зміни на «кримському» напрямку, Голова Ради українського незалежного Центру політичних досліджень Юлія Тищенко, виокремлює часову й регламентну складові проблеми. «Тим, хто хоче змін ... хотілося б, щоб це було швидше. Тут складно говорити про можливості, щоб це відбувалося швидше. Але очевидним є сценарій, що не будуть проголосовані ті зміни, які були напрацьовані в рамках однієї з робочих груп Конституційної комісії. Тому що вони ще не розглянуті на рівні великої робочої групи. І тут запускається сценарій, який ускладнює подальше затвердження. Тому що Конституція має свої запобіжники стосовно внесення до неї змін. Вперше, коли відповідні зміни пропонуються, парламент має проголосувати щодо направлення цих змін до Конституційного суду, потім Конституційний суд ці зміни розглядає, далі на іншій сесії Конституційний суд доповідає, що ці зміни не порушують Конституції, і аж на наступній сесії вони голосуються повністю. А парламент вступає у виборчий цикл. Чим у нас характеризуються ці електоральні виборчі цикли? Популізмом, своїми сценаріями торгу, і нинішній склад Верховної Ради не є якимось винятком. Тобто шанси того, що депутати будуть мислити стратегічно, а не емоційно, зменшуються».

Наталя Беліцер, експерт Інституту демократії імені Пилипа Орлика, зазначає, що незважаючи на бажання досягти кінцевого результату якомога швидше, необхідно враховувати досвід інших демократичних країн. Зокрема, у Північній Європі, яка стикалася з подібними проблемами у ситуаціях значно сприятливіших, ніж у сучасній Україні, законодавчі й конституційні процеси у подібних випадках тривали роками.

Поряд із цим не можна відкидати такий потужний чинник, яким є позиція Президента України. 28 червня 2018 р. під час виступу з нагоди Дня Конституції біля пам'ятника Пилипу

Орлику у Києві Петро Порошенко закликав активізувати роботу Конституційної комісії щодо внесення змін до Основного Закону для визначення в ньому статусу Криму. «Ще одні важливі зміни до Конституції – відображення в Конституції Криму... Ми також просимо, щоб конституційна комісія активізувала свою роботу і якнайшвидше передала проект для розгляду народним депутатам», – сказав президент. З моменту російської окупації півострова керівництво української держави в особі Президента Порошенка неодноразово заявляло про намір переглянути статус АР Крим і створити кримськотатарську національно-територіальну автономію. Одна з найяскравіших заяв на цю тему пролунала у серпні 2015 року. У зверненні до II Всесвітнього конгресу кримських татар Петро Порошенко зазначив, що в планах українського керівництва розробка Дорожньої карти з надання Криму статусу національно-територіальної автономії у складі України. Готовність внести до Верховної Ради законопроект зі змінами до розділу X Конституції, який регламентує статус АР Крим, Президент озвучив і 18 травня 2017 року, коли заявив про готовність стати суб'єктом конституційних пропозицій, напрацьованих у рамках Конституційної Комісії. Враховуючі два таких важливих моменти як теперішній високий рівень концентрації дружніх Гаранту Конституції політичних сил у структурах законодавчої й виконавчої влади України, а також наближення парламентських і президентських виборів, можна сподіватися, що відповідні зміни до Основного Закону України відбудуться в осяжній перспективі (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: <http://www.president.gov.ua/news/konstitucijna-komisiya-stvorila-robochu-grupu-z-pitan-avtono-41302>, https://censor.net.ua/news/464696/rabochaya_podgruppa_zavershila_podgotovku_izmeneniyi_v_konstitutsiyu_po_statusu_kryma_chubarov, <http://www.ucipr.org.ua/publicdocs/AutonomKr.pdf>, <http://qha.com.ua/ru/intervyu/v-ukraini-logichne-bachennya-maibutnogo-krimu-tischenko/185362/>, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page>, [5](https://zn.ua/internal/konstitucionnye-</i></p></div><div data-bbox=)*

parostki-korennogo-naroda-284247_.html, <https://ua.krymr.com/a/28810437.html>, http://glavred.info/avtorskie_kolonki/ugroza-federalizacii-ukrainy-ili-chem-opasna-ideya-sozdaniya-krymskotatarskoy-avtonomii-505808.html?fb_comment_id=1705575766177125_1706349389433096, https://lb.ua/news/2018/03/27/393687_chubarov_popravki_

konstitutsiyu.xmml, <http://qha.com.ua/ru/politika/izmeneniya-v-konstitutsiyu-po-statusu-krima-sootvetstvuyut-ojidaniyam-krimskotatarskogo-naroda-chubarov/192531/>, <https://prm.ua/ru/istochnikom-avtonomii-kryima-stanet-pravo-kryimskih-tatar-na-samoopredelenie-chubarov-ob-izmeneniyah-v-konstitutsiyu/>.

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Народні депутати схвалили правки до закону про "Вищий антикорупційний суд" щодо підзвітності апеляцій у справах, пов'язаних із корупцією. Про це розповіла кореспондентка 24 каналу у прямому ефірі.

254 голосами законопроект було прийнято у другому читанні та в цілому з техніко-юридичними правками. Зазначимо, що на внесенні цих правок нещодавно наполягали у Міжнародному валютному фонді.

Зокрема, внесено зміни до Закону України "Про судоустрій і статус судів", які передбачають деталізацію регулювання питань діяльності палат вищих спеціалізованих судів та закріплення певної інституційної автономності апеляційної палати вищого спеціалізованого суду.

Також апеляційна палата вищого спеціалізованого суду діє у його складі на засадах інституційної, організаційної, кадрової

та фінансової автономії. Для неї передбачено окреме проведення конкурсу на зайняття посад суддів апеляційної палати.

Прем'єр-міністр України В. Гройсман вже встиг привітати таке рішення парламенту.

Нагадаємо, 7 червня Верховна Рада підтримала проект закону про створення Вищого антикорупційного суду. За закон в другому читанні та цілому проголосували 315 народних депутатів.

9 червня голова Верховної Ради А. Парубій підписав закон про Антикорупційний суд. А 19 червня Порошенко вніс на розгляд парламенту вже технічний документ – законопроект про створення Вищого антикорупційного суду.

21 червня Верховна Рада з другої спроби проголосувала за основу і в цілому за запуск закону про Вищий антикорупційний суд (*24tv* (https://24tv.ua/politika_tag2228). – 2018. – 12.07).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

Конституційний Суд України відкрив провадження з питання заробітної плати прокурорів. Про це в понеділок, 16 липня, повідомляє прес-служба Генеральної прокуратури. З відповідним поданням до Конституційного суду звернулися 50 народних депутатів, представником яких виступив В. Карпунцов.

Згідно з повідомленням ГПУ, суть питання в тому, що закон України «Про прокуратуру» визначає постійний посадовий оклад прокурора місцевої прокуратури з 1 січня 2017 р. в розмірі 12 прожиткових мінімумів для працездатних осіб.

Разом з тим, законом «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин від 28 грудня 2014 р. прикінцеві та перехідні положення Бюджетного кодексу України» доповнені нормою, яка фактично зупинила дію закону України «Про прокуратуру» в зазначеній частині.

«У результаті посадові оклади прокурорів виявилися значно нижчими (більш ніж в три рази) в порівнянні з сумами, передбаченими статтею 81 закону України «Про прокуратуру» (постанова Кабінету міністрів України від 31 травня 2012 р. № 505 «Про упорядкування

структури та умов оплати праці працівників органів прокуратури» в редакції постанови Кабінету міністрів України від 30 серпня 2017 №657)», – пише прес-служба (*Главком* (<https://glavcom.ua/news/konstituciyniy-sud-vzyavsvyaza-zarplati-prokuroriv-513015.html>)). – 2018. – 16.07).

Конституційний Суд України визнав неконституційним скасування та обмеження пільг постраждалим внаслідок Чорнобильської катастрофи та відновив відповідні соціальні гарантії. Про це повідомляє прес-служба суду. Рішення КСУ скасовує дію норм, які обмежували виплати для пільгових категорій, пов'язаних із Чорнобильською катастрофою.

Як відомо, у грудні 2014 р. Верховна Рада ухвалила закон, яким суттєво скоротила соціальні гарантії і пільги для чорнобильців. Зазначається, що обмеження чи скасування пільг, компенсацій і гарантій постраждалим унаслідок аварії на ЧАЕС, призвели до звуження їхніх прав, зниження рівня їхнього соціального забезпечення та фактично є відмовою держави від її зобов'язань, передбачених статтею 16 Конституції України.

«Конституційний Суд України, виходячи зі змісту ст. 16 Основного Закону, зазначає, що обов'язок держави щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи зумовлює надання особливого статусу громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», – пояснили в установі.

Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та не підлягає оскарженню (*Експрес* (<http://expres.ua/news/2018/07/18/302012-chornobylcyampovernut-pilgy-rishennya-konstituciynogo-sudu>)). – 2018. – 18.08).

20 липня народні депутати, представники коаліції громадських організацій «Реанімаційний Пакет Реформ» (РПР) та Коаліції на захист громадянського суспільства в Україні передали на розгляд Конституційного Суду України подання щодо неконституційності електронного декларування для громадських антикорупційних активістів. Правозахисники

направили до Конституційного суду подання щодо скасування е-декларування для антикорупційних активістів. Про це повідомляється на сайті «РПР».

Зазначається, що звернення до Конституційного суду підписали 65 народних депутатів.

«Декларування для громадських активістів порушує щонайменше три положення Конституції. По-перше, це суперечить принципу верховенства права в частині правової визначеності та легітимної мети. По-друге, вимога декларування – це пряме обмеження щодо свободи об'єднань у громадські організації. По-третє, це втручання в особисте життя громадських активістів, які не є особами, вповноваженими на виконання функцій держави, а тому не повинні подавати декларації на рівні з чиновниками», – прокоментувала подання керівниця проєктів з питань конституційного права Центру політико-правових реформ Ю. Кириченко.

На думку правозахисників, норми щодо е-декларування громадських антикорупційних організацій «подібні до тих, що діють у авторитарних країнах колишнього СРСР» (*Детектор Медіа* (<https://detector.media/community/article/139516/2018-07-20-pravozakhisniki-napravili-do-konstitutsiinogo-sudupodannya-shchodo-skasuvannya-e-deklaruvannya-dlya-antikoruptionsiivnikh-aktivistiv/>)). – 2018. – 20.07).

Колишній голова Верховного суду України (з грудня 1994 р. по жовтень 2002) В. Бойко констатує, що Конституція не допускає ліквідацію Верховного суду. Про це він сказав в інтерв'ю «Українським новинам».

«Зараз конфлікт між суддями Верховного суду України та нового Верховного суду. Мене все це турбує. По-перше, виключили з назви Верховного суду слово «України». Генеральний прокурор України існує, Міністерство внутрішніх справ України теж є, а Верховний суд України? Я не розумію цього. Я допускаю, що це зроблено для того, щоб тих, хто працює у Верховному суді України, звільнили. Але Конституція України не допускає ліквідацію Верховного суду», – сказав він.

За його словами, реформа Верховного суду України є оцінкою якості тих помічників і реформаторів, які пропонують зміни. Він упевнений, що під час реформи повинні були врахувати ризики і передбачити, який може статися конфлікт.

Бойко додав, що тепер судді попереднього складу Верховного суду мають намір звернутися в Європейський суд з прав людини, а це означає, що конфлікт розширюється на європейський рівень, а це вже оцінка держави, а не реформи (*Главком (<https://glavcom.ua/news/konstituciya-ne-dozvolyaje-likviduvati-verhovniy-sud-ukrajini-eks-golova-vsu--513899.html>). – 2018. – 19.07*).

У Верховній Раді України знову почали збирати підписи депутатів для депутатського подання в Конституційний Суд України (КСУ) щодо зняття мораторію в Україні на продаж землі. Про це AgroPolit.com. повідомив народний депутат України О. Мушак.

Нагадаємо, що Конституційний Суд України відмовив у відкритті конституційного провадження з приводу пунктів 14,15 розділу Х «Перехідних положень» Земельного кодексу щодо мораторію на відчуження сільгоспземель.

Конституційне клопотання було направлено на початку 2017 року 55-ма депутатами Верховної Ради. Один з ініціаторів подання Олексій Мушак говорив, що в разі визнання земельного мораторію неконституційним в Україні може з'явитися абсолютно вільний ринок землі.

За нашими даними, в парламенті вже зібрано 10 голосів. Олексій Мушак розраховує зібрати необхідну кількість за цей і наступний сесійні тижні аби знову зробити подання в КСУ.

На запитання AgroPolit.com. чому він зробив це знову, народний депутат відповів, що Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), визнав введений Україною мораторій на продаж землі порушенням прав людини, і це зобов'язує владу зняти мораторій.

Мушак вважає, що на цей раз КСУ не зможе відмовити, бо з приводу мораторію на продаж землі є позиція цього суду. До того ж, за його словами, діючим головою Конституційного Суду України є Станіслав Шевчук, який у свій час був суддею Європейського суду з прав людини від України (*AgroPolit.com (<https://agropolit.com/news/8929-u-radi-znovu-zbirayut-golosi-dlya-podannya-v-ksu-za-znyattya-moratoriyu-na-zemlyu>). – 2018. – 4.07*).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

А. Николаенко, Апостроф: День Конституции: как восстановить авторитет Основного Закона

"Какая может быть конституция между друзьями?!" – так в конце XIX века сказал конгрессмен Тимоти Кэмпбелл президенту США Гроуверу Кливленду, когда тот отказался поддержать антиконституционный законопроект. Звучит очень злободневно для нас. В украинских реалиях пренебрежение Основным Законом стало нормой. И этот печальный факт – первое, что приходит на ум в день, посвящённый этому важнейшему для страны акту законодательства.

О Конституции у нас принято вспоминать только для того, чтобы обвинить оппонентов власти в неуважении к ней. Причём это происходило до сих пор при любой власти, даже когда у руля оказывались вчерашние оппозиционеры, страдавшие от такого произвола.

Восстановление авторитета Основного Закона – вот первейшая из задач на ближайшее время. Конституции США более двухсот лет, целый ряд ее положений многие считают анахроничными, но никто в американской политической системе не решается откровенно игнорировать этот документ.

При всех своих весомых недостатках украинская Конституция заслуживает уважения. Многие ее положения и двадцать два года назад, и сейчас вполне считались и считаются отвечающими высочайшим европейским стандартам. Соблюдай их власть предрержащие, и многих потрясений нашей стране удалось бы избежать.

Ключевая проблема этого документа кроется в особенностях его принятия и, ещё более, позднейшей переработки. Закон в 1996 году стал плодом сложных компромиссов между президентом Леонидом Кучмой и тогдашним составом парламента. Из-за этого принципы разделения властей и механизмы их функционирования были прописаны со множеством противоречий.

Ситуацию многократно усугубило превращение изменений Конституции в

политический инструмент урегулирования кризиса, порождённого выборами 2004 г. и первым Майданом. Тогда ради выхода из клинча между разными группами элиты документ буквально правили на коленке перед голосованием в Верховной Раде. Потому запланированный разумный переход к парламентской республике европейского образца был осуществлён крайне непоследовательно.

Последствия этого мы все ощутили в первой половине 2010 г., и затем вновь в последние годы, когда сначала В. Янукович, а потом П. Порошенко стали играть в политическом процессе гораздо большую личную роль, чем подразумевает статус главы государства в парламентской республике. Потому следующая важная задача – устранить эту гибридность и обеспечить чёткое размежевание между институтом президента и исполнительной властью.

Глава государства не может быть одновременно арбитром, тренером и ещё и форвардом. По таким путаным правилам сбалансированная полноценная игра состояться не может. В частности, парламенту, наконец, должно быть предоставлено исключительное право полностью формировать состав правительства, назначать глав Национального банка и Генеральной прокуратуры. Не меньший вызов – подкрепить проводящуюся постепенную бюджетную децентрализацию сокращением возможностей центральной власти не просто контролировать, а направлять деятельность органов местного самоуправления. Это путь, которым прошли практически все страны-члены Европейского союза.

Однако необходимый для прекращения череды бесконечных политических кризисов процесс принятия новой Конституции должен проводиться таким образом, чтобы с водой не выплеснуть ребёнка. Из нового Основного

Закона не должны исчезнуть важные положения о социальном характере нашего государства, о гарантиях прав национальных и языковых меньшинств, о недопустимости цензуры и многие другие. Потому проект обновлённой Конституции должна готовить специальная ассамблея из высокопрофессиональных юристов и общественных деятелей, а утверждать ее все граждане Украины должны исключительно на референдуме.

Нового закулисного сговора элит по поводу удобной им редакции этого основополагающего документа нельзя допустить. Вот тогда это будет Конституция национального единства, день утверждения которой станет бесспорно восприниматься нашими гражданами как повод для гордости и настоящий праздник (*Аностроф* (<https://apostrophe.ua/article/politics/2018-06-28/den-konstitutsii-kak-vosstanovit-avtoritet-osnovnogo-zakona/19138>). – 2018. – 28.06).

Р. Безсмертний, Главком: Головною у Конституції є Людина

Сьогодні пропоную розмову про те, що сприяє збереженню і зміцненню нашого суверенітету. Це – Конституція.

Дискусія про нову Конституцію, яку сьогодні розгорнули майбутні кандидати у президенти України, є безумовно справою політиків. Але, на жаль, вона є не цікавою та малозрозумілою темою для людей. Тож першочергове завдання пояснити чому це важливо.

Важливо, бо нині маємо глибоку інституційну кризу. Держава перебуває на грані законодавчого розпаду. Це складна проблема. І якщо хтось дає на неї просту відповідь, я стверджую – це популізм. Явище небезпечне і шкідливе. Акцентую увагу на цьому саме 16 липня, в День проголошення Декларації про державний суверенітет України. Бо відродження Конституції – це збереження суверенітету.

Шлях до процвітаючої України лежить через перезаснування держави, де прийняття Конституції має бути легітимним. Для продовження розмови про новий Основний закон, ми маємо чітко зафіксувати: 2019 року Україна обирає Президента і Верховну Раду України. Відштовхуючись від цього, ми і повинні розпочати дискусію про іншу за своєю суттю державу, а значить іншу за своїм духом Конституцію.

Що ми маємо сьогодні?

1. Політичне і правове невігластво призвели до того, що Конституція України перебуває у напівмертвому стані. 22 роки політики крутили Основним законом як циган сонцем,

підлаштовуючи його то під одні, то під інші індивідуальні потреби. Розширення і звуження владних повноважень відкинуло на другий план основне завдання Конституції. Вона має відповідати потребам суспільства, людини, а не чергового глави держави.

2. Суспільство давно вже переросло і державу, і Конституцію. Після 2014 року суспільство зробило великий крок вперед, а держава зупинилася у своєму розвитку. Основний закон більше не є обручем, який тримає в єдності і гармонії державу і людину. Вони існують відокремлено, не відчують потреби один в одному. Ми повинні подолати розрив між людиною та державою, організувати владу під потреби людини.

3. Саме глибока інституційна криза призвела до того, що в інтересах людини не працюють як передбачені конституцією органи (такі як Національний банк України, Антимонопольний комітет, Фонд держмайна і т. д.), так і непередбачені – НАБУ, САП, ДБР, на які великі надії покладає і українське суспільство, і наші міжнародні партнери).

4. Інституційна криза стала загрожувати українській державності. Перманентні конфлікти між новими і старими органами влади виходять за межі здорового глузду. Адміністративна рівновага давно зруйнована. Держава функціонує у умовах дуалізму влади. Виконавча влада роздвоєна: маємо уряд на Грушевського і уряд на Банковій. Тобто, присутність держави максимальна там, де її взагалі не повинно бути. І її не вистачає там,

де вона необхідна. Маємо конфлікт центру і регіонів. Місцеве самоврядування було і лишається здебільшого декларативним.

5. Латати конституційні дірки – справа марна. Уявіть собі: у вашому будинку впали стіни, а ви намагаєтеся поставити новий дах. Ми маємо звести нову будівлю. І починати треба із Основного закону – іншого суспільного договору, який на наших, вироблених віками цінностях-фундаменті, розкриє українську візію.

Для чого потрібна нова конституція?

1. Основний закон у державі, це – не лише ключовий політико-правовий документ. Це – ціннісний орієнтир. Головною у Конституції є Людина. Вона є основною цінністю. Все інше – похідне. А відтак Конституція має розвиватися разом із суспільством. Інакше перестає діяти.

2. Тема нової Конституції буде ключовою на наступних президентських перегонах. Вже пролунали перші заяви про необхідність конституційних зміни. Однак зверніть увагу: поки що йдеться лише про майбутні повноваження тієї чи іншої посадової особи. Я ж пропоную і наполягаю, щоб у центрі дискусії була Людина.

3. Нам не потрібна Конституція Сидоренка чи Іваненка. Конституційний процес не терпить художньої самодіяльності. Конституцію мають написати професіонали. Час аматорства минув.

4. Сьогодні правда полягає в тому, що охочих отримати владу вдосталь. Здатних її організувати – одиниці. Наше завдання – організувати владу під потреби людини.

Яким має бути шлях до нової конституції?

1. Політичне і правове невігластво знищує Конституцію. Її розтягнули у такий шпагат, що перш ніж відповісти на питання змісту, маємо з'ясувати питання шляху до нього. Сьогодні всі наявні пропозиції щодо можливих змін суперечать самій Конституції, є не

легітимними і юридично нікчемними. Розкрити глибше аргументацію я попрошу Володимира Шаповала.

2. Ми маємо чітко розуміти механізм ухвалення нової Конституції. Бо неправдою світ пройде, але назад не вернешся. Треба перестати нарешті цілувати корів та влаштовувати шоу із купівлею спіднього. Нас чекає серйозна робота. Сьогодні і зміст Конституції, і шлях до неї є для нас рівнозначними.

Як організувати процес?

1. Перед нами стоїть непросте завдання. Рухатися вперед в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів. Рухатися вперед в умовах війни. Іншого шляху об'єктивно немає.

2. За таких умов Україну неминуче очікує перехідний період (до 3-х років). Новий парламент має ухвалити Конституційний акт, що буде відповіддю на питання, яким шляхом ми йдемо до нової Конституції.

3. Нам потрібна правова рамка і плідна робота спільної комісії у трикутнику президент – парламент – громадськість. Без цього нічого не вийде. Кажу про це як учасник роботи над Конституційною угодою 1995 року та Конституцією 96-го. Тільки чіткі правила та зобов'язання дадуть нам позитивний результат.

4. Конституційний акт покладатиме зобов'язання на Президента організувати і провести конституційний процес. Бо тільки Глава держави, як гарант дотримання Конституції, може стати архітектором такого важливого будівництва. А обов'язок парламенту полягатиме в ухваленні нової Конституцію у визначені терміни.

5. Я готовий взяти на себе цю відповідальність. Ми створюємо робочу групу, яку очолить Володимир Шаповал. До кінця року проект Конституційного акту буде винесений на загальне обговорення (*Главком (<https://glavcom.ua/columns/bezsmertnyy/golovnoyu-u-konstituciji-je-lyudina-513256.html>). – 2018. – 17.07*).

О. Гаврутенко, Українська правда: Нова Конституція як передвиборча агітка в руках українського політичного невігластва

У Гоббса, Локка, Руссо та їхніх послідовників, схоже, з'являються серйозні конкуренти, які з легкістю свого професійного базікання готові знищити зміст цього фундаментального філософського терміну.

Власне, заради справедливості потрібно зазначити, що не тільки політики-популісти ототожнюють поняття "суспільний договір" з Конституцією, але й значна частина експертного середовища заходила на наввипередки допомагати переписувати Конституцію України, хором повторюючи цю нісенітницю про необхідність зміни суспільного договору.

Спробую пояснити, чому ця ідея, з моєї точки зору, є не лише безглуздою, а й просто абсурдною.

Річ у тім, що Конституція як основний закон разом з іншими законами держави ще ніколи і ніде не були наслідком загальносуспільних домовленостей, хіба що ставали результатом підкилимних чи кабінетних "договорняків" і компромісів всередині чинної на момент їхнього ухвалення політичної еліти.

Так воно є й зараз. І видавати цю гру за зміну суспільного договору, як мінімум, некоректно. А по суті – дуже цинічно.

Бо якщо посилатися на поважних філософів, які цей термін запропонували, то "суспільний договір" – це всього-на-всього та гіпотетична домовленість між людьми, якої вони мали б досягти в історично невизначений момент переходу від природного стану (самостійного існування з усіма необмеженими правами і свободами) до існування в суспільстві, де вони погоджуються відмовитися від частини цих прав і свобод та перекласти їх на суспільні надбудови – владу, державу, інституції.

Наявність такого суспільного договору якраз є необхідною передумовою як для виникнення самих держав, так і для напрацювань їхніх законів чи конституцій.

У нас же знову йде підміна понять і спроба поміняти місцями причини і наслідки, аби

тільки звучати гарно і вишукано, дарма що не про те.

Але ще більша шкода від цих намагань подобатися виборцеві – це свідоме зштовхування суспільства в безперспективній дискусії про Конституцію замість напрацювання реальних і дійсно необхідних для розвитку країни рішень.

Адже всім зрозуміло, що зараз розробка нового проекту Конституції – це лише передвиборча технологія, тема для інформаційного галасу та інформприводів. Бо нічого іншого ніхто запропонувати не може – лише тягучі і пусті процеси.

Навіть якщо й будуть запропоновані варіанти Конституції, навіть дуже прогресивні і збалансовані, то всі вони будуть варіантами одного політика – і з передвиборчої агітки на основний закон такі варіанти ніколи не перетворяться.

Ініційована ж уже майже всіма потенційними кандидатами в президенти конституціада буде тривати роками. А суспільство весь цей час буде змушене спостерігати за ще однією штучно створеною в пориві передвиборчої агонії кризою – конституційною. Без жодного поступу вперед.

"Так, – кажуть адепти зміни суспільного договору, у їхньому розумінні цього поняття, – країна саме тому і не розвивається, що наша Конституція недосконала, у ній велика кількість непрацюючих положень і дисбалансів. І хай скільки це займе часу, але її вкрай необхідно змінювати, і тільки тоді країна зрушить з мертвої точки".

Але справа в тому, що Конституція чи будь-який закон не працює не тому, що він недосконалий. А через те, що ніхто його не виконує і навіть не намагається виконувати.

Власне, тому переписуються без кінця закони – лише щоб дискримінувати чинні і щоб виправдати бездіяльність, безвідповідальність і беззаконня.

Таким чином,

Перше: суспільний договір змінити неможливо – він існує вже тисячі років, і,

сподіваюсь, буде існувати ще сотні тисяч років. Саме йому ми зобов'язані наявністю держав і законів, які лише обумовлюють виконання цього договору.

Друге: переписування Конституції – це цинічна політтехнологія, що застосовується сьогодні старим політичним класом через його нездатність запропонувати реальні конкретні проривні рішення.

Третє: навіть якщо нагальність зміни Конституції існує, то, на жаль, лише третім чи четвертим питанням після більш нагальних – виведення країни з економічної, гуманітарної, політичної кризи.

І четверте: Конституцію, закони потрібно навчитися виконувати і лише потім брати на себе відповідальність їх змінювати чи розробляти нові (*Українська правда* (<https://www.pravda.com.ua/columns/2018/07/20/7186914/>). – 2018. – 20.07).

О. Постернак, From-ua.com: Мама конституція, папа стакан портвейна

Без последнего не разобраться в перипетиях конституционного драйва, в котором прибывает наша страна с момента обретения независимости. Лишь ленивый сейчас не рассуждает о грядущих изменениях Основного Закона. Надвигаются смысловые битвы между сторонниками президентской и парламентской республик, но пока следует оставить в стороне этот фанатичный спор за скобками. Предлагаю сконцентрироваться на вопросах технологии, то есть на способе видоизменения формы государственного правления и влияния этого процесса на политическую атмосферу.

Как показывает украинская практика, именно технология изменения Конституции становится отправной точкой резкой смены формы правления в угоду конъюнктурных интересов топ-политикума. Отсюда и отношение к Основному Закону как внутриэлитному пакту о правилах межинституционального и межперсонального сожительства.

Кравчук. Пожалуй, первый президент Украины очень бы и хотел войти в историю как строитель конституционного каркаса, но не суждено. Коммунистическая партноменклатура, засевавшая в депутатских креслах и в министерских кабинетах, не понимала, да и не знала как именно учредить Украинское государство. Она была участником всеобщего шабаша первоначального накопления капитала, да и идеологические расхождения между элитными группами мешали институциональному консенсусу.

Страна жила по брежневской «конституции развитого социализма» 1978 г. с многочисленными изменениями и дополнениями, причем такими несуразными, что будь кто-то дальновидней или опытней в стратегической политической игре, безболезненно совершил бы самый настоящий переворот.

Кстати, именно устоявшаяся в советской системе права традиция принимать Конституцию съездами советов, а позже на заседании Верховного Совета, была перенесена в государственное право независимой Украине, что и явилось, кстати, одной из важных причин конституционных путаниц с изменениями.

Кучма. Второй президент стал «крестным отцом» всего отечественного политического класса и закрепить его директорский стиль государственного менеджмента должна быть первая Конституция Украины. Стать ее главным провайдером означало выиграть битву с парламентом и его спикером Александром Морозом. Институциональный дизайн Конституции сам по себе был довольно прогрессивным на этапе постсоциалистического транзита, хотя название парламента оставалось сталинским, права и свободы гражданина – весьма декларативными, а система сдержек и противовесов прописывалась номинально. Самое главное достижение Конституции 1996 г. состоит в том, что она, установив президентско-парламентскую республику, не позволила скатиться к автаркии белорусского или российского образца.

Но ключевую роль в этом играет не столько содержание документа, сколько технология его принятия. А Конституция Украины, как помним, была принята именно Верховной Радой. То есть не волеизъявлением народа, а от имени народа его не самыми лучшими представителями. Кто-то скажет, что Конституция России была принята на референдуме 1993 г. и разве это спасло страну от сползания в новое самодержавие? Но, мы ведь помним, что «Украине – не...». Впрочем, предложение Кучмы перед решающим голосованием в Раде утвердить Конституцию на всеукраинском референдуме выглядело скорее фарсом и игрой, но такой путь оставался единственно возможным в случае дальнейшей неуступчивости элит. О Конституции как об общественном договоре не говорили вообще, да и Кучма предпочел «договорняк».

Именно при втором Президенте была заложена традиция воспринимать Конституцию как лишь инструкцию для политической игры. Собрав много лестных возгласов о Конституции 1996 г. как одной из самых демократичных, Кучма впоследствии решил выстраивать чистую президентскую модель правления. Этой цели и служил всеукраинский референдум 2000 г. по народной инициативе, на котором граждане поддержали введение двухпалатного парламента, уменьшение количества депутатов с 450 до 300, предоставление Президенту права распускать Раду и ограничение депутатской неприкосновенности. Но Кучме так и не удалось реализовать задуманное из-за интриг олигархов и сопротивление оппозиции.

Ющенко. Большинство наблюдателей и аналитиков в 2004-м в унисон твердили, что задуманная Кучмой конституционная реформа с превращением страны из президентско-парламентской в парламентско-президентскую республику – страховка для кланов и Кучмы лично на случай победы непредсказуемого и прозападного, по их мнению, Ющенко. Игры с изменениями в Конституцию стали частью большой интриги и переговорным козырем во время Оранжевой революции. За «круглым столом» с Януковичем при международных посредниках решено было

очередной раз переписать правила игры, ну а Ющенко согласился на болезненную для него конституционную реформу. И снова согласие народа никто не спрашивал.

8 декабря Верховная Рада в революционной агонии 403 голосами приняла первые в истории изменения в Конституцию. Окончательно они вступили в силу с 1 января 2006 года. Ющенко никогда особо не скрывал своего искреннего неприятия конституционной реформы и фактически страна с лихвой окунулась в противоречия, заложенные парламентско-президентской системой. Причем, работающей моделью это назвать было сложно, ведь сдержек и противовесов между полномочиями Рады, Кабмина, Президента так и не удалось достичь.

Самое любопытное, что Конституционный Суд своим решением в 2005 г. установил, что результаты народного волеизъявления в определенных Конституцией и законами Украины формах непосредственной демократии являются обязательными. Мало того, трактуя статью 5 Основного Закона, Суд решил, что «только народ имеет право непосредственно путем всеукраинского референдума определять конституционный строй в Украине, который закрепляется Конституцией Украины, а также изменять конституционный строй внесением изменений в Основной Закон Украины в порядке, установленном его разделом XIII». Еще более интересное решение Конституционный Суд принял в 2008 г. Им он установил, что народ как единственный источник власти может принимать законы Украины через всеукраинский референдум по народной инициативе и его решения являются окончательным и не требуют утверждения, в том числе Верховной Радой. Именно эти два решения существенно расширяют перспективу реформирования конституционного строя и формы правления в дальнейшем.

Янукович. Четвертый Президент (впрочем, его лишили этого звания) не был похож на того руководителя страны, который бы уживался с инопартийным премьером, учитывал бы разносторонние интересы парламентских фракций и правил бы в парламентско-президентской системе как рефери и

модератор. Он предпочитал роль по аналогии с императором какого-то индейского племени доколумбовой цивилизации. И на пути к этому ему помог снова Конституционный Суд. 30 сентября 2010 г. он своим безумным решением № 20-рп/2010 отменил изменения в Конституцию 2004 г. и вернул в действие текст Конституции образца 1996 г., т.е. превратил Украину снова в президентскую республику.

Сказать, что в среде профессиональных конституционалистов и юристов был шок, не сказать ничего. Порадовала формальная мотивация решения – признание неконституционности процедуры рассмотрения и принятия изменений 2004 г. Тогда Янукович заверил всех, что «Мы вернулись к Конституции, которую Европа и мир признали как одну из лучших».

Слабое гражданское общество и европейские структуры вынуждены были принять этот горький факт. По сути, изменение государственного строя было осуществлено одним из органов власти – Конституционным Судом, что создало опаснейший прецедент для будущего. Опять-таки, без участия общественности и уже даже ее представителей – народных депутатов. Мелочный факт нарушения регламентной процедуры стал необычным фактором коррекции государственного строя.

Порошенко. Евромайдан неожиданно вернул дискурс парламентско-президентской республики. Наверное, сперва как спасательная компромиссная идея, позволяющая не только сохранить власть Януковича, но и сформировать ему надежный оппозиционный противовес в Раде. Озвученная тогда на «круглых столах» и переговорных площадках идея вернуть нормы конституционной реформы 2004 г. казалась уж очень привлекательной. Во-первых, успокоить заведенные массы. Во-вторых, это соответствовало интересам олигархов, желающих получить инструменты институционального влияния на усилившегося Януковича и его личного клана.

И вот уже после побега Януковича Верховная Рада 21-22 февраля 2014 г. принимает Закон Украины «О восстановлении действия

отдельных положений Конституции Украины» и постановление «О тексте Конституции Украины в редакции 1996 года, с изменениями и дополнениями, внесенными 2004, 2011 и 2013 г.». Украина опять стала парламентско-президентской республикой. Правда, новоизбранный президент в условиях слабого парламента и военных действий на Донбассе существенно повысил значение и функционал своей должности и де-факто смог утвердить президентско-парламентскую модель.

Однако, и в 2014 г. технология совершенствования государственного правления вызывает огромное количество правовых вопросов и самый главный из них: не нарушена ли предусмотренная самим Основным Законом процедура изменения Конституции таким законодательным трюком? Если кто-то начнет копаться в этом, или уже новая власть подымет эту тему, то, скорее всего, она добьется радикального решения, ведь все формальные и процедурные основания для этого налицо.

Вот несколько из них: «восстановление Конституции» с правовой точки зрения не есть предусмотренная самой Конституцией функция парламента, к тому же этот факт стал одномоментным и однократным действием; право определять и изменять конституционный строй в Украине принадлежит в соответствии со статьей 5 Конституции исключительно народу и не может быть узурпировано государством, его органами или должностными лицами, а значит необходим был всеукраинский референдум; данный закон и постановление были проголосованы в пакете, что создает почву для очередной процедурной придирки.

Порошенко, как и его предшественники, также не остался в стороне от конституционного секвестра. Разве что, нынче это сопровождается громким PR, шумом и даже ранениями и гибелью правоохранителей. Во-первых, в 2016 г. были внесены изменения в Конституцию касательно сферы правосудия. Во-вторых, в 2015 г. был продавлен через Раду проект изменений в Конституцию касательно децентрализации власти, однако пока только в первом чтении. Дальнейшая судьба этих изменений

напрямую зв'язана з рішенням питання по Донбасу. В-третьих, Порошенко публічно пообіцяв закріпити в Конституції України національну автономію для кримських татар. В-четвертих, практично готовий до фінального розгляду довгоочікуваний проект змін до Конституції стосовно скасування депутатської невідповідальності. Ну і в-п'ятих, недавно Порошенко запропонував закріпити в Конституції стратегічний курс на вступ до ЄС і НАТО. Виглядає як спроба сподобатися всім: і місцевим властям, і кримським татарам, і західним інституціям, і суддям. Але всі ці дії більше схожі на поточний ремонт легка зваливаючої старої хати (або навіть «собачої будки»?). Нинішня влада абсолютно не мислить стратегічно і концептуально, намагаючись залатувати дірку в стінах.

Що буде далі?

Не тільки президенти, але й багато інших українських політиків вирізнялися оригінальними ідеями конституційного проектування, хоча майже ніхто з них системно не зосередився на технології її прийняття.

В апогеї свого правління, пам'ятається, президент Ющенко запропонував міжнародне обговорення власного проекту Конституції, який мав стати базовою темою його виборчої кампанії. Як сказати, його проект Основного Закону традиційно народився кулуарним шляхом. Він запропонував двопалатний парламент з широкими повноваженнями верхньої палати, природно передбачав розширення повноважень Президента. Врешті, внаслідок цієї ініціативи всі благополучно забули.

Стоїть згадати також проект «Національної Конституції» О. Тягнибока, запропонувавши варіант чистої президентської форми правління для України. Схожі ідеї щодо зміцнення сильної президентської вертикалі висловив і О. Ляшко, додавши, правда, що в Конституції слід записати також «політ на Марс». Природно, як і 10 років тому, так і зараз будь-які ідеї по черговим змінам до Конституції

виглядають успішними, а часом і нудними, іміджевими ходами або ж сотрясанням повітря.

Немного особняком стоять ідеї Юлії Тимошенко, ініціюючи розробку нової Конституції з реальним учасником громадянського суспільства. По крайній мірі, саме після презентації цієї ініціативи на форумі «Нового курсу» політики, експерти, громадські активісти почали широко обговорювати концептуальний підхід до Основного Закону не як до інструкції по експлуатації держави, а як до громадського угоди. При цьому, в планах експертної команди підготувати проект Конституції до президентських виборів з ціллю, щоб новий президент, не вносячи змін до тексту, одразу ж виніс його на референдум.

Було очікування, що Тимошенко піде шляхом Ющенко або Порошенка, «спустив зверху» готовий проект з попередньо затвердженими повноваженнями майбутнього канцлера, міністрів, депутатів. Уже занадто очевидним був спокуса так зробити для політика з багаторічним досвідом. На щастя, перші кроки вказують на те, що вдалося відійти від цієї порочної практики. Радіє також, що замість колективного «одобрямса», як це було на час громадських форумів 2003-2004 рр. або «міжнародного обговорення» проекту Ющенко 2009 рр., буде створена інноваційна комунікативна платформа, використовуючи яку звичайні громадяни в режимі Вікі зможуть редагувати і вносити свої пропозиції.

Тому цілком природно і раціонально говорити сьогодні не про зміни в нинішню, «подривану» на угоду кланово-олигархічної кон'юнктури, Конституцію, а про прийняття на національному референдумі сучасної Конституції, призначеної ліквідувати пострадянську кланово-олигархічну систему і перезапустити державу на основі громадянської угоди (*From-ua.com (<https://from-ua.com/mneniya/451904-mama-konstituciya-papa-stakan-portveina.html>). – 2018. – 17.07*).

В. Манько, Апостроф: Реформа, яка вже відбулася: сім головних зрушень у судовій владі

Зручно вважати, що в Україні не може бути нічого позитивного. Якщо відбувається щось варте уваги та копіювання, то це точно десь не у нас. Ми не помічаємо або не хочемо помічати тих змін, які відбуваються у власній країні, а якщо і помічаємо, то лише негатив.

Одна з найважливіших реформ, яка вже два роки відбувається в Україні – судова. Вона пройшла підготовчий процес з 2014 по 2016 р. А у червні 2016 р., тобто вже два роки, йде її реалізація у практику.

Ми проаналізували основні аспекти реформи та здобутки, про які має знати пересічний громадянин аби не вестися на пропаганду "все пропало", що активно шириться сторонами, чий політичний інтерес превалює над здоровим глуздом. Отже, що відбувається насправді, або сім основних здобутків судової реформи.

1. Незалежність судової влади від політиків

Завдяки реформі Президент та Верховна Рада більше не мають повноважень впливати на кар'єру суддів. Тепер скасовано п'ятирічний строк першого призначення суддів, яким політичні органи маніпулювали суддями. Суддів переводили з менш впливового суду до центральних, звільняли та призначали без жодних конкурсів та перевірок, за кулуарними списками. Чи варто говорити, що за таких умов судді ставали "ручними" і ні про яку незалежну судову гілку влади не могло йти мови.

Тепер навіть при зміні політиків судді будуть залишатися працювати. Це означає, що вони мають гарантії того, що на відправлення ними правосуддя більше ніхто не буде тиснути.

2. Всіх суддів оцінюють та звільняють некомпетентних чи недоброчесних – 18% вже звільнено

На початку 2014 р. популярним був заклик звільнити всіх суддів. Він і зараз звучить серед тих, хто мало думає про те, що такі дії означитимуть зупинку правосуддя та анархію в правовому сенсі. Адже ані розлучитись, ані отримати рішення щодо розділу житла людина не зможе без суду. Для того, щоб

знайти компроміс між закликом суспільства та здоровим глуздом було прийнято рішення провести тотальну перевірку всіх суддів країни. Таку процедуру під назвою кваліфікаційне оцінювання суддів запроваджено для всіх без виключення суддів.

Цей процес розпочався у жовтні 2017 р. і досі не завершений. Майже 5500 суддів, які працюють у судовій владі, складають тести на знання права, пишуть практичне завдання з формулювання судового рішення, складають п'ятирівневі психологічні тести за міжнародною шкалою, а потім проходять співбесіди за їх результатами з психологами. Якщо суддя не дає ґрунтовні пояснення щодо походження своїх статків та витрат, він визнається не гідним продовжувати судити людей.

Комісія вже проаналізувала 1180 суддів – 18% з них підлягають звільненню або вже звільнені. І це вражаюча цифра, якщо зауважити, що процедура – складна, а судді як юристи вміють дуже гарно себе захищати.

3. Створено новий Верховний Суд

Чи вірив хто-небудь, що Верховний Суд України з його суддями буде ліквідований і замість нього створений абсолютно новий суд на відкритому конкурсі? Ще п'ять років тому це було неможливим, а зараз новий суд працює вже більше як півроку. Щоб відшукати та обрати туди суддів було проведено історичний конкурс до нового Верховного Суду. Він був публічним, трансливався наживо та дав можливість стати новими суддями людям, які ніколи не працювали у судовій владі. У конкурсі зареєструвалось всього 1436 осіб, а переможцями стали 120 людей. Всі вони пройшли тестування, практичні завдання, психологічні тести та співбесіди під камери з присіпкованими членами комісії та громадськості. 25% з переможців – це абсолютно нові люди до судової влади, решта – судді, які успішно подолали всі етапи публічного конкурсу.

Судді нового суду вже винесли багато рішень, які захищають людину та її права. Серед них – права на отримання пенсій людям, які

проживають в зоні АТО, права вагітних жінок під час декретних відпусток, права споживачів на захист у судах всіх рівнів без сплати судового збору, права іноземних акціонерів від рейдерів та багато інших.

4. Запроваджено електронний суд

З початку червня 18 українських судів почали у тестовому режимі використовувати Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (ЄСІТС), себто – електронний суд, який має полегшити взаємодію людини із судом. Наразі ця система працює у Києві, Вінниці, Одесі та в Донецькому апеляційному адміністративному суді, який тимчасово розташований у Краматорську.

Головне нововведення полягає в тому, що відтепер подавати позов до суду, відправляти копії документів, отримувати судові рішення можна в онлайн-режимі в електронному вигляді. ЄСІТС робить практично неможливими процесуальні зловживання – наприклад, відкласти судові засідання через те, що якась із сторін не мала можливості своєчасно ознайомитися з документами, не виїде: система фіксує, хто і коли отримав які матеріали.

5. Кожен може поскаржитись у Конституційний суд

Запроваджений інструмент, за яким кожен громадянин може звернутись у Конституційний Суд України із скаргою. Умова такого звернення наступна: якщо людина вважає, що в кінцевому судовому рішенні в її справі був застосований закон, який не відповідає Конституції, то перевірити, чи відповідає така здогадка дійсності, може відповідний суд. До цього моменту звичайний громадянин не мав доступу до Конституційного Суду, був лише

опосередкований доступ через судову систему, який не довів свою ефективність в Україні.

6. Запроваджено антикорупційні запобіжники

Завдяки судовій реформі запроваджено чинники, що зменшують бажання суддів, які хочуть залишатися на своїх посадах, брати хабарі. Скасовано повний суддівський імунітет – тепер судді рівні перед законом так само, як і будь-який громадянин. Раніше жодного суддю не могли затримати навіть на місці злочину, доки Верховна Рада не дасть згоди на його арешт. Зараз при затримання судді під час або одразу після вчинення тяжкого злочину, ніякої згоди взагалі не потрібно. Запроваджено декілька декларацій, які має подавати суддя: майнова, доброчесності та родинних зв'язків. Якщо суддя не може підтвердити свої статки, це є приводом для його звільнення з посади.

7. Прозорість процесів у судовій владі

Всі процедури конкурсів та кваліфікаційного оцінювання суддів та засідань ВРП транслюється наживо. Так само вільно можна подивитись досє будь-якого суддів. А громадськість має право впливу на процедури обрання та оцінювання суддів.

Як свідчать результати Першого кола Всеукраїнських опитувань громадян, суддів та правників щодо судової реформи та сприйняття корупції, яке провела Програма USAID реформування сектору юстиції "Нове правосуддя", довіра громадян України до судів та судової влади зросла з 2015 року по 2017 рік з 5% до 12%, що є найбільшим показником росту серед інших гілок влади (*Аностроф* (<https://apostrophe.ua/ua/article/politics/judiciary/2018-07-19/reforma-kotoraya-uje-proizoshla-sem-glavnyih-sdvigov-v-sudebnoy-vlasti/19392>). – 2018. – 19.07).

Є. Герасименко, ТСН: Навіщо Україні потрібен антикорупційний суд

Саме зневіра у спроможність традиційного механізму правосуддя належним чином долати корупцію є причиною створення спеціалізованих антикорупційних установ у різних країнах світу.

закону про Вищий антикорупційний суд досі обговорюється в суспільстві та медіаспільноті. Однак, чи є створення спеціалізованого суду для розгляду корупційних злочинів панацеєю від хвороби, що проникла до усіх державних органів та приватного сектору? Чи допоможе цей суд щось змінити і чи здатен він на це?

На нещодавній інтерактивній виставці, організованій за підтримки європейських інституцій у сфері протидії корупції, можна було дізнатися про те, що, за підрахунками економістів, за роки незалежності через корупцію Україна втратила \$25 трильйонів, що складає 650 трильйонів гривень.

За даними Всесвітнього індексу сприйняття корупції за 2017 р. (CPI), опублікованому Transparency International, темпи ефективності боротьби з корупцією в Україні за рік знизилися вдвічі. А за інформацією опитування представників бізнесу, яке щорічно проводиться Американською торговельною палатою в Україні, випадки стикання бізнесу з корупцією повернулися на рівень 2014 р. Звісно, можна виправдовуватися, що хворому гірше стає перед одужанням, найтемніше перед світанком тощо.

Подібні антикорупційні суди вже діють або існують на етапі створення в таких країнах Азії та Африки, як: Філіппіни, Індонезія, Пакистан, Кенія, Непал, Малайзія, Афганістан та інші. У Європі – лише в Хорватії, Словаччині та Болгарії. Це – країни, віднесені за індексом сприйняття корупції до середньо та високо корумпованих держав. І Україна – серед них. Як зазначають міжнародні експерти, саме зневіра у спроможність традиційного механізму правосуддя належним чином долати корупцію спонукала ці країни створити спеціалізовані антикорупційні установи.

Антикорупційний суд в Україні потрібен для того, щоб ефективно, спеціалізовано і швидко

розглядати справи про вчинення корупційних злочинів. Це основна причина, що викликала необхідність його створення, і основне завдання, яке повинен вирішити новий суд. Спеціальний суд дозволить розвантажити загальні, які, окрім справ про корупційні злочини, розглядають велику кількість інших справ (цивільні та про адміністративні правопорушення), отже дозволить прискорити завершення процесу притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які обвинувачуються у вчиненні таких злочинів.

Однак, судовий розгляд корупційних справ – це не лише важлива, але і завершальна стадія притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного злочину. Суд отримує вже висунуте обвинувачення та докази, що вже зібрані слідством та прокуратурою. Від того, наскільки якісно (в значенні закону) ці докази зібрано, та наскільки правильно кваліфіковано вчинене правопорушення, залежить те, чи завершиться боротьба з корупціонером обвинувальним вироком, що вистойть в апеляції.

Тож, система протидії корупції та притягнення до кримінальної відповідальності корупціонерів повинна працювати злагоджено ще на етапі досудового розслідування кримінального провадження – починаючи від подання заяви про вчинення або підготовку до вчинення корупційного злочину, закінчуючи легалізацією результатів негласних слідчих дій та проведення необхідним експертиз.

Важливо, що Антикорупційний суд розглядатиме лише справи про вчинення тих корупційних правопорушень, що віднесені законом до кримінальних злочинів. З іншими – некримінальними (адміністративними, дисциплінарними) правопорушеннями у сфері корупції залишаться боротися інші антикорупційні органи та загальні суди. Наприклад, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне корупційне бюро чи місцеві суди.

За даними дослідження індексу сприйняття корупції за 2017 р., проведеного Американською

торговельною палатою в Україні, 54% опитаних назвали найбільшою перешкодою у подоланні корупції – відсутність політичної волі (проти 22% спротиву в розслідуванні та розгляді корупційних справ з боку судів).

На практиці це означає, скільки би антикорупційних органів не було створено у державі, скільки би правок у закони про посилення відповідальності за корупційні правопорушення не вносили, все це не матиме результату, якщо у держави в особі її можновладців (передусім на вищих рівнях) не буде політичної волі сказати корупції "Стоп" та дозволити антикорупційній системі,

включаючи Антикорупційний суд, дійсно працювати за законом. І саме подолання цієї перешкоди і є вирішенням проблеми протидії корупції в Україні.

Відповіді на питання "Чи потрібен Україні Антикорупційний суд?" та "Чи може Україна перемогти корупцію?" – однозначно – "Так". А чи готові до цього державні чиновники та органи влади, чи мають вони політичну волю на протидію корупції, а народ – терпіння на очікування результатів – ми, сподіваюся, скоро побачимо (*TCH (<https://tsn.ua/blogi/themes/law/navischo-ukrayini-potriben-antikorupciyniy-sud-1183608.html>). – 2018. – 9.07*).

Експрес, Як написати конституційну скаргу та змінити закони: покрокова інструкція

Наприкінці березня 2018 р. у Конституційному Суді сформувались сенати та колегії, які працюватимуть з конституційними скаргами від громадян.

Право порушити питання про неконституційність норми чи закону українці отримали 30 вересня 2016 р. Раніше цим могли скористатись щонайменше 45 народних депутатів, Омбудсман, Верховний Суд та президент. Рішення суду має наслідки для всієї країни. Адже після його проголошення у Конституційному Суді норма закону чи закон втрачає чинність, пише Центр інформації про права людини.

У Конституційному Суді кажуть, що із 574 скарг суд повернув заявникам 443 (77%) заяви через помилки, яких вони припустились.

Центр інформації про права людини разом з експертами пояснює, як правильно подати конституційну скаргу.

ХТО МОЖЕ ПОДАТИ СКАРГУ?

Конституційну скаргу має право подати фізична особа – громадянин України, іноземець, людина без громадянства та юридична особа.

Зі скаргою можна звернутись лише до Конституційного Суду України.

Скаргу необхідно подати протягом трьох місяців з моменту винесення остаточного судового рішення.

Суд може прийняти скаргу поза межами цього строку, якщо він визнає її розгляд необхідним через суспільний інтерес. Або якщо людина, яка з різних причин не могла отримати повний текст судового рішення, у конституційній скарзі клопотатиме про поновлення пропущеного строку.

ЩО САМЕ ОСКАРЖУЄТЬСЯ?

У Конституційному Суді оскаржують лише ті норми закону або сам закон, які заявник вважає неконституційними і які були використані в остаточному судовому рішенні у справі заявника. Це може бути рішення апеляційного суду чи касаційної інстанції, якщо це передбачає законодавство.

ШАНСИ НА УСПІХИ?

Експерти зауважують, що інструмент конституційної скарги не поширений у світовій практиці. У приклад вони наводять дані Федерального конституційного суду в Німеччині. Там щороку суд отримує близько 6 тисяч конституційних скарг. Із них суд відкриває провадження лише в 1% випадків. Неконституційними норми законодавства суд визнає у 0,003% випадків.

"Конституційний Суд не може геть визнавати неконституційними закони на підставі скарг.

Це пов'язано з тим, що має бути дотримана правова визначеність", – пояснює експерт з конституційного права Центру політико-правових реформ Б. Бондаренко.

ВИМОГИ ДО СКАРГИ

Конституційна скарга складається державною мовою. Однак коли Конституційний Суд розглядатиме скаргу, то учасники провадження можуть клопотати про залучення перекладача. Суд має постановити після такої заяви окрему ухвалу.

У скарзі потрібно вказати прізвище, ім'я та по батькові скаржника, адресу зареєстрованого місця проживання або повну назву та місцезнаходження юридичної особи. У Конституційному Суді просять юридичних осіб не повідомляти адреси з абонентськими скриньками. Іноземець чи людина без громадянства має вказати місце перебування. Окрім цього, варто зазначити номер телефону та електронну адресу, якщо такі є.

Фізична особа особисто, а не її представник, підписує конституційну скаргу. Скаргу може підписати уповноважена особа, якщо дієздатний заявник за станом здоров'я або через фізичні порушення не в змозі особисто підписати документ.

Конституційну скаргу юридичної особи підписує уповноважена на це особа. Але у скарзі підписант має ще й довести суддям свої повноваження щодо підпису. Це підтверджуються установчими документами (статут) цієї юридичної особи та актом про призначення чи обрання на посаду уповноваженої особи (наказ або протокол загальних зборів, де обирався директор з повноваженнями підпису). Ці документи уповноважена особа має додати до скарги та зазначити відомості про себе.

Конституційну скаргу потрібно подавати до Конституційного Суду особисто або поштою.

У скарзі має бути зазначений короткий виклад остаточного судового рішення, де суд застосував оскаржувані положення закону. Документ має також містити опис перебігу розгляду справи в українських судах.

У Конституційного Суду поки немає сформованої практики на випадки, коли

касаційна інстанція відмовилась відкривати провадження.

"В законі згадується "рішення суду за результатами касаційного перегляду". Виникає питання, чи можна вважати рішення суду, яким суддя відмовив відкривати касаційне провадження, як рішення за результатами касаційного перегляду? У науці є дві точки зору на це. Друга точка зору відображена у висновку Науково-консультативної ради Вищого адміністративного суду України в контексті повернення судового збору. У ньому йдеться: оскільки суддя одноособово оцінює касаційну скаргу на норми матеріального та процесуального права, тому можна вважати це касаційним переглядом без витребування справи у суді першої інстанції", – розповідає В. Запорожець, завідувач відділу попередньої перевірки конституційних скарг.

За його словами, поки не буде остаточної позиції, суд тлумачитиме такі спірні питання на користь заявника.

"Якщо людина у скарзі у такому випадку називає остаточним рішенням рішення апеляційної інстанції, ми передаємо скаргу на розподіл суддям. Якщо вона вважає остаточним рішенням відмову у відкритті касаційного провадження, ми також кажемо їй "так", бо немає практики", – додає він.

У скарзі потрібно також обґрунтувати твердження щодо неконституційності положень закону України. Автор скарги має чітко вказати частину і статтю закону України, які він просить суд перевірити на відповідність Конституції України. Так само він має зазначити, яке з гарантованих Конституцією прав людини було порушено, пославшись на конкретні положення Конституції.

"Часто громадяни, дотримуючись інших вимог закону, в обґрунтування конституційної скарги закидають тіло апеляційної чи касаційної скарги. Або замість норм Конституції посилаються на визнані Україною міжнародні договори. Про обґрунтування неконституційності у таких випадках взагалі не може йти мови", – розповідає В. Запорожець.

Перерахуйте у скарзі відомості про документи і матеріали, на які ви посилаетесь.

Потрібно додати також копії цих документів і матеріалів. Копія остаточного судового рішення у справі має бути засвідчена в установленому порядку судом, що його ухвалив.

"Це не може бути власна ксерокопія чи фотокопія. Документ має бути завіреним належним чином", – переконаний Б. Бондаренко.

Конституційний Суд відмовляє у відкритті провадження, якщо зміст і вимоги конституційної скарги – очевидно необґрунтовані або простежується зловживання правом на подання скарги.

ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИЙ НАКАЗ

Під час розгляду конституційної скарги Велика палата може видати забезпечувальний наказ – тимчасову заборону вчиняти певну дію. Він видається у виняткових випадках, аби запобігти незворотним наслідкам, що можуть настати через виконання остаточного судового рішення.

Характер "винятковості" таких випадків встановлюватиметься практикою Конституційного Суду. Забезпечувальний наказ втрачає чинність з моменту ухвалення рішення або постанови ухвали про закриття конституційного провадження у справі.

Експерти зауважують, що Велика палата виносить такий наказ з власної ініціативи. Але при цьому вони рекомендують у скарзі попросити суд про це. "Варто у скарзі вказати, якщо судові рішення буде виконуватись, то це призведе до таких от незворотних наслідків, що в подальшому поставить під сумнів можливість повернення мого права у першопочатковий стан", – пояснює Б. Бондаренко.

ЯКА ДОЛЯ СКАРГИ, ЯКЩО В НІЙ ЗРОБЛЕНА ПОМИЛКА?

Секретаріат суду протягом одного дня з моменту отримання має перевірити форму

обґрунтування вашої скарги. Він перевіряє, чи ви обґрунтували неконституційність закону, чи зазначили гарантоване Конституцією право, яке зазнало порушення через застосування до вас закону. Якщо він виявить помилку, його співробітники повернуть вам скаргу. У супровідному листі вони мають вказати, яких саме помилок ви припустились. Секретаріат надасть вам строк для їх усунення.

Після Секретаріату конституційна скарга потрапляє в колегію, яка складається з трьох суддів. Вона визначає, чи відкривати конституційне провадження за отриманою скаргою. Для цього суддя-доповідач у 20-денний строк готує проект про відкриття провадження або відмову у відкритті.

"Якщо колегія прийняла одностайно рішення про те, що скарга є необґрунтованою або закон конституційний, тоді немає про що говорити. Якщо ж рішення ухвалюється неодностайно – наприклад, два судді проти одного – тоді рішення про відкриття провадження приймає сенат у складі з дев'яти суддів", – пояснює Богдан Бондаренко. Якщо ж провадження відкривається, справу розглядає сенат.

СУД ВИЗНАВ НОРМУ НЕКОНСТИТУЦІЙНОЮ. ЩО ДАЛІ?

Якщо Конституційний Суд визнав неконституційними норму закону чи сам закон, скажник може звернутись до Верховного Суду за переглядом справи за виключними обставинами. Однак законодавець визначив умову – "якщо судові рішення ще не виконане".

Оскаржувана норма чи закон виходить із правового поля України з моменту оголошення рішення Конституційного Суду (*Експрес* (<http://expres.ua/news/2018/06/28/299696-napysaty-konstytuciynnu-skargu-zminyty-zakony-pokrokovu-instrukciya>). – 2018. – 28.06).

I. Попов, Главком: Антикорупційний суд не повинен потонути у вивченні помилок в деклараціях

Спеціалізований кримінальний суд (СКС) Словаччини, який вважають аналогом нашого Антикорупційного суду, був створений у 2003 р. і запрацював у 2005 (ми поки що віримо у «запуск за 6 місяців»). Проте, робота суду викликала багато критики, перш за все щодо замалої кількості справ та дрібного характеру цих справ. У 2009 р. Конституційний суд визнав закон про створення суду антиконституційним через особливу процедуру відбору судей, що порушує принцип рівності та універсальності судочинства. Парламент змінив закон, і тепер СКС розглядає також справи про вбивства, підробку грошей, хабарництво на виборах та створення організованих злочинних груп. І все одно, за час роботи суду найвищий покараний посадовець – заступник мера невеликого міста, а більшість справ – разові хабарі сумою навіть у 20 євро. 13 суддів не дуже переобтяжені роботою.

Хорватські суди USKOK мають у своїй юрисдикції не лише корупційні злочини, але і організовану злочинність, те ж саме і у болгарського спеціалізованого кримінального суду. Непальський спеціальний суд, окрім корупції та відмивання коштів, може також розглядати справи про державну зраду.

При створенні українського ВАКСу звучали побоювання, що він виявиться заваленим справами. Насправді, існує інший ризик – недостатності справ, перш за все серйозних, для розгляду. Звичайно, найбільше справ буде стосуватися разових фактів хабарництва, у яких вина злочинця підтверджена документально та визнається обвинуваченим. Також гарну кількісну статистику можуть дати справи, у яких з використанням службового становища здійснюються злочини щодо викрадення вогнепальної зброї, заволодіння прекурсорами чи вимагання наркотичних засобів. Проте, суспільний запит на боротьбу з корупцією навряд чи буде задоволений судовими процесами над дрібними хабарниками чи посадовцями-наркодилерами.

Найбільш очікуваними є справи щодо системної корупції із обвинуваченням найвищих

посадових осіб. Проте, як виявилось, справи щодо зловживання владою чи службовим становищем, зловживання повноваженнями службовою особою чи зловживання впливом – дуже тяжко розслідуються та ще важче доказуються. Схеми збагачення топ-посадовців типу «Роттердам+», фіктивного газового реверсу, безакцизного нафтоімпорту – успішно працюють роками. Взяти посадовців у момент отримання кушу правоохоронці або не можуть, або не мають на те негласної санкції.

Поміж іншого, до юрисдикції ВАКСу віднесено розгляд справ за статтею 368-2 КК – «Незаконне збагачення». Проте, як виявилось, за більше ніж 3 роки дії відповідної статті не винесено ЖОДНОГО судового вироку. Причина – недосконалість формулювань та невідповідність Конституції України. До прикладу, станом на 1 червня 2018 у провадженні детективів НАБУ перебувало 86 кримінальних проваджень за цією статтею (вся інформація – відповіді на мої депутатські запити). Упродовж 2015-2018 років детективами НАБУ було завершено досудове розслідування 23 проваджень, причому 20 з них закрито, і лише 3 передано до суду. За даними ГПУ, протягом 2017 р. було обліковано 104 кримінальні правопорушення за цією статтею, закрито – 51, передано до суду – 1. Навіть передані до суду справи розслідуються досить повільно. За оцінками суддів та адвокатів, у разі винесення вироків за цими справами вони будуть скасовані або Верховним Судом України, або Європейським судом з прав людини, перш за все через суперечність Конституції України. В результаті, маємо в кодексі «мертву» норму, яку за три роки не змогли жодного разу результативно застосувати. Більше того, спроби реєструвати провадження та проводити слідчі дії за цією статтею викликали підозри та публічні звинувачення у використанні норми для вибіркового тиску на окремих посадових осіб. Тим більше, що переважна більшість проваджень потім все одно закривалася.

Формулювання статті 368-2 прямо суперечать не лише ст. 62 Конституції України, яка гарантує презумпцію невинуватості. Так само існує суперечність статті 17 КПК України – «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом». Ст. 92 КПК так само говорить, що «Обов'язок доказування обставин, що свідчать про вчинення особою злочину, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, – на потерпілого». Грамотні адвокати легко розбиватимуть обвинувальні акти, посилаючись на ці норми Кодексу.

Згідно Конвенції ООН проти корупції, кожна держава-учасниця за умови дотримання Конституції та основоположних принципів своєї правової системи розглядає можливість визнання злочином «умисного незаконного збагачення». Україна ратифікувала конвенцію з заявами і застереженнями, а от до речі США – не ратифікували. Проте, приймаючи зміни до КПК, ремарку щодо відповідності Конституції – проігнорували з причини політичної доцільності.

На думку багатьох українських науковців, дана стаття має бути декриміналізована. Термін «необґрунтовані активи» при її прийнятті досить легко замінили кваліфікацією «незаконні активи», чим порушили презумпцію невинуватості. Так само кримінальне право розрізняє поняття «безпідставне збагачення» і «злочинне збагачення», що часто змішують політики та журналісти. Окрім того, застосування статті ускладнене конфліктом різних норм закону. До прикладу, покарання за статтею передбачає конфіскацію активів обвинуваченого, хоча це злочин середньої тяжкості, за яким конфіскацію проводити

неможливо. Практика слідчих дій показала, що потребує перегляду і список пов'язаних осіб, тому що проведення допитів і вивчення активів усіх підлеглих, знайомих, далеких родичів більше схоже на моральний тиск на фігуранта справи, аніж на встановлення істини, і все одно закінчується безрезультатно.

Конституційний Суд України розпочав слухання по справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України. Суд отримав відповіді на свої звернення щодо висловлення позицій від наукових установ та інших зацікавлених органів. Українські політики та грантові організації висловили підтримку існуванню відповідної статті, переважно у зв'язку з політичною доцільністю та суспільним запитом на боротьбу з корупцією. В той же час, наукові інститути та юристи-практики вказують на суперечність статті нормам Конституції та пропонують її модифікувати. Своім законопроектом 8517 я пропоную своє бачення змін до кількох законів, які приведуть діючі норми у відповідність до Конституції, а також припинять спроби використання непрацюючої статті для вибіркового переслідування і тиску.

А загалом щодо перспектив роботи Антикорупційного Суду – не треба занадто завищувати очікувань щодо рівня справ, які там будуть розглядатися. До створення Суду – дати йому дієві інструменти щодо покарання корупціонерів. Навіть особливий суд не зможе приймати протиправні чи антиконституційні рішення. І цей суд повинен бути не важелем шантажу політиків неправильної політичної орієнтації, а об'єктивним органом судочинства (*Главком (<https://glavcom.ua/columns/ipopov/antikorupciyniy-sud-ne-povinen-potonuti-u-vivchenni-pomilok-v-deklaraciyah-509372.html>). – 2018. – 2.07).*

Л. Семишоцький, Закон і Бізнес: КС спробує примирити патріотизм із правом на освіту для нацменшин

Мовне питання в Україні – одне з тих, що здатні поділити політиків і громадян на непримиренні табори. Тепер випробування ним мають пройти й члени Конституційного Суду, які розпочали слухання справи про мову освіти.

Дискримінація – в гарантіях

Освіта рідною мовою має статус індивідуального природного права особи. Таке твердження з подання 48 народних депутатів до КС є, по суті, наріжним в обґрунтуванні неконституційності закону «Про освіту» від 5.09.2017 №2145-VIII. Загалом подання складається з 5 блоків, кожен з яких доводить невідповідність Конституції закону в цілому або окремих його норм.

Перший, але не ключовий – це зміст конституційних гарантій для національних меншин. Ідеться про право на вільний розвиток, використання й захист їхніх мов, закріплене в ч.3 ст.10 Конституції.

Причому в цьому положенні безпосередньо зазначена й російська. У той час як у ч.3 ст.7 закону №2145-VIII перевага віддається вивченню в державних і комунальних закладах освіти англійської мови. Чому саме їй – обґрунтувати захисникам закону буде важко, оскільки вона не є ні мовою корінних народів чи нацменшин, ні предметом міжнародних зобов'язань нашої держави.

Якщо згадати, що ст.10 міститься в розд.I Конституції, то, вочевидь, змінити її силами парламенту не вдасться, потрібен референдум. Це означає, що мовне питання віднесено до невід'ємних повноважень Українського народу.

Єдине, за що можна зачепитися, це ч.5 ст.10 та ч.5 ст.53 Конституції. Адже вони пов'язують реалізацію мовних гарантій з наявністю відповідного закону. Та чи означає таке уточнення можливість для парламенту на власний розсуд відмовляти в захисті мовам певних національних меншин?

Крім того, в законі «Про освіту» зроблено реверанс на адресу «корінних народів» (під

якими, вочевидь, розуміються кримські татари, оскільки законодавче визначення цього поняття відсутнє). Їм гарантоване здобуття загальної середньої освіти рідною мовою, а нацменшинам – тільки в перших 4 класах. Нардепи вважають це дискримінацією, зокрема за мовною ознакою та етнічним походженням, що заборонена ч.2 ст.24 Конституції. Тут важко щось заперечити.

Порівняння з неіснуючим?

У другому блоці увага акцентується на звуженні прав і свобод, що існували раніше, зокрема за законом «Про засади державної мовної політики» від 3.07.2012 №5029-VI. Утім, може виникнути неабияка дискусія щодо того, з яким актом порівнювати закон №2145-VIII: із тим, що втратив чинність як неконституційний, чи його попередником часів СРСР, який з 2012 року містив посилання на ст.20 закону №5029-VI.

З одного боку, останній діяв понад 5 років. Отже, обсяг прав і гарантій, що ним надавався, реально існував увесь цей період. Тим більше що підставою для його визнання неконституційним слугував не зміст норм, а порушення процедури прийняття.

Однак, якщо закон №2145-VIII буде також визнаний неконституційним, утвориться величезна прогалина в регулюванні мовного питання в освіті. Це також призведе до звуження прав громадян, якщо Суд не вкаже на те, що в такому разі має застосовуватися закон про освіту 1991 р.

Та й чи погодиться КС розуміти під показником обсягу

прав наявність певної кількості державних та комунальних шкіл? Навряд, оскільки тоді будь-яке скорочення закладів освіти чи охорони здоров'я також уважатиметься зменшенням досягнутого рівня реалізації конституційних прав.

Щоправда, якщо брати до уваги показник тривалості освіти рідною мовою, то,

безумовно, є підстави для застосування ч.3 ст.22 Конституції. Та, знову ж таки, потрібно визначитися, яким законом був визначений цей рівень застосування мов, аби було із чим порівнювати.

Від невизначеності до процедури

Ще 3 блоки додані швидше для вагомості подання. Так, один присвячений оціночним поняттям, що використані в законі. Автори документа не полінувалися виписати майже всі словосполучення, які, на їхню думку, далекі від принципу правової визначеності, як-от: «успішні результати», «справедливе та об'єктивне оцінювання», «усі комунальні зручності» тощо. Утім, навряд чи КС стане аналізувати кожне з них. Хоча обсяг використаних у законі неюридичних термінів дійсно вражає.

Також нардепи традиційно апелюють до Європейської хартії регіональних мов або мов меншин у частині забезпечення права на здобуття середньої, професійно-технічної освіти чи значної її частини регіональною мовою або мовою нацменшин. До речі, у переліку, який закріплений в законі про ратифікацію хартії, кримськотатарська вказана як мова національної меншини, а не корінного народу.

Нарешті, не минули увагою в поданні й порушення процедури ухвалення закону №2145-VIII. Зокрема, йдеться про появу до другого читання низки змін до законодавчих актів, які були відсутні в первісному тексті, що заборонено Регламентом ВР. Однак таке порушення не тягне на червону картку для всього документа.

На тонкому льоду

Наразі єдиний орган конституційної юрисдикції розпочав усні слухання. Безумовно, промови тих, хто захищає закон, і тих, хто його оскаржує, не будуть позбавлені політичної риторики. Адже правові аргументи не так добре сприймаються виборцями.

Що буде найскладнішим для суддів КС під час розгляду справи, то це пройти по тонкому льоду політичних уподобань і спробувати поглянути на зміст закону об'єктивно. Адже конституційність не має нічого спільного, наприклад, із патріотичними гаслами, поточним зовнішньополітичним вектором країни чи контрпропагандою.

Так, в умовах воєнного стану право на освіту може бути обмежене, але не вибірково. Щоправда, у самому акті немає посилянь на тимчасовість звуження прав для частини громадян за мовною ознакою.

Прикметно, що доповідачем у цій справі визначено Ігоря Сліденка, обраного до КС за квотою парламенту на початку березня 2014 р. Він не раз намагався переконати колег, що нині в правовому полі країни діє масив нормативних актів, які «регулюють суспільні відносини, пов'язані з умовами воєнного стану» (див. серед іншого окрему думку до висновку від 20.01.2016 №1-в/2016).

Разом з тим саме мовне питання слугувало тією іскрою, з якої 4 роки тому роздмухали вогонь воєнних дій на сході країни. Принаймні на такому причинно-наслідковому зв'язку наголошують окремі експерти. Тож майбутнє рішення КС має довести безпідставність тверджень пропагандистів про наступ на права нацменшин в Україні.

Утім, буде дуже складно відновити їх, маючи в руках тільки інструмент негативної законотворчості. Наприклад, як з її допомогою усунути дискримінацію нацменшин порівняно з корінними народами? Визнати неконституційним положення, що дає право на середню освіту рідною мовою для останніх?

Водночас, якщо Суд визнає припустимим поділ конституційних гарантій за мовною чи етнічною ознакою, це може показати небезпечний шлях до обмеження інших прав під гаслами захисту державності (*Закон і Бізнес* (http://zib.com.ua/ua/133613-ks_sprobue_primiriti_patriotizm_iz_pravom_na_osvitu_dlya_nac.html). – 2018. – 7-13.07).

Я. Полянська, Радіо Свобода: Чи саджати чиновників за незаконне збагачення?

Україна – одна з небагатьох держав Європи, де за незаконне збагачення чиновник має нести кримінальну відповідальність (стаття 368-2 Кримінального кодексу). Вперше це поняття з'явилося в українському законодавстві в 2011 р., а в 2014-му – на хвилі вимог Революції гідності – його доопрацювали, згідно з міжнародними стандартами. Прописане воно так: якщо посадовець заволодів активами, походження яких не можна пояснити законними джерелами доходу, йому загрожує до 10 років у тій самій камері. Проте ця норма закону діє переважно лише на папері.

Під ялинку, наприкінці минулого року, 59 депутатів звернулись до Конституційного суду України з проханням визнати норму про незаконне збагачення такою, що не відповідає Основному закону. Серед ініціаторів – депутати «Народного фронту»: П. Пинзеник, М. Поляков та Є. Дейдей.

Конституційний суд ще розглядає це питання. І допомогти йому ухвалити справедливе рішення взялась Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні (EUACI) – найбільша програма технічної допомоги в сфері протидії корупції, яку фінансують Данія та ЄС.

Її висновок не обов'язковий до виконання, проте дуже авторитетний. Адже питання аналізують міжнародні експерти, зокрема з країн, де кримінальне покарання за незаконне збагачення роками діє як звична практика.

Норма українського законодавства про кримінальну відповідальність цілком конституційна і не порушує положення, які вказали депутати в поданні.

А саме: презумпцію невинуватості, свободу особи від самозвинувачення, принципу справедливого судового розгляду, принципу законності, принципу «non bis in idem» (тобто, що не можна притягати до юридичної відповідальності двічі за одне й те саме правопорушення) та принципу неприпустимості зворотньої дії. Такого висновку дійшли західні партнери.

Головний аргумент українських парламентарів – мовляв, незаконне збагачення

перекладає обов'язок доводити свою чесність на посадовця, тоді як Конституція визначає презумпцію невинуватості. Проте це хибне трактування закону, каже голова Конституційного суду Литви Дайнюс Жалімас.

«Саме прокурор має довести провину, ніхто не скасував цей обов'язок», – каже він.

Жалімас знає, про що говорить, адже саме в Литві норма про кримінальне покарання за незаконне збагачення прописана детально, як ніде в світі. І там також намагались визнати її неконституційною, але безрезультатно, каже він.

За литовськими законами, особа, яка володіє статками на більше ніж 500 мінімальних прожиткових мінімумів (близько 19 тисяч євро) і «яка усвідомлює, що таке майно не могло бути придбане на законний дохід, карається штрафом або ув'язненням до чотирьох років. І цей закон від 2010 року поширюється не лише на чиновників, як в Україні, а взагалі на будь-якого громадянина Литви.

«У нас було п'ять кримінальних справ, які були більш-менш успішними. Це більше працює як запобіжний захист від корупції, а не інструмент покарання», – каже голова Конституційного суду Литви.

Є ще один аргумент, чому цю норму Україні варто залишити: Конвенція ООН щодо боротьби з корупцією, говорить екс-суддя європейського суду з прав людини Нона Цоцорія. 20-а стаття цього документа залишає на розсуд держави-члена механізми, які їй необхідні, щоб притягти до відповідальності за корупцію.

«Ніхто не дасть Україні інструкцію, які інструменти використовувати. Але має бути консенсус у суспільстві, це нелегка боротьба. Багато людей будуть розчаровані», – каже Цоцорія.

І розчарування дійсно є. Навіть на четвертий рік після Революції гідності українці називають саме корупцію найважливішою проблемою України (48% опитаних). Це питання обійшло навіть війну на сході (42%), від якої щодня страждають люди. Про це

свідчить загальнонаціональне опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI) за січень 2018 р.

Спосіб боротись із корупцією чи інструмент для переслідування?

Є запитання і до механізму притягнення до кримінальної відповідальності.

Посадовців змусили декларувати статки, вони оприлюднюють свої сумнівні доходи в електронних деклараціях, проте реальних вироків за зловживання немає, каже депутат Радикальної партії Ігор Попов. І на тлі цього провадження за статтею 368-2 ККУ відкривають вибірково. Тож цей хороший (теоретично) інструмент працює для вибіркового правосуддя, вважає парламентар.

У своєму блозі на «Українські правді» депутат наводить статистику: станом на 1 червня 2018 р. в провадженні детективів НАБУ перебувало 86 кримінальних справ за цією статтею. Упродовж 2015-2018 рр. детективами НАБУ було завершено досудове розслідування 23 проваджень, причому 20 із них закрито, і лише 3 передано до суду. За даними ГПУ, протягом 2017 р. було обліковано 104 кримінальні правопорушення за цією статтею, закрито – 51, передано до суду – 1. Тож слід визнати, в Україні ця норма не працює, каже Попов.

Тож навіть якщо Конституційний суд визнає цю норму законною, її слід доопрацювати, вважає депутат.

«Сама лише наявність необґрунтованих активів не може бути підставою для кримінальної відповідальності. Але якщо є докази, наприклад, ще по несплаті податків, це інша справа. І також треба запровадити процедуру щодо перевірки НАЗК обґрунтованості активів, і лише коли знайдуть розбіжності, запускати справу», – говорить Попов.

Проте згортати норму про кримінальне покарання зараз – неправильно, вважає экс-голова антикорупційного комітету Є. Соболєв, який був одним із ініціаторів внесення цієї статті до ККУ. Поки немає принаймні кількох вироків, які б довели справи до логічного завершення, не слід зупинятись на півдорозі, каже він.

«Логіка, яка стояла за запровадженням цього закону: посадовці мають особливі обов'язки, тому що мають особливі повноваження. Якщо

посадовці звітують про величезні статки, то треба довести, що вони законні», – каже Соболєв.

Суддівське питання

Запровадження кримінальної відповідальності за незаконне збагачення – це не панацея, а лише один із інструментів, яким Україна повинна користуватись. У цьому переконаний член Міжнародної антикорупційної консультаційної ради (ІАСАВ), колишній директор Європейського управління з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) Дж. Кесслер.

«Не можна давати молоток дитині, чи пістолет – ненавченій особі. Тому так, цей механізм може бути небезпечним. Але було б дивно, якби Україна від нього відмовилась, просто потрібно все робити в комплексі: зі слабкими прокурорами й суддями справи не буде», – каже Кесслер.

Із ним згоден директор НАБУ А. Ситник. Він не вірить в ефективність кримінального покарання як інструмента, враховуючи залежність українських судів.

«У нас є проблеми, це стосується не тільки справ про незаконне збагачення – це взагалі стосується справ, які надсилаються до суду. Зараз фактично ці справи не розглядаються», – каже А. Ситник.

Поки Конституційний суд України готує відповідь, депутат-«радикал» Попов уже пропонує альтернативу статті 368-2 ККУ: запровадити в законодавстві поняття «безпідставне збагачення», що означає «невідповідність рівня матеріального забезпечення особи відомостям про доходи, які вказані у декларації». На практиці, замість пояснення легальності походження грошей, наприклад, на купівлю дорогого авто, чиновнику достатньо буде показати договір про його купівлю-продаж.

У Центрі протидії корупції таку ініціативу називають «спробою змінити саму суть злочину й уникнути відповідальності за незаконно набуті розкішні маєтки чи люксові авто». І нагадують, що саме за статтею про незаконне збагачення розслідується справа лідера Радикальної партії Олега Ляшка (Радіо *Свобода* (<https://www.radiosvoboda.org/a/29333611.html>). – 2018. – 2.07).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Процесс фиксации намерений Украины вступить в НАТО должен начаться в ближайшее время. Об этом Фактам ICTV в эксклюзивном комментарии после Свободы слова на ICTV сообщил П. Порошенко.

О плане закрепить евроатлантические устремления Украины президент сообщил еще весной. По его словам, Украина имеет четкие временные границы подачи изменений. Это должно состояться на следующей парламентской сессии, которая начнется этой осенью.

– Они (изменения – ред.) должны быть проголосованы и направлены в Конституционный суд, получить его решение в первом чтении. И весной (изменения должны быть – ред.) проголосованы во втором чтении, – заявил П. Порошенко.

Также президент выразил надежду, что изменения, которые получит Конституция Украины, и поддержка населением процессов в направлении вступления Украины в НАТО обретут необратимый характер (*ICTV (<https://fakty.ictv.ua/ru/ukraine/20180717-poroshenko-protses-zminy-konstytutsiyi-maye-rozpochatys-u-veresni>). – 2018. – 17.07*).

В Україні немає необхідності приймати нову Конституцію, але потрібно навчитися жити за нею. Про це журналістам UATV повідомив голова Конституційного суду України С. Шевчук.

“За радянських часів Конституція було формальним атрибутом держави. Змінилося багато, особливо під час Революції Гідності. Революція – це спроба витиснути з себе раба. На Майдані українці показали, що вони політична нація. Вони об’єднані навколо ідеї вільної незалежної України. І свобода – це не тільки стан суспільства чи держави, а ще й права людини. Це повинна забезпечувати Конституція. Я не вважаю, що нам потрібно приймати нову Конституцію, нам потрібно навчитися за нею жити. Вона – інструмент обмеження влади держави, інструмент проти

узурпації. Абсолютна більшість українського народу вважає, що наш шлях – це шлях країн розвиненої демократії, там, де є верховенство права, економічна стабільність, а НАТО – захист нашої безпеки в умовах війни з Росією“, – заявив очільник Конституційного Суду.

За його словами, в умовах українсько-російської війни можуть бути змінені деякі норми.

“Наприклад, заборона пропагандистських російських каналів. У мирний час питання конституційності виникає відразу, але коли російські канали є інструментом гібридної війни і приносять смерть – а це був очевидний зв’язок – то, ймовірно, що цей момент є конституційною річчю. Тому що Конституція не інструмент розвалу держави, а навпаки – захист її”, – вважає С. Шевчук.

Він також висловив думку про те, що суддям ще треба буде відновити довіру українців до інституції.

“Ми на початку шляху, нам потрібно розвиватися й відновлювати довіру до судової системи. Минулого року Конституційний Суд ухвалив три рішення – це дуже мало. Після мого обрання (за чотири місяці) – сім. Це не дуже багато, але вже краще”, – каже голова Конституційного Суду (*UATV (<https://uatv.ua/povynni-navchytysya-zhyty-za-konstytutsiyeyu-stanislav-shevchuk/>). – 2018. – 9.07*).

Р. Безсмертний заявив, що якщо б Конституцію змінили в 2005, війни б не було. Об этом сообщает Народная правда с ссылкой на пресс-конференцию по поводу смены Конституции 16 июля.

Дипломат заявил о том, что украинские власти совершают как правильные поступки, так и откровенные ошибки. По словам Р. Безсмертного, он еще четыре года назад предлагал проект по урегулированию войны на Донбассе, но его никто не послушал.

Также дипломат негативно выразился по поводу создания территориальных общин и назвал их напоминающими систему советского территориального устройства.

Р. Бессмертний заявляє про необхідність введення в Конституцію закону про новий територіальний устрій (*Народна правда* (<https://ru.narodna-pravda.ua/2018/07/17/vse-nashy-bedy-kroyutsya-v-konstytutsyyu-bessmertnyj/>). – 2018. – 16.07).

Лідер "Народного Фронту" А. Яценюк виступає за зменшення кількості нардепів до 300. Про це він написав у своїй колонці на Цензор.Нет.

"Зокрема, одного народного депутата має обирати більша кількість людей. Тоді він матиме більшу легітимність і відповідальність", – наголосив політик. Він також додав, що це збільшить їхню впливовість та професійність.

На переконання А. Яценюка, в Конституції треба чітко передбачити, що не може бути народним депутатом України особа з іноземним громадянством.

Разом з тим, він виступає за те, щоб нардепами могли стати члени Кабінету Міністрів. Таке практикується, зокрема, в Німеччині та Британії. Яценюк наголошує, що це дасть змогу урядовим законопроектам легше і оперативніше проходити у Раді.

Щодо повного скасування депутатського імунітету лідер "Народного фронту" зазначив так: "Ми пропонуємо надати можливість затримання і взяття під варту народного депутата без згоди Верховної Ради України під час або одразу після скоєння ним тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Проте політична діяльність і політична позиція народного депутата України повинні бути захищені".

Також пропонується змінити процедуру голосування у Верховній Раді – дозволити ухвалення рішень більшістю від присутніх на пленарному засіданні.

Водночас, на переконання Яценюка, в Конституції необхідно прописати позбавлення мандату за неособисте голосування нардепа і невідвідування пленарних засідань без поважних причин.

Окрім цього, А. Яценюк пропонує ввести нове поняття: так звані конституційні закони України. Вони ухвалюватимуться не більшістю від присутніх, а більшістю від конституційного

складу ВР. Як зазначається, конституційними мають бути ключові закони для розвитку держави.

Лідер "Народного фронту" також пропонує внести зміни до устрою місцевого самоврядування.

Так, А. Яценюк пропонує запровадити інститут префекта замість обласних і райдержадміністрацій. Префекти має призначати президент за поданням Кабміну. Вони наглядатимуть за додержанням законодавства.

Також лідер "Народного фронту" наголосив на необхідності ввести до Конституції пряму заборону на федералізацію України. Разом з тим, на його думку необхідним є закріпити поняття "Кримська автономія".

Своєю чергою, в Конституції основою аграрного устрою України Яценюк запропонував визначити фермерське господарство (*ТСН* (<https://tsn.ua/politika/menshe-nardepiv-ta-zmini-u-samovryaduvanniyacenyuk-rozpoviv-yakoyu-maye-buti-nastupna-konstituciya-1178541.html>). – 2018. – 28.06).

Сьогодні стало модно предлагати свій варіант нової Конституції, при цьому ніхто з політиків не говорить про те, що в дійсності Конституції є дуже багато питань. Як пише gerlyua.net, про це в своєму блозі пише український дипломат В. Трюхан. По його словам, ключових проблем дві. Перша – Конституція фактично стала уже тільки умовно легітимною. Вона частково не виконується. Давно і системно. В частині, стосовно форми правління, способу формування уряду, безкоштовності медицини, незалежності судів, прав людини, рівності всіх перед законом і тому подібне.

Дипломат відзначає, в Конституції а priori закладено конфлікт по лінії «Президент – Прем'єр». Дуалізм влади ніколи нікому не вдалося вирішити. По словам В. Трюхана, щоб вирішити ці проблеми потрібна система сдержек і протиріччів. Вона тоді дійсно, коли є парламентський контроль за діями виконавчої влади

и когда независимость и самодостаточность судебной ветви власти не декларативная, а реальная. Кто имеет больше полномочий, – президент или премьер, – это второстепенный вопрос. Он лежит не в юридической плоскости, а в политической. На самом деле ключевая задача сейчас – определиться политически с моделью формы управления. Один вариант – условно «французско-американский», второй – «немецко-польский». Но то, что от дуализма власти надо отказываться уже, то это 100%.

Что касается бесплатности медицины и образования, дипломат отметил, что эти положения являются заведомо нереальными при нынешнем состоянии экономики Украины. От них надо отказываться, с одновременным обеспечением государством бесплатных медицинских и образовательных услуг для малообеспеченных людей. Вадим Трюхан отметил, таким образом, Конституцию надо менять. Это уже аксиома (*Replyua.net* (<https://replyua.net/blog/100434-diplomat-malo-kto-znaet-no-v-nashey-konstitucii-a-priori-zalozhen-konflikt-po-linii-prezident-premer.html>)). – 2018. – 28.06).

Новая Конституция Украины может быть принята на основе референдума, объявленного указом президента. Об этом глава фракции Батьківщина Ю. Тимошенко заявила в эфире Свободы слова на ICTV.

Новая Конституция должна отличаться от старой тем, что старая “создавалась за закрытыми дверями несколькими людьми в их интересах”.

Сейчас Конституцию хотят создать вместе с гражданским обществом и по его инициативе.

– Как общественный договор между людьми. Когда Конституция будет сделана по инициативе, при участии гражданского общества. И приниматься будет на референдуме.

Потому что новый президент имеет полномочия объявить референдум своим указом. И новая Конституция может быть принята именно на основе референдума. Там, где народ решит, – отметила она.

По словам Ю. Тимошенко, сейчас широкий интеллектуальный круг думает над тем, чтобы

предложить обществу публичное обсуждение концепции новой Конституции.

– Каждый, кто захочет, сможет в электронном режиме внести свои изменения в так называемом wiki-режиме.

Когда будут все эти замечания делаться, предлагается построить голосование в интернете по более знаковым и более существенным правкам, – добавила она (*Факти. ICTV* (<https://fakty.ictv.ua/ru/ukraine/20180709-nova-konstytutsiya-ukrayiny-mozhe-buty-pryjnyatana-referendumi-tymoshenko/>)). – 2018. – 09.07).

Україні сьогодні потрібно повернути саме конституційний лад, щоб в усіх сферах держави дотримувалися закону. Натомість закликами про зміну Конституції посадовці лише намагаються відвести увагу від тих проблем, які дійсно потрібно вирішувати. Про це заявив радянський політв'язень, Герой України С. Хмара в ефірі програми «Перші про головне. Коментарі» на телеканалі ZIK.

«Конституція України не винна у тому, що Президент Порошенко не виконує закон. Передусім винен парламент, адже не розпочав процедуру імпичменту. І сьогодні народні депутати настільки недосвідчені, що наголошують на тому, що потрібно прийняти закон про імпичмент Президента. Натомість ця процедура вже передбачена Конституцією України», – підкреслив С. Хмара.

Так, зазначає державний діяч, в ст. 111 Конституції України розписані всі деталі як усунути Президента від влади, якщо він зрадив державу або порушив закон України. І якщо Президент України перевищує свої повноваження, то саме Верховна Рада має це контролювати.

Також С. Хмара застерігає, що зараз почалася інформаційна атака задля зміни Конституції України.

«У Конституції України записані всі правові параметри, які забезпечують нормальне функціонування держави. Звісно, лише за умови, що Конституцію будуть виконувати.

Натомість заклики задля зміни Конституції – це дуже небезпечні ігри, і потрібно закінчувати таку практику. Так посадовці лише намагаються

відвести увагу від тих проблем, які дійсно потрібно вирішувати. Тому Україні сьогодні потрібно повернути саме конституційний лад, щоб в усіх сферах держави дотримувалися закону», – підкреслив С. Хмара.

Нагадаємо, Президент України П. Порошенко готує на розгляд до Верховної Ради зміни до Конституції України в частині закріплення в Основному законі стратегічних цілей Української держави – набуття членства України в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі.

Своєю чергою, Прем'єр-міністр України В. Гройсман закликав внести зміни до Конституції, розширивши повноваження прем'єра та усунувши «дуалізм влади» (*ZIK (https://zik.ua/news/2018/06/28/stepan_hmara_nagolosyv_shcho_rozmovu_dovkola_zminy_konstitutsii_tse_duzhe_1355851)*). – 2018. – 28.06).

Действующая редакция Конституции Украины вызывает серьезные юридические сомнения. Об этом во время онлайн-конференции в "ДС" заявил бывший судья Конституционного суда В. Шаповал.

По его словам, сразу после Революции Достоинства произошло "безобразие". "Я хочу, чтобы меня услышали. 22 февраля 2014 г. Верховная рада приняла закон про "восстановление действия отдельных положений Конституции Украины". Грубо говоря, они (депутаты, – ред.) избежали разговора о внесении изменений в Конституцию", – отметил В. Шаповал.

Таким образом, по его словам, была нарушена выписанная в Конституции процедура внесения изменений в Основной закон, что крайне сомнительно с юридической точки зрения.

"У меня было несколько разговоров с послом бывшим ЕС Томбинским. Он говорит: "А ты знаешь, что у вас нет Конституции. Нужно что-то делать", – добавил Шаповал.

"Сегодня много кто считает, что все можно списать на войну. Для меня же, как для юриста, возникает много вопросов", – сказал Шаповал, добавив, что действующий президент должен понимать, что есть

проблема – "мы на данном этапе живем в условиях крайне сомнительной юридически и с точки зрения легитимности Конституции" (*ДС (http://www.dsnews.ua/politics/shapoval-deystvuyushchaya-ukrainskaya-konstitutsiya-yuridicheski-27062018123200)*). – 2018. – 27.06).

26 червня в правовому клубі «PRAVOKATOR» у Львові відбувся тренінг «Судова реформа: Точки дотику та інструменти впливу громадськості». Захід провів Центр політико-правових реформ за підтримки громадської мережі публічного права та адміністрації UPLAN.

Учасники тренінгу спільно з експертами проаналізували процес реформування системи правосуддя з 2014 р. Громадська рада доброчесності – орган, сформований громадськими організаціями, функція якого полягає у наданні висновків щодо відповідності кандидатів на посаду судді критеріям професійної етики. Щоб отримати позитивний висновок – необхідно 11 голосів членів ВККС з 16. І зазвичай необхідні голоси збиралися досить швидко.

«Ключовою проблемою конкурсу до Верховного суду України виявилися маніпулювання результатами ВККС, що виглядає як очевидні політичні замовлення. Як наслідок, сучасний Верховний суд – певний компроміс між різними політичними силами. За даними опитування громадян, більше 40% не бачать жодного успіху в очищенні суддівського корпусу від недоброчесних суддів, 30% помітили поодинокі успіхи, досить успішною реформу вважає 1% опитаних. Загалом, якщо люди не бачать видимих змін у реформі – значить, щось пішло не так. Задоволених – мало, і це дуже шкода», – зазначив Роман Куйбіда, заступник голови правління ЦППР.

Впровадження інституту конституційної скарги є важливим та прогресивним кроком для забезпечення захисту прав людини в Україні. Конституційна скарга – це механізм, який дозволяє громадянам за допомогою конституційного судочинства домогтися скасування дії закону або окремих положень, якщо вони не відповідають Конституції.

«Запровадження конституційної скарги – це зміна повноважень Конституційного суду України, і таке право ми отримали у вересні 2016 р. Проте 2017 р. виявився роком кризи у діяльності Конституційного суду: скарги не працювали взагалі, тривалий час судді не могли навіть обрати голову суду. Важливою передумовою для початку розгляду конституційних скарг стала внутрішня реорганізація, коли Конституційний суд сформував колегії та сенати», – розповіла Ю. Кириченко, керівник проєктів з питань конституційного права ЦППР.

Про типові помилки в поданні конституційних скарг присутнім розповів експерт ЦППР Б. Бондаренко. До них належать: подання скарги не державною мовою, подання юридичною особою, набуття чинності судовим рішенням раніше 30 вересня 2016 р., відсутність обґрунтування оскаржуваних положень чи не зазначення конкретних положень, подання не засвідченої копії судового рішення судом, який його ухвалив, а також невірний предмет оскарження.

«Дуже часто подаються скарги на постанови Верховної Ради, локальні акти місцевих органів влади, акти Президента та багато інших. Конституційна скарга подається лише щодо законів – і це важливо запам'ятати», – наголосив Б. Бондаренко (*ЦППР (<http://pravo.org.ua/ua/news/20873095-yak-gromadskist-mogee-vplivati-na-sudovu-reformu>). – 2018. – 26.06*).

Конституція по которой украинцы живут сейчас существенно отличается от первоначального варианта, и сейчас звучат мнения, что необходимо вернуться к редакции Основного закона Украины 1996 г. На самом деле Конституция менялась не так кардинально, как кажется, но было три этапа внесения изменений, которые еще требуют законного решения. Такое мнение в комментарии «Слову и Делу» высказал эксперт по конституционному праву А. Москалюк.

«В 2004 г. вносились изменения о том, чтобы уменьшить полномочия президента Украины и увеличить полномочия парламента. Второй этап – отмена этих изменений из-за решения

Конституционного суда Украины (КСУ) в 2010 г. И третий этап – это возвращение Конституции в редакции 2004 г. Проблема заключается в том, что ко всем этим трем этапам есть очень большие вопросы относительно того, каким образом вносились или отменялись эти изменения», – отметил эксперт.

По его словам, по процедуре, текст изменений в Основной закон сначала отправляется в Конституционный суд для проверки на соответствие Конституции, после чего Верховная Рада должна этот согласованный текст утвердить двумя третями голосов. Если в тексте будет изменено хоть одно слово, тогда всю процедуру надо проходить заново.

Президент Украины обязан подписать принятый Верховной Радой законопроект в течение 15 дней или вернуть в парламент. Но на практике некоторые законодательные инициативы ждут годами, а другие подписываются в день поступления на Банковую.

«Однако в 2004 г. в текст, который одобрил КСУ, внесли изменения. А парламент этот измененный текст окончательно утвердил. Это было во время Оранжевой революции, и многие решения принимались ради политического компромисса», – пояснил А. Москалюк.

В 2010 г. Янукович победил на выборах и, воспользовавшись тем, что изменения в Конституцию были внесены с нарушениями, нардепы-регионалы обратились в КСУ, чтобы признать неконституционным закон Украины о внесении изменений в Конституцию 2004 г.

«Прошло 6 лет, и КСУ решил, что он может признать этот закон неконституционным. Формально Янукович был прав, но с другой стороны процедура длилась шесть лет. К тому же КСУ не имел права возвращать Конституцию в предыдущей редакции, а только признать решение о поправках неконституционным», – сказал он.

В 2014 г., когда Янукович бежал из страны, депутаты приняли постановление о возобновлении действия Конституции в редакции 2004 г. Но это тоже не соответствовало законодательству. По факту три существенных изменения Конституции происходили с

нарушениями. И теперь трудно сказать, какое из этих изменений было наиболее вопиющим. Но похоже на то, что эти нарушения нарастают как снежный ком.

«Если Основной закон страны принимают с нарушениями законодательства, даже исходя из политической целесообразности, надо понимать, что таким образом открывается ящик Пандоры. Все последующие политики, будут опираться на этот негативный опыт. А на попытки апеллировать к тому, что какие-то действия неконституционны, услышат вопрос: «А как действовали вы?», – подчеркнул эксперт.

«Например, изменения, связанные с отменой депутатской неприкосновенности, пока что вносятся в порядке, который предусмотрен Конституцией. Президент захотел закрепить евроатлантические стремления Украины. Но даже если он будет добиваться таких изменений, то они все равно останутся скорее декларативными. С таким же успехом можно закрепить в Конституции стремление, чтобы каждый украинец был счастлив. Любая норма является эффективной, только в случае, если она создает права и обязанности», – отметил А. Москалюк.

Сейчас мы живем по Конституции в редакции 2004 г. и могут найтись желающие, которые будут утверждать, что она не является законной. Существует даже такая точка зрения, что надо, в конце концов, принять новую Конституцию и обнулить конституционный.

«Теоретически можно сделать и так. Но новая Конституция не станет гарантией того, что законодательство не будет нарушаться впредь. Конституция Либерии, которая считается одной из самых отсталых стран Африки, была списана с Конституции Соединенных Штатов Америки. Но от этого жизнь либерийцев не стало лучше. Текст закона автоматически не решит проблем страны. Поэтому, даже с идеальным текстом Конституции мы автоматически не сможем изменить нашу жизнь», – отметил А. Москалюк (*Слово і Діло* (<https://ru.slovoidilo.ua/2018/06/28/novost/politika/izmeneniya-konstituciyu-naskolko-legitimnym-yavlyaetsya-osnovnoj-zakon-ukrainy>)). – 2018. – 28.06).

Сейчас Конституция Украины – это не общественный договор, а сговор внутри власти, как ее нарушать. Такое мнение высказал бывший вице-премьер-министр Украины В. Семиноженко в эфире ток-шоу "Украинский формат" на телеканале NEWSONE.

"Даже те пункты в Конституции, согласно которым государство обеспечивает экономическую безопасность, выглядят как пожелание", – отметил он.

В. Семиноженко уточнил, что менять Конституцию Украины нужно правильно.

"Изменения в Конституции нужно делать так, чтобы каждый пункт был таким, на основании которого было бы обвинение в антиконституционной деятельности". – подчеркнул бывший вице-премьер (*Newsone* (<https://newsone.ua/news/politics/seminozhenko-konstitutsija-sejchas-bolshe-pokhozha-na-spisok-pozhelanij-a-ne-na-osnovnoj-zakon.html>)). – 2018. – 27.06).

Верховная Рада Украины, руководствуясь Конституцией, может начать процедуру импичмента. Такое мнение высказала кандидат юридических наук М. Ставнийчук в эфире политического ток-шоу "Украинский формат" на телеканале NEWSONE.

По словам М. Ставнийчук, то что в Украине нет закона об импичменте – это иллюзия.

"Конституция является нормой прямого действия. Если парламент вместе с другими субъектами не смогли принять специальный закон о следственных комиссиях и прокуратуре, то тогда на основе Конституции Украины парламент имеет возможность начать и продолжить процедуру импичмента", – уточнила она (*Newsone* (<https://newsone.ua/news/politics/stavniychuk-dejstvujushchaja-konstitutsija-pozvoljaet-parlamentu-provesti-impichment.html>)). – 2018. – 27.06).

Конституція України увібрала у себе засади і Радянського Союзу, і Європи. Тому вона є перехідним документом і потребує змін.

Таку думку в ефірі інформаційно-аналітичного проекту «Перші про головне. Коментарі» висловила член Венеціанської комісії від України (2009-2013) М. Ставнийчук.

«Україна одна з останніх країн на пост-радянському просторі, яка ухвалила Конституцію парламентським шляхом. Він, від імені народу, здійснював так звану вторинну установчу владу», – каже експерт.

Український конституціоналізм формувався упродовж століть, звертає увагу М. Ставнійчук.

«Він формувався як конституційна думка, проекти, які не втілювалися у життя. І на зорі незалежності України все набуло обрисів у вигляді основного закону. Проте треба розуміти? у який час вона ухвалювалася, адже була документом перехідного періоду», – наголосила експерт.

Колишня член Венеціанської комісії від України пригадує, що під час ухвалення Конституції у парламенті був серйозний спротив.

«Адже ми переходили від радянського періоду, тоталітарного суспільства до демократичного напрямку розвитку держави. Тому Конституція одночасно увібрала у себе дві трендові позиції. Тобто, в принципі, і радянське. Від цього нікуди дітися», – зазначає експерт.

Це великий міф, коли говорять, що українська Конституція була чи не найкращою в Європі, підкреслює М. Ставнійчук.

«До найкращої Конституції – нашої мрії – нам ще треба рухатися. Проте певну суспільну угоду Основний закон відобразив. Там був закладений той демократичний потенціал, який давав можливість розвиватися», – говорить М. Ставнійчук.

Експерт наголошує: Конституція України мусить змінюватися і наздоганяти країни, де демократія має міцно усталені засади.

«Час іде, минуло 22 роки з дня ухвалення Конституції. Звичайно, що нам потрібно пройти ще дуже великий шлях, які держави старої демократії проходили століттями. А нам треба так швидко рухатися, щоби наздогнати і показати теж кращі практики врядування суспільства, розуміння держави, долучення людей до формування влади», – зауважує М. Ставнійчук.

Очевидно, що нам потрібний новий суспільний договір, нова система цінностей, пріоритетів, додає експерт.

«Тому не дивно, що час від часу лунають пропозиції щодо зміни основного закону

країни. Звертаючи увагу на те, як розвивається світ і які тенденції є сьогодні, наша Конституція – це права другого покоління. У той час, коли весь світ вже живе третім-п'ятим поколінням прав людини», – резюмує член Венеціанської комісії від України (2009-2013) (ZIK (https://zik.ua/news/2018/06/28/konstytutsiya_1996_roku__tse_zakon_perehidnogo_periodu__stavniychuk_1355725)). – 2018. – 28.06).

Український правовець Н. Хавронюк предполагає, що нове положення в законі о принятых Верховной Радой изменениях в закон о судоустройстве и статусе судей, можно рассматривать как подкуп судей Конституционного Суда.

В новом законе «О внесении изменений в закон Украины «О судоустройстве и статусе судей» в связи с принятием закона Украины «О Высшем антикоррупционном суде» есть положение, которое можно рассматривать как подкуп судей КСУ. Об этом 12 июля на собственной странице в Facebook написал правовець Н. Хавронюк.

Хавронюк обратил внимание на новое положение ч. 3 ст. 26 закона «О Конституционном суде Украины», где содержатся несколько строк следующего содержания: «В стаж работы судьи, дающий право на доплату за выслугу лет, засчитывается также стаж профессиональной деятельности в сфере права».

По мнению правоведа, кто-то из политиков решил таким образом подкупить отдельных судей Конституционного суда.

«Как связаны между собой эти законы? Да никак. Просто у кого-то возникла потребность от имени народа подкупить некоторых судей КСУ. Интересно, перед принятием какого именно решения КСУ? Следим», – говорится в сообщении.

Напомним, 12 июля Верховная Рада 254 голосами народных избранников приняла изменения в закон «О судоустройстве и статусе судей» в связи с принятием закона «О Высшем антикоррупционном суде».

Закон вносит изменения в закон «О судоустройстве и статусе судей». В частности, урегулированы вопросы деятельности

палат Вищих спеціалізованих судов и закрєплєна институциональная автономность апелляционной палаты Высшего специализированного суда (*Ракурс* (<http://racurs.ua/n107904-stroka-v-zakone-kak-podkup-sudey-ksu>)). – 2018. – 12.07).

Лідер партії "Громадянська позиція" А. Гриценко запросив лідерку партії "Батьківщина" і нардепа Ю. Тимошенко на публічні дебати щодо зміни Конституції. Про це політик заявив у Тернополі та сповістив на своїй сторінці у Facebook.

Він нагадав, що Тимошенко висловила за обмеження повноважень президента, перетворення України на парламентську республіку "з ключовою роллю канцлера чи канцлера як глави держави з опорою на парламент".

Не вперше: минула її спроба змінити Конституцію таким чином була 9 років тому, тоді разом з Януковичем і Медведчуком (за кадром). Зараз цю ідею Тимошенко підтримує команда Яценюка, напевно з радістю підтримує і олігархат, потужно представлений у парламенті, – висловив переконання лідер "Громадянської позиції".

При цьому Гриценко наголосив, що його позиція щодо цього питання є абсолютно протилежною. Так, на думку політика, "протистояння двох центрів виконавчої влади має бути скасоване, але іншим шляхом, і ключовою фігурою має бути президент, всенародно обраний".

Лідер "Громадянської позиції" також запевнив, що на сьогодні категорично неприйнятно обмежувати повноваження президента і як верховного головнокомандувача, як ключової фігури у сфері дипломатії для пошуку миру, і для боротьби з корупцією.

"Я переконаний: претенденти на президентський пост, які станом на сьогодні мають найбільші шанси на перемогу, повинні вийти до людей відкрито і представити свої аргументи у прямому ефірі – щоб люди могли визначитися і зробити свідомий вибір", – зазначив А. Гриценко.

Він також висловив сподівання, що попри тиск зі сторони у влади, в Україні залишилися телеканали, які нададуть йому з Тимошенко

можливість провести дебати (*24tv* (https://24tv.ua/ukrayina_tag1119)). – 2018. – 5.07).

Фракція "Народний фронт" ініціювала збір 150 підписів народних депутатів України для внесення змін в Конституцію. Про це з трибуни парламенту заявив керівник фракції М. Бурбак.

За його словами, члени "Народного Фронту" вже підписались і закликають інших нардепів долучатись до цієї ініціативи і почати публічне прозоре обговорення змін до Конституції. "Ми говоримо не про незначні зміни, а про цілісний документ, який відповідатиме сучасним викликам", – заявив Бурбак. Так, насамперед, йдеться про закріплення в Конституції мети членства в НАТО і Євросоюзі.

Окрім того, лідер "Народного фронту" А. Яценюк виступив з пропозицією конституційних новацій, які, за словами Бурбака, дозволять чітко розподілити повноваження центральних органів влади та підвищити ефективність державного управління в Україні. "Народний фронт" пропонує не лише внести в Конституцію євроатлантичну ясність, а й запровадити реальну систему стримувань і противаг у владі", – резюмував керівник фракції.

М. Бурбак нагадав, що "Народний фронт" уже третій рік поспіль закликає розпочати публічне обговорення змін до Конституції.

Раніше А. Яценюк розповів, якою має бути наступна Конституція. Так, політик виступає за зменшення кількості нардепів та зміни у самоврядуванні (*TCH* (<https://tsn.ua/politika/narodniy-front-pochav-zbirati-pidpisi-zavnesennya-zmin-do-konstituciyi-1180488.html>)). – 2018. – 3.07).

Судова реформа не призводить до якісного оновлення й очищення суддівського корпусу. Про це заявив С. Горбатюк, экс-начальник Департаменту спеціальних розслідувань Генпрокуратури.

За словами експерта, реформувати українське правосуддя можна, тільки якщо забезпечити незворотність покарання для суддів-порушників – від догани до звільнення і порушення кримінальної справи. Для цього

потрібно забезпечити системну роботу Вищої ради юстиції. Зараз цей орган затягує розгляд скарг на суддів, посилаючись на занадто велике число подібних справ: на 6 тисяч суддів України припадає вже 12 тисяч скарг, – констатує С. Горбань.

Також експерт зазначив, що нинішнє кваліфікаційне оцінювання суддів не призводить до очищення судової системи. Сама процедура, за словами Горбаня, створює «широке поле для зловживань», а також відриває суддів від роботи. Останнє призводить до затягування справ.

С. Горбань зазначив, що попереду Україну чекає ліквідація місцевих судів і створення замість них окружних. «Це, безумовно, призведе до зупинення розгляду всіх судових справ. Порушення конституційного права людини і громадянина на доступ до правосуддя тільки посиляться», – вважає експерт (*Etcetera* (<https://uk.etcetera.media/sudova-reforma-riziki-profanatsiya-ochima-eksperta.html>)). – 2018. – 17.07).

Українці мало знають про перебіг реформ, а також неохоче їх підтримують. Про це свідчать результати опитування, яке здійснила GfK Ukraine спільно з соціологічною групою Q&Q Research. Про це – у сюжеті Радіо НВ.

Серед реформ та ініціатив влади населення найбільше підтримує започаткування масштабного ремонту доріг – його підтримує 62% українців. Інші зміни користуються популярністю менше, ніж половини населення країни.

Децентралізацію вітають 41% громадян, 37% – реформу армії, менше третини задоволені освітньою та медичною реформами.

Кожен четвертий українець підтримує земельну реформу та скасування мораторію на продаж земель, стільки ж – судову та освітню реформи. Лише 17% українців вітають приватизацію. При цьому рівень обізнаності населення про перебіг реформ також не є

значним. До прикладу, про судову реформу знає кожен 5, а 40% громадян про неї не чули взагалі. Так само третина громадян не чули про приватизацію та реформування армії. Найбільше ж українців знають про медичну реформу, реформу доріг та децентралізацію.

Люди рідше ходять до судів, аніж до лікарів, тому відповідно про медичну реформу вони знають більше, ніж, наприклад, про судову, вважає експерт Центру політико-правових реформ Роман Куйбіда. Окрім того, судова реформа поки що не зачепила пересічних громадян, а стосується лише новоствореного Верховного суду, зазначає експерт.

“На жаль, судова система і ті, хто проводить реформу, дають приводи, щоб негативно оцінювати ці результати”, – зазначив Р. Куйбіда.

Приватизацію українці не підтримують, тому що пам’ятають наслідки так званої приватизації 90-х, відзначає інвестиційний аналітик Сергій Фурса. Водночас негативне ставлення до скасування мораторію на продаж земель знизився, а підтримка медичної реформи залежить від особистості виконавчої обов’язків міністра, вважає Фурса.

“Медична реформа через особистість Уляни Супрун добре реалізується. Вона викликає довіру. Всього 49% не підтримують відміну мораторію – це прогрес, раніше було 70%. Це стандартний стан українського суспільства”, – сказав аналітик.

Соціологи додають, що серед поінформованих респондентів підтримка реформ вища, ніж серед непоінформованих, але все одно більшість підтримують тільки масштабний ремонт доріг, децентралізацію та реформування армії.

На думку фахівців, це відбувається тому, що реформи відірвані від суспільства – громада не залучена до обговорення, тому не знає суті реформ (*Новое Время* (<https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pro-jaki-derzhavni-reformimajzhe-nichoho-ne-znajut-ukrajintsi-2482117.html>)). – 2018. – 13.07).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

Шевчук С., Голова КСУ

«Важко вимагати від простих людей коритися владі закону, якщо він приймається в неконституційний спосіб»

(Інтерв'ю)

Після внесення змін до Конституції лунало чимало думок щодо нових можливостей для захисту громадянами своїх прав. Однак нові редакції закону «Про Конституційний Суд України» та процесуальних кодексів додали скептичних оцінок. Хто ж має рацію: ті, хто вважає, що повноваження КС скоротилися, чи автори реформ, які обіцяли громадянам ефективний інструмент для відстоювання своїх прав? Із цього питання ми почали розмову з Головою Конституційного Суду С. Шевчуком.

– Станіславе Володимировичу, ваша позиція як науковця: нинішні повноваження КС ширші з точки зору ефективності конституційного контролю, ніж раніше, чи навпаки?

– Я вважаю, що Суд сьогодні отримав найефективніші повноваження для конституційного контролю у вигляді конституційної скарги. Адже на її підставі будь-який закон може бути визнано неконституційним.

Раніше у нас переважав більш абстрактний конституційний контроль. Суд, як правило, переймався вирішенням спорів про повноваження між Верховною Радою, Кабінетом Міністрів та Президентом та іншими абстрактними питаннями. Тепер на перший план виходять права людини та їхній конкретний захист з боку КС.

Хоча такі скарги можуть стосуватися тільки законів, а не всіх актів держави включно із судовими, як, наприклад, у Німеччині, але це тільки перший крок. Його треба опрацювати доктринально, подивитися, як цей інститут діє на практиці, й тоді вже робити наступні кроки.

Думаю, наша перспектива, до якої слід прямувати, – це конституційна скарга за прикладом Німеччини. І, звичайно, наше завдання – домогтися, аби КС за авторитетом

у суспільстві не поступався органу конституційної юрисдикції цієї країни.

– Однак сьогодні ми доволі далекі від цієї мети. Адже нинішня конституційна скарга – це бліда тінь того інституту, який відстоювали ваші попередники, як-от: перший Голова КС Леонід Юзьков чи суддя Павло Євграфов.

– Процедура ампаро, тобто можливість захисту конституційних прав і свобод на підставі конституційної скарги, – це ідеал, до якого треба прагнути. Сьогодні законодавець визначив, що в нас діятиме нормативна скарга. На мою думку, наразі рано говорити, як складатиметься практика, доки не будуть розглянуті перші скарги.

Але це не означає, що цей інститут буде законсервований у такому вигляді. Із чогось треба починати.

– Однак Суд не зможе вийти за встановлені законодавцем межі. Що заважатиме становленню цього інституту і чи не обмежує профільний закон повноваження самого КС?

– Ні, обмеження повноважень не відбулося. Більше того, я вважаю прогресивним той факт, що Суд позбувся обов'язку офіційного тлумачення законів. Раніше це чомусь вважалося якоюсь сакральною функцією. Але цілком логічно, аби питанням тлумачення норм права, їхнім практичним застосуванням займався найвищий орган у судовій системі.

Що стосується ефективності конституційної скарги, то є кілька проблем, які можуть цьому завадити. Насамперед це розуміння цього інституту, пов'язане із правовою культурою, менталітетом і усвідомленням сучасних тенденцій конституційного права. Адже ми вивчали цю дисципліну з точки зору формування та регулювання відносин між органами влади. Насправді необхідно приділяти увагу критеріям визначення конституційності законів з погляду

обмеження прав і свобод людини, їх сутності та змісту, тобто категоріям, що походять з природного права.

– *Позбавлений права офіційного тлумачення, КС не зможе впливати на вирішення спорів щодо правозастосування. На думку експертів, якби КС міг швидко поставити крапку в таких спорах, це було б набагато ефективніше, ніж очікувати, коли судді дійдуть згоди з цього питання. До того ж кожні 3 роки відбуватиметься ротація складу Великої палати ВС, тож може змінюватися і домінуюче тлумачення такої норми.*

– Це так, але існують тисячі питань, що вимагають тлумачення, яке матиме нормативну силу. Я не впевнений, що КС спроможний їх усі охопити. Тож ВС впорається із цим швидше.

– *Однак і раніше Суд тлумачив не всі норми, а лише доктринальні, щодо яких не було єдності в касаційних судів. Такі як, скажімо, спори про юрисдикцію. Сьогодні є, наприклад, розбіжності між суддями та органами прокуратури щодо розуміння словосполучення «здійснює підозру», що безпосередньо стосується гарантій незалежності суддів.*

– Прагнення шукати правди десь «нагорі» відображає рівень нашої правосвідомості. Слід більше довіряти суддям будь-якої ланки. Наприклад, унаслідок проведеної реформи право на апеляцію за Конституцією у нас стало, по суті, абсолютним. Натомість у країнах англосаксонського права 90% спорів остаточно вирішується у першій інстанції. Адже там довіряють судовій системі.

Стосовно вашого прикладу: деякі слідчі судді під «здійсненням» розуміють безпосереднє вручення підозри, а не лише її візування. Я теж схиляюся до такої позиції.

З іншого боку, раніше суди могли напряму звертатися до нас у разі сумнівів щодо конституційності певної норми. І КС міг дати свій висновок, що було особливо важливим, коли спір стосувався доктринальних питань конституційного права. Тепер вони повинні самостійно застосовувати закон з урахуванням норм Конституції, гарантій прав людини, а на такі дослідження у них просто не вистачатиме часу.

– *Отже, в цьому питанні все ж відбулося звуження повноважень КС?*

– Погоджуюся, що обмеження права судів загальної юрисдикції на безпосереднє звернення до КС має місце. Напевне, автори реформи вважали, що наявність конституційної скарги певною мірою компенсує попередній механізм. Адже людина, яка пройде всі інстанції, матиме можливість звернутися до нас, якщо вважатиме закон, котрий був застосований для вирішення її спору, неконституційним.

Хоча не зрозуміло, навіщо витрачати на це сили і час. Тим більше що суддя не може застосовувати закон, якщо вважає його неконституційним.

– *Проте у ВС окремі колеги наполягають на тому, що судді повинні послуговуватися актами, які є чинними на момент розгляду справи. Навіть якщо є подання до КС з обґрунтуванням неконституційності закону. Хоча у 1996 році Пленум ВСУ видав постанову, де наголошував на застосуванні Конституції як акта прямої дії. Сьогодні ця доктрина змінилася?*

– Ні, Основний Закон, його норми мають найвищу юридичну силу. Водночас, крім букви Конституції, є ще її дух, принципи, критерії можливості обмеження прав людини. Це дуже серйозні категорії, якими навряд чи здатні оперувати судді першої інстанції. Та й це не їхня функція. Тож, якщо суддя має сумніви в конституційності норми певного акта, в нього повинна бути процесуальна можливість для безпосереднього звернення до КС.

– *Отже, вимога застосовувати закон, який суддя вважає неконституційним, є неправомірною?*

– Якщо є розбіжності між нормами закону і Конституції, судді зобов'язані застосовувати останню. Інша річ – на яких критеріях ґрунтуються ці переконання.

Змушувати суддів послуговуватися чинними законами, які апріорі мають сприйматися як конституційні, – це рудимент радянської освіти. Як каже мій вчитель – суддя Європейського суду з прав людини у відставці, професор Володимир Буткевич, за такого підходу суддя може із сотні тисяч нормативних актів, які діють

у країні, вибирати ті, що йому подобаються, і на їх підставі виносити рішення. Але це не матиме нічого спільного з верховенством права.

– *Може, в тому і був сенс реформи: дати судді можливість вибирати акт, необхідний для прийняття рішення на користь певної сторони?*

– Не думаю, що архітектори реформи заклали в неї такий зміст. Напевне, вони хотіли змінити чинну систему, але зробили це так, як змогли.

– *Ви також намагалися змінити ставлення парламенту до Конституції. Запрошували на зустрічі лідерів фракцій, зокрема, для того, щоб роз'яснити вимоги до законотворчого процесу. Та, схоже, до вас не дуже дослухалися. Адже й у нових актах маємо такі правові конструкції, як «авторитет у суспільстві», «значний досвід», «бездоганна репутація» тощо. Чи відповідає така термінологія принципу визначеності як складової верховенства права?*

– Звичайно, законодавець повинен уникати таких оціночних понять, аби суддя не здогадувався, що малося на увазі. Особливо якщо йдеться про відповідальність чи обмеження прав людини.

– *А якщо це вимоги до кандидатів на певні посади? Як виміряти наявність таких якостей?*

– Свого часу ректор Чернівецького університету, професор Євген Ерліх увів таке поняття, як «соціологія права». Він звернув увагу, що оціночні поняття на кшталт «злісне хуліганство» чи «добросовісність» наявні у багатьох кодифікованих актах різних країн. Їх тлумачать у контексті вимог сьогодення під час розгляду конкретної справи. У цьому випадку суддя діє як законодавець.

Що стосується виміру названих понять, то все залежатиме від суб'єктивного сприйняття цих категорій тими, хто повноважний оцінювати їх наявність. Якщо це будуть достойні люди, то вони оберуть достойних кандидатів і навпаки.

Візьміть, наприклад, вимоги до судді Європейського суду з прав людини: високі моральні якості, визнаний рівень компетентності тощо. І та держава, яка пропонує кандидатів до обрання, й визначає їхню відповідність цим критеріям.

– *Оскільки ви також були суддею ad hoc ЄСПЛ, вас, очевидно, можна вважати авторитетною людиною з високими моральними якостями. А як суспільству зрозуміти, хто має в нього авторитет? Завтра якийсь блогер скаже, що має авторитет, бо в нього – мільйон підписників, і ми маємо визнати за ним право давати оцінку?*

– Я не ризикнув би сказати, що є авторитетом у суспільстві, це – ваша оцінка. Хоча визначення авторитетності – це давня проблема, до якої звертався німецький філософ і соціолог Юрген Хабермас.

Наприклад, вченому для того, щоб вважатися авторитетним, достатньо визнання кількох десятків колег, оскільки такої кількості науковців, скільки є підписників у блогера, просто не існує. Тому і формується ілюзія, що кількість появ на телеекрані чи переглядів у YouTube прямо пропорційна авторитету людини в суспільстві. За такої логіки достатньо не дивитися телевізор і в людини не буде жодних авторитетів.

– *Ваше спілкування з керівниками фракцій допомогло сформувати в них відчуття авторитетності Суду та Конституції?*

– Ми тільки на початку великого шляху до цього. Адже раніше в парламенті весь час формувалася думка, що КС – це корумпований орган, де працюють «люди Президента», які приймають рішення йому на догоду. Причому гарантії змінювалися, а кліше залишалося. Із цього зачарованого кола виходу начебто не було.

Сьогодні ми намагаємося пояснити народним обранцям, чим займаємося, як приймаємо рішення, з якими проблемами стикаємося. А головне – що без Конституційного Суду не буде ні демократії, ні ефективної держави.

– *Чому? Не працював же КС майже 1,5 року після «помаранчевої революції», бо не призначалися судді, цей склад майже рік не ухвалював рішень, і нічого – армагедону не сталося.*

– Так, але чи варто надалі з цим експериментувати?

Політики мають усвідомлювати, що їхні нападки на єдиний орган конституційної

юрисдикції підривають засади системи стримувань і противаг, тобто основи державної влади.

– *І якою сьогодні ви бачите роль Суду? Це має бути орган, який вчить конституційному праву всі гілки влади, чи такий собі наглядач за ними, який дає по руках тим, хто посягає на права і свободи або чужі повноваження?*

– Дивіться: за останні кілька місяців ми прийняли два рішення, якими визнано неконституційними в цілому два закони – про мовну політику та про референдум. І це говорить про те, що Суд стоятиме на сторожі дотримання конституційних вимог до законотворчості. Були розмови з лідерами фракцій з приводу того, як нам спільно захищати Конституцію в умовах кризи легітимності влади і довіри один до одного.

– *Вони погодилися?*

– Так, принаймні всі позитивно сприйняли таку пропозицію. І це тільки початок. Розумію, такі зустрічі можуть викликати необґрунтовані підозри щодо нібито обговорення конституційних подань і рішень, але впевнений, що вони потрібні для підтримання того ж авторитету Суду.

– *Навпаки, незаангажований спостерігач уважатиме, що бодай судді КС змусять нинішній парламент поважати процедуру. Адже те, що відбувалося під час процесуальної реформи, прийняття закону «Про Вищий антикорупційний суд», 5 років тому юристові могло хіба що примаритися у жахливому сні.*

– Звісно, це питання авторитетності влади в суспільстві. Важко вимагати від простих людей коритися владі закону, якщо він приймається в неконституційний спосіб.

– *Та чи не відкрив Суд «скриньку Пандори», вимагаючи від парламенту неухильного дотримання процедури? Адже вже є кілька подань, які ставлять під сумнів ухвалення реформених законів з тих самих підстав – порушення Регламенту ВР.*

– Було б надто спрощено сприймати ці рішення як такі, що означають неодмінне скасування закону через те, що один народний депутат натиснув кнопку за іншого. Якщо уважно прочитати тексти цих актів, то

з'ясується, що в них наведені критерії того, які системні порушення можуть мати наслідком визнання неконституційним такого закону.

По-перше, якщо вони призвели до викривлення результатів голосування. По-друге, якщо було порушено право законодавчої ініціативи. По-третє, якщо розгляд проекту відбувався не за конституційною процедурою.

Крім того, до функцій Суду не входить контроль за дотриманням усіх вимог Регламенту ВР, а тільки тих, що мають конституційний рівень. Тож не варто очікувати, що КС визнаватиме неконституційними 90% актів парламенту через найдрібніші відхилення від процедури.

І, звичайно, ми маємо реагувати на такі порушення. Причому найкращим інструментом для цього є превенція, аби народні депутати усвідомили, що не можна брутально порушувати Конституцію.

– *Чи повинен КС, реагуючи на такі порушення, враховувати обставини ухвалення того чи іншого акта або суспільний запит на його прийняття?*

– Це називається революційна доцільність, коли воля народу виходить з берегів і фіксує певні акти. Але це не може тривати довго. Є й наукові праці, які так і називаються: «Конституція і революція». З цього приводу можна провести не одну конференцію чи круглий стіл.

Конституція не може слугувати інструментом для знищення держави, повалення демократичного ладу. Якщо режим є легітимним, якщо він дотримується демократичних принципів, то Суд і громадяни мають ставати на його захист. Якщо ж він стає корумпованим, якщо владу починають узурпувати, то в народі виникає природне право на повстання.

– *Аби не заглиблюватися в політику, повернімося до конституційної скарги, що також покликана захистити права народу. Проте виявилось, що закон децю відкоригував ці очкування. Зокрема, рішення КС навіть не буде підставою для перегляду справи, якщо судові рішення в ній буде виконане. Чи є за таких обставин сенс звертатися до КС?*

Може, ліпше, не гаючи часу, звертатися до Страсбурга, чий вердикт стане підставою для перегляду?

– Дійсно, це ще один аргумент на користь того, що у нові кодекси закралася, будемо вважати, помилка. Рішення ЄСПЛ вимагає від держави *restitutio in integrum*, тобто поновлення первісного стану, що існував до порушення. Такий саме підхід має застосовуватися і до рішень КС, адже йдеться про ті самі права і свободи.

Навряд чи людина, яка звертається до нас, хоче лише ввійти в історію як автор скарги, розгляд якої завершився рішенням про визнання неконституційним норми закону. Їй важливо захистити свої права, отримати відшкодування та повернути відносини до попереднього стану.

Можливо, деякі автори цих змін уважали достатнім, аби громадянин міг ініціювати скаргу щодо закону, який є потенційно неконституційним. Нагадаю, що Суд не має права самостійно порушити будь-яке провадження. Тож, виконавши роль ініціатора, особа захистить на майбутнє права інших громадян, а сама залишиться ні з чим, крім морального задоволення. Бо навряд чи до того часу, як буде оголошено висновок КС щодо скарги, рішення в його справі залишатиметься невиконаним.

Виходить, має місце або такий умисел, або нерозуміння законодавцем природи конституційної скарги. Адже вона спрямована як на аналіз конституційності закону, так і на *restitutio in integrum*, за аналогією зі страбурзьким судом. Переконали, що ці положення кодексів необхідно змінювати, але КС не є суб'єктом законодавчої ініціативи і не може взяти на себе цю місію.

– Але ж законодавець дав КС право постановити забезпечувальний наказ. Щоправда, у виняткових випадках. Чи є вже приклади, коли Суд скористався ним?

– Ні, жодного такого випадку ще не було. Закон, дійсно, дозволяє зупинити виконання судового рішення на час розгляду скарги. Тобто теоретично такий інструмент є, але те, як часто він буде застосовуватися на практиці, покаже час.

– А які випадки вважатимуться винятковими?

– Це напрацьовуватиметься практикою. Як з відмовними ухвалами. Ми вже проаналізували понад півтори сотні конституційних скарг, щодо яких прийнято рішення повернути їх заявникам. Одночасно ми узагальнили підстави відмови і методом індукції – від часткового до загального – сформулювали 15 критеріїв неприйнятності. Невдовзі ми надрукуємо їх у своєму «Віснику», аби громадяни могли визначитися, чи має їхня скарга підстави для розгляду Судом.

Те саме стосується й розвитку конституційного права. Кожна людина індивідуальна, і внаслідок реформи вона стала носієм суб'єктивного конституційного права. Тобто якщо держава, наразі – в особі парламенту, порушує конституційні права особи, остання має можливість звернутися до КС, і ми висловимо правову позицію із цього приводу. Отже, через наші рішення права, закріплені в Конституції, отримують, по суті, свій розвиток.

Це той самий феномен, як, скажімо, у США, де конституційні права отримують розвиток через судові прецеденти. І там уже близько 500 томів таких справ.

– Але ж у тих же Сполучених Штатах можна звернутися із позовом про оскарження актів, які можуть завдати шкоди чийсь правам у майбутньому. Наприклад, щодо антимиграційних указів Доналда Трампа. У нас потрібно чекати, доки ці права порушать, аби спочатку пройти всі судові інстанції й лише потім оскаржити закон у КС.

– Не готовий сказати, наскільки була б ефективною модель абстрактної конституційної скарги у наших реаліях. Але парадокс нашої моделі в тому, що ми взяли концепцію «жертви», яка застосовується ЄСПЛ, і одночасно ввели поняття «остаточне судові рішення», яке не може переглядатися навіть за умов застосування закону, що порушує права людини. І це викликає здивування.

– Є ще один аспект, що дивує. Маємо приклади, коли Суд визнавав неконституційними ті чи інші норми, однак громадянам це не принесло жодного зиску. Наприклад, щодо

оподаткування пенсій. Адже позиція ВС зводиться до того, що закон не був визнаний неконституційним, отже, прийняті на його підставі рішення не можуть переглядатися.

– Тут діє принцип презумпції конституційності. Тобто доки ми не встановили зворотного, закон вважається конституційним. Інакше матимемо розвал правої системи, оскільки ніхто не виконуватиме законів, доки КС не підтвердить їхню конституційність.

Згадане вами рішення стане запобіжником на майбутнє. Адже тепер відомо, що пенсії не можуть оподатковуватися, оскільки є соціальними виплатами, а не доходом.

– Проте це не завадить парламенту знову прийняти таку саму норму, як було, наприклад, із довічним грошовим утриманням для суддів.

– Тоді ми знову визнаємо її неконституційною, причому набагато швидше, ніж першого разу. А те, що раз у раз порушуються гарантії незалежності суддів і цей факт вже був установлений рішенням КС, є неприпустимим для правової держави. Складається враження, що судді сприймаються законодавцем не як представники державної влади, а як працівники якоїсь другорядної установи, яких можна тероризувати, чийми правами можна нехтувати.

Для того щоб парламент, як кажуть, на наступав на одні й ті самі граблі, необхідно налагоджувати діалог між Президентом, Верховною Радою, Урядом і Судом. Аби кожен розумів, що ігнорування рішень КС позначатиметься й на їхньому авторитеті в суспільстві. Адже відверта неповага до Конституції та законів провокує суспільство на зневагу влади в цілому, ставить під сумнів її легітимність.

– Проте і тут Суд доклав своїх рук, дозволивши ще деякий час послуговуватися нормою щодо підслідності злочинів на території закладів пенітенціарної системи, яку він визнав неконституційною.

– Тут є свій парадокс. З одного боку, норма, що визнана неконституційною, не має права на подальше життя. З другого – має бути перехідний період, аби не траплялося правових струсів з погляду функціонування держави. Законодавець має сам визначитися, хто ж буде

здійснювати досудове слідство у цій категорії справ, аби не утворилася прогалина в цьому регулюванні.

– Нічого не сталося б: займалися б цим ті, хто і раніше, до появи цієї норми.

– Зачекаймо ще місяць, і хай це підтвердить парламент. Так буде правильно з точки зору принципу поділу влади і логіки конституційної реформи.

– Можна укласти парі, що нардепи навіть не згадають про цей обов'язок. Принаймні на цей пленарний тиждень такий проект навіть не включено до порядку денного.

– Тоді ця норма автоматично втратить чинність з 25 липня. Раніше таких повноважень у КС не було, тож будемо вчитися займатися кожен своїми функціями.

Із чим я погоджуюся, то це з тим, що неконституційні норми мають втрачати чинність одразу з ухваленням рішення Суду. І в переважній більшості випадків КС так і робитиме.

– Раніше КС міг указати на преюдиціальність свого рішення. Таких випадків було лише 5, здебільшого пов'язаних із соціальними виплатами, але це принаймні давало громадянам можливість відновити порушені права в судах загальної юрисдикції. Яка роль відводиться сьогодні єдиному органу конституційної юрисдикції? Статиста з обліку порушень?

– На таку роль ні я, ні мої колеги не погодимося. Рішення КС повинні не просто констатувати порушення, вони мають виконуватися. Не можна миритися з фактами невиконання або, як зазначалося, ігнорування рішень Суду. Якщо в Конституції сказано, що вони є обов'язковими, це своїми діями мають доводити всі суб'єкти влади.

– Проте, на жаль, частіше відбувається навпаки: КС визнає норму неконституційною, вона втрачає чинність, але парламент не квапиться заповнити прогалину. До речі, чи відновлюється у такому випадку попередня редакція положення, що існувало до внесення змін?

– Ні, якщо Суд у своєму рішенні не вкаже на це. Інакше можна дійти до абсурду. Але

якщо йдеться про зміни до законів, що звузили права і свободи людини, то з огляду на ч.3 ст.22 Конституції ми маємо таку можливість. Тобто якщо буде встановлено, що змінами звужені права, які існували раніше, то вважається, що до цього часу закон не суперечив цій конституційній вимозі. Отже, Суд має поновити права у тому обсязі, що існував до прийняття неконституційних змін.

Напевне, слід більш докладно наводити аргументи в мотивувальній частині рішення, аби вони сприймалися суспільством. Якщо порівняти наші тексти з тими, що були 4–5 років тому, то можна побачити, що ми до цього прагнемо. Щоправда, є й інша крайність, наприклад у Німеччині, де рішення сягають сотень сторінок.

Візьміть, зокрема, рішення щодо психіатричної допомоги. В ньому викладені наріжні позиції стосовно неприпустимості обмеження волі без судового рішення, яких випадків це не стосувалося б: чи примусового поміщення до психіатричної лікарні, чи затримання на блокпості. Й у нових процесуальних кодексах нарешті закріплені судовий контроль за правами обмежено дієздатних осіб. Це безумовний прогрес, хоча і не такий великий, як того хотілося б.

– Але якщо порівняти авторитет в органів влади першого складу КС і нинішнього, то, напевне, він буде не на вашу користь.

– До першого складу КС входили зірки тієї системи. І, безумовно, він мав заслужений авторитет. Сьогодні ми будуємо нову систему конституційного контролю, що діаметрально відрізняється від старої. Якщо раніше в КС переважала доктрина правового позитивізму, то сьогодні – судового активізму. Але ми прагнутимемо досягти такого ж рівня впливу, який мав перший склад КС, до якого входив, зокрема, мій вчитель, професор Петро Мартиненко, якого, на жаль, уже немає з нами.

– Оскільки невдовзі ми відзначатимемо День Конституції України (інтерв'ю записувалося наприкінці червня), хочеться почути вашу оцінку: Основний Закон став сьогодні актом найвищої юридичної сили чи атрибутом, на якому складають присягу, але потім не відкривають його?

– На жаль, поки що атрибут. Але якщо нам усе вдасться, Конституція стане ефективним інструментом відстоювання прав і свобод людини і громадянина. Адже без її захисту з боку судової системи вона так і залишатиметься атрибутом держави.

– Будемо сподіватися, що КС це вдасться ще за вашої каденції (Закон і Бізнес (http://zib.com.ua/ua/133602-golova_ks_stanislaw_shevchuk_vazhko_vimagati_vid_prostih_lyu.html)). – 2018. – 7-13.07).

Куйбіда Р., експерт Центру політико-правових реформ

Феміда приходять в сірому

Темпи очищення суддівської влади в Україні прикро вражають. Згідно з підрахунками Громадської ради доброчесності, під час кваліфікаційного оцінювання суддів аж 96,5% носіїв мантиї (серед 735 атестованих) успішно пройшли крізь горнило перевірок. Лише 26 суддів були потрактовані Вищою кваліфікаційною комісією суддів як недоброчесні.

Інтерв'ю з членом Громадської ради доброчесності, експертом Центру політико-правових реформ Р. Куйбідою.

Влітку ВККС знову активізувалася в проведенні співбесід зі суддями у рамках кваліфікаційного оцінювання. Робота горить: як повідомила координатор Громадської ради доброчесності Галина Чижик, ВККС щодоби інтерв'ює 40-60 суддів. Завдання комісії – проатестувати приблизно 5 тисяч носіїв мантиї загалом. Якщо зважити на темп конвеєра, то якість такого оцінювання є вкрай низькою.

У березні Громадська рада доброчесності – консультативна інституція при ВККС, котра покликана контролювати відбір суддів – пішла на демарш проти комісії й залишила процес кваліфікаційного оцінювання. Протест зумовлений тим, що ВККС перетворила процедуру на проставляння галочок і демонстративно почала ігнорувати висновки ГРД щодо конкретних суддів.

Чи існує шанс врятувати суддівську реформу? На кого сьогодні працюють «унезалеженні» судді – на Президента чи на власну поруку? Чому владі вигідно обирати не найкращих, не найгірших – а «сірих»? Про це в інтерв'ю Z розповідає член Громадської ради доброчесності Роман Куйбіда. Починаємо з іще «гарячого» питання – про Антикорупційний суд.

«ЛОЯЛЬНІСТЬ ДЛЯ СУДДІВ – НЕПРИПУСТИМА»

– Зважаючи на те, що закон про утворення Вищого антикорупційного суду вже набув чинності, чи це означає, пане Романе, що ми вже маємо ВАКС як інституцію?

– Думаю, ми зможемо про це дійсно сказати тоді, коли буде сформовано його склад і він почне діяти. З юридичного погляду, ухвалено всі закони для того, щоб його сформувати.

– Які мають бути найближчі кроки: печатки і приміщення чи люди?

– Печатки, приміщення – цим може заопікуватися технічний працівник, тимчасовий виконувач обов'язків керівника апарату, якого має призначити Державна судова адміністрація. Але це не ключове. Ключове – склад суду.

Згідно з законом, склад суду мають сформувати впродовж року після набуття чинності законом. Тобто граничний термін – червень 2019 року.

Що маєте відбутися? По-перше, треба оголосити конкурс. Це зробить Вища кваліфікаційна комісія суддів (ВККС). Друге – міжнародні організації, які на підставі міжнародних договорів надавали Україні допомогу у сфері протидії корупції, мають запропонувати свої кандидатури до Громадської ради міжнародних експертів, яка стежитиме за тим, щоб до складу суду не потрапили недоброчесні судді. По-третє, треба підготувати сам конкурс, зокрема, визначити методологію відбору, розробити тести і практичні завдання. Це трохи займе часу. Після того можна перейти до іспиту та співбесід, а відтак – визначення результатів конкурсу.

– На якій стадії вступає Громадська рада міжнародних експертів? Коли відбуватимуться спільні засідання з ВККС?

– Спільні засідання «міжнародників» і ВККС можна проводити впродовж одного місяця після встановлення результатів іспиту. На розгляд цих засідань виноситимуть обговорення кандидатур, щодо яких хоча б троє членів ради міжнародних експертів висловили свої сумніви (загалом у складі ради буде шестеро членів, – Z).

– І саме таким буде механізм ветування кандидатур.

– Процедура складна під технічним кутом зору. Мені здається, в закон зумисне заклали

лише один місяць – щоб дещо знівелювати роль «міжнародників». Уявіть собі: ви іноземець, їдете в Україну, не знаючи мови цієї держави, і вам дають список осіб, які склали іспит, – а це може бути 200, 300 осіб. І вам треба вивчити досьє, прочитати тисячі сторінок, визначити, яка з цих кандидатур гідна, а до кого є претензії.

– *Хоча громадянам України теж дозволено бути членами ради.*

– Так. Однак вимоги до членів ради дуже високі: вони мусять мати хоча би 5 років досвіду роботи в іншій країні – або представництва в суді обвинувачення, або здійснення правосуддя. Тобто йдеться про іноземного суддю або прокурора. Я не певен, чи в Україні є громадяни, які відповідали би цій вимозі.

– *Чи цю місію могла би виконати Громадська рада доброчесності (ГРД)?*

– Я думаю, що могла би. І, можливо, виконала б навіть краще. Не відкидаю, що Громадська рада доброчесності або окремі її члени залучатимуться до цієї роботи і намагатимуться інформаційно посприяти іноземцям.

Проблема в тому, що Громадська рада доброчесності для державних органів виявилася інституцією, рішення якої можна ігнорувати. З радою міжнародних експертів буде складніше: якщо ГРД просто надавала висновки, то «міжнародники» ще й голосуватимуть разом із ВККС. І якщо претендент не набере належної кількості голосів (нагадаю, що за його кандидатуру має проголосувати більшість на спільному засіданні ВККС і ГРМЕ, при цьому обов'язково щонайменше троє «міжнародників»), то він вилітає з конкурсу.

– *Як виникла ідея такої формули – використання міжнародних експертів для контролю конкурсу? Це була відповідь на негативний досвід ГРД?*

– ГРД, як на мене, належно виконала свою роботу, але більшість її висновків були відкинуті Вищою кваліфікаційною радою суддів. Участь міжнародників у відборі суддів – швидше результат недовіри до тих процесів, які відбувалися в цьому суддівському органі.

Однак ще 2015 р. в громадських середовищах почалася дискутуватися ідея, що нам потрібен окремий суд для розгляду справ

щодо високопосадової корупції і злочинів проти людяності, проти воєнних злочинів. Пропонували, щоб до притягнення винних до відповідальності залучати міжнародних суддів. Тоді ця ідея не отримала підтримки влади, але зійшлися на тому, що в законі «Про судоустрій і статус суддів» передбачили створення Антикорупційного суду. Можливо, з боку влади це робили про людське око, щоб показати, як вона хоче боротися з корупцією, але на момент ухвалення закону, в 2016 р., ще не було жодної конкретики.

У 2017 р. група народних депутатів зареєструвала законопроект про Антикорупційний суд. Як ви пам'ятаєте, Президент і його політична сила тривалий час заперечували необхідність створення цього суду, висловлюючи тезу, що в нас всі суди мають бути антикорупційними. Згодом народний депутат від БПП зареєстрував законопроект, який передбачав створення окремих антикорупційних палат у звичайних судах. Венеційська комісія розкритикувала той законопроект, закликавши створити Антикорупційний суд як окрему інституцію. І вказала, що в тих умовах, які склалися в Україні, вирішальна роль має належати «міжнародникам».

Влада не хотіла віддавати ці повноваження міжнародним експертам. У законопроекті, внесеному Президентом до парламенту, пропонували поставити «міжнародників» у такі рамки, які не дозволили б їм суттєво впливати на конкурс – подібно до того, як було з Громадською радою доброчесності. Після переговорів з міжнародними структурами вдалося вийти на компромісну формулу, яка дозволить Раді міжнародних експертів відсіювати окремі кандидатури.

Але є проблема в іншому. Найважливіше питання – не те, як відсіяти недоброчесних, а те, як вибрати найкращих. «Міжнародники» фактично не братимуть у цьому участі – вони займатимуться відбором «від зворотного».

Я впевнений, що політичні сили, олігархи, намагаючись конкурувати за вплив на цей суд, просуватимуть кандидатів без шлейфу негативної репутації. Наприклад, юристів, які

обслуговували їхній бізнес. Підібрати претензії до таких кандидатів буде важко. І найгірше те, що вони в умовах можливих маніпуляцій з боку ВККС зможуть перемогти у конкурсі, навіть якщо не будуть найкращими.

– На чому базується цей ваш висновок, що краще вибрати найкращого замість того, щоб відсіяти найгіршого? Є якийсь досвід із попередніх конкурсів?

– Мій висновок базується на спостереженнях за конкурсом до Верховного Суду. Думаю, у публічній площині найчастіше лунає претензія, що в складі суду 30% суддів є недобросовісними. Водночас, на моє переконання, проблема в іншому – у маніпулятивному способі відбору. Наприклад, на конкурсі були кандидати, до яких не висловлювали претензій, які показали прекрасні результати під час іспитів, провели дуже милі співбесіди – і зрештою опинилися внизу списку. Водночас кандидати, які склали іспити набагато гірше, та ще мали й негативний висновок від ГРД, – опинилися серед переможців. Це означає, що результати були визначені, принаймні щодо якоїсь кількості кандидатів. Для мене дуже промовистим фактом є те, що керівництво колишніх вищих судів очолило відповідні касаційні суди, створені в рамках Верховного Суду.

– Як ви оцінюєте саму роботу нового Верховного Суду?

– Цей суд працює, безумовно, краще, ніж попередня система, яка передбачала існування Верховного Суду і вищих судів. Там є люди з доброю репутацією, так звані «агенти змін». Це медійні фігури – адвокати, науковці – які ходять на телеєфіри і створюють імідж новому Верховному Суду, хоча насправді він не дуже новий. Ці люди перебувають у меншості, їм складно досягати прогресу, хоча в багатьох випадках це дійсно вдається. Я вважаю, що за тих умов, які нам давало законодавство, ми могли досягнути значно кращих результатів.

– Питання про відсіювання гірших замість вибору найкращих є важливим: воно означає, що на важливі посади обирають «сірість». Якщо подивитися на конкурс до Антикорупційної прокуратури, до Антикорупційної агенції, до Державного бюро розслідувань – там перемогла саме «сірість»...

– Щодо Верховного Суду, то там більшість сформували не «сірі конячки», а судді, які демонстрували лояльність. Ми, для прикладу, вивчали проблему з психологічними тестами. Те, що в нас називають тестом на добросовісність, болгари називають «тест за лояльністю». Ці тести розроблені для комерційних структур, для того, щоб менеджери могли перевірити лояльність свого майбутнього працівника – як до роботи, так і до менеджменту. Для суддів лояльність до керівництва – це недопустима категорія.

Іспит на конкурс до Верховного Суду

– Продовжимо тему лояльності і самостійності суддів, але вже на досвіді Конституційного Суду. Як ви поясните те, що КС, який майже рік був без повноцінної голови, зумів вийти із паралічу – характерно! – якраз за короткий час перед тим, як Президент призначив до суду дві свої кандидатури – Сергія Головатого і Василя Лемака?

– Думаю, що ніхто не був задоволений із тієї ситуації, коли ми мали недієздатний Конституційний Суд. Я не можу сказати, чи були якісь домовленості, чи хтось комусь щось обіцяв... Хай там як, а це дало дуже сильний поштовх для того, щоб КС міг почати роботу, навіть при тому, що він працює в тому складі, який був недієздатним. У тому числі зі судьями, які спричинилися до узурпації влади Януковичем, котрих закликав звільнити парламент, щодо котрих є кримінальні провадження.

Позитивно, що КС нарешті почав працювати. Його рішення переважно здобувають підтримку у юридичній спільноті. Я б навіть сказав, що суд почав себе реабілітовувати. Це крок вперед. Це добре.

– Але виглядає так, що судді зумисне організувалися на вибори нового голови, аби не чекати поповнення двома президентськими кандидатурами.

– Не думаю. До речі, щодо тих двох осіб, яких призначив Президент, то в мене нема враження, що вони виконуватимуть волю Президента.

– Головатий?

– Головатий був у різних політичних силах – і в БЮТ, і в Партії регіонів, і у фракції «Нашої

України». Але він завжди був послідовний у відстоюванні цінностей Ради Європи і в будь-якій ролі, при будь-якій політичній силі він виконував одну і ту саму роботу – просування тих правових цінностей, європейських цінностей. Він не виглядає на того, хто буде прислужувати комусь.

– Коли Громадська рада доброчесності востаннє збиралася на повноцінне засідання? В якому режимі зараз працює ГРД?

– Ми зараз перебуваємо у медіації з Вищою кваліфікаційною комісією суддів.

Всі судді мають пройти через оцінювання. Сьогоднішній режим роботи, який обрала ВККС, не дозволяє зробити їй цю роботу добре, та ще й за відсутності чітких критеріїв [для оцінки] поведінки суддів, яка є несумісною з цим статусом. Натомість у ГРД ці критерії, вони оприлюднені.

– І, власне, ви не погодилися з режимом оцінювання і пішли на демарш проти ВККС.

– Раніше ВККС форсувала перебіг оцінювання. Зараз видно, що вони оцінюють уже меншу кількість суддів. Як працювали ми? Усвідомлюючи, що в режимі засідань не вдасться виконувати цей великий обсяг роботи під час оцінювання всіх суддів, ми перейшли на електронний режим підготовки документів і голосування. В нас усе відбувалося переважно без очних засідань. На зборах ми вирішували лише принципові речі, організаційні, формулювали індикатори для оцінки. Натомість нові правила ВККС і та швидкість, яку вони запропонували, просто вибили нас із процесу.

– Одна з новацій у тому регламенті ВККС – те, що всі члени мали підписуватися під рішеннями ГРД, тобто ви втратили можливість ухвалювати свої рішення заочно.

– Так, це фактично унеможливило нашу роботу. Деякі члени Громадської ради мешкають за Києвом. Вони можуть проголосувати, але відвідати засідання і підписатися під рішенням – для них проблемно. В нас і раніше, під час конкурсу до Верховного Суду, всі документи підписував координатор. А тут раптом ВККС вирішила, що треба підписів... Акти Кабінету Міністрів підписує не весь склад уряду, а прем'єр-міністр. Закони підписують не депутати, а голова Верховної Ради.

Основне: в них навіть не було аргументів обґрунтувати, чому це потрібно. Координатор не використовував свого підпису без нашого рішення. Він підписував тільки ті документи, які ми проголосували.

Я вважаю, що нам вдалося добре організуватися і налагодити нормальну роботу. Ми прийшли на засідання ВККС у перший день кваліфікаційного оцінювання і побачили, що всі наші висновки з надуманих підстав відкладають вбік, бо вони «не такі», бо «виправіть недоліки». Ми з цим не погодилися. Ми розуміли, що їх відкидають у кошик просто із формальних підстав.

Власне, вихід із процесу – це спосіб вплинути на те, щоб робота повернулася в нормальне русло, щоб ми не знівельювали ідеї оцінювання, бо це шанс оновити систему! Ми мусимо його обов'язково використати настільки сильно, наскільки це лиш можливо. Те, що ми ввійшли у процес медіації з ВККС, є добрим знаком. Консультації тривають уже десь два місяці. Є певний прогрес, і я сподіваюся, що все-таки буде якимось спільним остаточним рішенням і ми будемо далі працювати.

– Які основні умови ГРД, які дозволили б повернутися до кваліфікаційного оцінювання?

– Перше – чітко визначені критерії оцінювання. ВККС виражає свою оцінку в балах, і ані ми, ані суддя не знає, за що саме його переатестували або не переатестували: не набрав балів – до побачення, без пояснень. Було таке, що Громадська рада доброчесності подавала висновки з однакових підстав – ВККС один ігнорує, а інший бере до уваги. Це означає, що використовувався вибірковий і маніпулятивний підхід.

Друга умова – прозорість оцінювання. Члени ВККС мають оприлюднювати свої бали, щоб люди бачили, як і хто оцінює суддів. Суддівські дос'є, письмові роботи суддів під час оцінювання мають бути відкритими і оприлюднюватися.

І третє – ГРД вимагає скасування змін до регламенту, які не дають нормально працювати і створюють умови для збереження на посадах «суддів Майдану».

– Тобто кваліфікаційне оцінювання відбувається і зараз?

– Так, але без участі ГРД. Яка все одно затверджує висновки і оприлюднює в себе на сайті.

– *Може, одіозним суддям вдалося пройти переатестацію, поки вас нема, і це змусило вас пошкодувати про свій крок?*

– Вдалося. Ми не пошкодували, бо переконані: навіть якщо би ми залишалися в процесі, то цих суддів все одно би протягнули. Мені здається, що дуже часто рішення ГРД використовували для того, щоб відсіяти тих, кого хочуть відсіяти, і проігнорувати в тих випадках, коли людину важливо залишити на посаді.

– *В останній рік цієї каденції Петра Порошенка ми отримаємо не тільки Антикорупційний суд, а й станемо свідками змін у Вищій раді правосуддя, котра наразі функціонує у периметрі перехідного періоду. Що зміниться для ВРП після 2019 року?*

– Члени, які були призначені до складу Вищої ради правосуддя раніше, переважно завершать свої повноваження. Більшість посад у ВРП будуть наповнювати саме судді. Запрацює формула – «судді, обрані суддями». Подивимося, наскільки авторитетним стане цей орган і яку репутацію матимуть ті, хто прийдуть керувати системою. Ризик, що ВРП не стане агентом добрих змін, збережеться і навіть посиляться.

– *Кого обслуговує ця модель (ВРП+ВККС)? Доводилося чути дві точки зору: перша – що суддівські інституції працюють на Президента, друга – що вони працюють самі на себе, на консервацію системи, на її самовідтворення. Яка версія правдоподібніша?*

– Вони обидві слушні, тому що керована система вигідна і багатьом суддям, і тим, хто стоїть на вершині. Я не відкидаю, що контакти президентської команди з керівництвом цих органів є досить тісними. Дуже показова річ: голова Вищої ради правосуддя Ігор Бенедисюк усупереч закону отримує нагородну зброю від Президента, котра, як ви, може, знаєте, вже стріляла (Бенедисюк відлякував активістів пострілами, коли вони прийшли бунтувати під його дім, – Z). Він не мав права отримувати цю зброю, бо судді не можуть бути нагороджені державними нагородами. Але він прийняв такий подарунок від Президента...

– *Пане Романе, чи принцип «суддів, які обирають суддів» дає якийсь результат? Ідея*

була в тому, щоб судді стали незалежними. Виправдовується?

– Він хороший як ідеал. Це те, до чого треба прагнути. Теоретично, ця модель може дуже якісно працювати в умовах, коли претензій до суддівського корпусу немає, коли він має довіру. Натомість у тих умовах, коли, власне, суддівський корпус сприймається більшістю громадян, по-перше, як залежний, по-друге, як корумпований, то, звичайно, він не може породити когось кращого. На мій погляд, ця формула зіграла не найкращу роль.

– *Подивимося на це збоку. Якби раніше хтось запропонував спрогнозувати, якими будуть перші кроки суддівського врядування у випадку, якщо йому дати більше волі, то, напевне, можна було би передбачити: на першому етапі всі зусилля цього самоврядування підуть на самозбереження, на підтримання кругової поруки. А вже потім, може, колись установляться принципи самоконтролю, проросте етика. Але чи видно динаміку?*

– В принципі, оптимісти оцінюють, що ми зараз на початку великого еволюційного шляху. Великий еволюційний шлях означає, що попереду довгий процес.

Хоча й справді, органи суддівського самоврядування стали зараз незалежнішими. За часів Януковича це нагадувало маппет-шоу: був сценарій – вони по сценарію пройшлися, жодних обговорень.

Ми, коли починали брати участь в очищенні судової влади, то розуміли, що це швидко не відбудеться. Якби планка оцінювання була вищою, якби за серйозне порушення людина прощалася з посадою, а не прощали їй, тоді лад навели би значно швидше. Бо коли тобі пробачають якийсь проступок, запліщують на нього очі, то це тобі дозволяє припускатися цих проступків надалі. Ти знаєш: колеги цього не засудять, бо самі так роблять. Звичайно, це сильно стримує очищення системи і блокує боротьбу з цими негативними явищами.

Звичайно, поволі буде змінюватися на краще. Але наразі ментальна залежність, зосередженість на тому, що треба робити «так, як скажуть», на жаль, залишається сидіти у головах багатьох суддів (ЦППР (<http://pravo.org.ua/ua/news/20873129-femida-prihodit-v-siromu>). – 2018. – 9.07).

Пошва Б., суддя Верховного Суду України

Реформи мають проводитися таким чином, аби не соромно було дивитись у бронзові очі Пилипа Орлика

На вул. Банковій оголосили про завершення законодавчої частини судової реформи. Водночас у Конституційному Суді перебуває кілька подань, в яких ставляться під сумнів окремі положення прийнятих актів. Одне з них, що стосується утворення Верховного Суду, детально аналізувалось у публікації судді Верховного Суду України, заслуженого юриста України Б. Пошви. Тож «ЗіБ» вирішив поцікавитися його думкою щодо відповідності Конституції деяких інших ключових аспектів реформи.

– Богдане Миколайовичу, недавно парламент прийняв закон «Про утворення Вищого антикорупційного суду». Раніше указом Президента був започаткований Вищий суд з питань інтелектуальної власності. Чому ж не було указу про утворення нового Верховного Суду?

– Дійсно, ст.125 Конституції передбачає, що будь-який суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до парламенту глава держави після консультацій з Вищою радою правосуддя. До 31 грудня 2017 року тимчасово таке право було залишено за Президентом. Ним він і скористався, створивши указом від 29.09.2017 Вищий суд з питань інтелектуальної власності.

Натомість той ВС, що нині працює, заснований безпосередньо на підставі закону «Про судоустрій і статус суддів» від 2.06.2016 №1402-VIII, тобто без відповідного указу. Але ж Президент не міг діяти всупереч закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2.06.2016 №1401-VIII. Адже він ініціював тільки зміну назви діючого Верховного Суду України. Іншого – Верховного Суду – конституцієдавець не утворив.

Відсутність указу – це ще один аргумент, що свідчить про неконституційний характер формування ВС, утвореного законом №1402-VIII. Натомість для ВС, заснованого на підставі змін до Конституції, видання указу не потрібне.

– Тобто ще один найвищий судовий орган був створений законом №1402-VIII усупереч Конституції?

– ВСУ обґрунтував свою позицію в поданні до КС. Отже, відповідь на це запитання має дати КС у межах повноважень щодо конституційного контролю. Наша ж позиція базується на тому, що Верховна Рада перевищила свої повноваження, оскільки змінами до Конституції не передбачалося ліквідації ВСУ. Навпаки, за ним збережено його конституційний статус як найвищого органу в судовій системі. І зміна назви аж ніяк не може бути підставою для його ліквідації та утворення нової установи.

– Чи не достатньо для визнання неконституційності утворення ВС відсутності відповідного указу глави держави? Адже до 31.12.2017 парламент у принципі не мав повноважень формувати чи ліквідувати будь-які суди.

– Розумієте, це лише один з доводів щодо неконституційності функціонування ВС, утвореного законом №1402-VIII. Питання ж не в тому, мав Президент видати указ про заснування ВС чи ні. Воно набагато глибше – у конституційному статусі найвищого судового органу і повноваженнях парламенту ліквідувати його звичайним законом. Більше того, функції щодо визначення дати ліквідації ВСУ було покладено на суддів ВС, утвореного законом №1402-VIII. І це також нонсенс.

Крім того, на момент прийняття постанови Пленуму ВСУ від 3.10.2016 про направлення подання до КС не було відомо, чи готуватиметься такий указ. Думаю, що єдиний орган конституційної юрисдикції може дати оцінку і цьому моменту, хоча, на мій погляд, це не головне.

– А як щодо ухвалення процесуальних змін? Адже є подання 54 народних депутатів, які доводять, що була порушена процедура ухвалення закону від 3.10.2017 №2147-VIII.

– Дійсно, 10 квітня КС відкрив провадження щодо конституційності п.4 §2 «Прикінцевих

положень» розд.4 цього закону. В ньому обґрунтовується недотримання встановленої Конституцією процедури під час прийняття всього закону. Тобто і тих процесуальних змін, якими було, на моє переконання, у неконституційний спосіб припинено повноваження ВСУ та започатковано діяльність нового ВС, заснованого законом №1402-VIII.

Фактично це подання доповнює наше як щодо конституційності структури ВС, утвореного законом №1402-VIII, так і його діяльності. Визначальним для такого висновку є положення ст.84 Конституції та рішення КС від 10.06.2010 №16-рп/2010, згідно з якими рішення Верховної Ради приймаються виключно на її пленарних засіданнях шляхом голосування. Аналогічним чином приймає акти Кабінет Міністрів.

Послуговуючись цим принципом, за аналогією можемо дійти висновку, що реформований ВС має приймати рішення тільки в режимі пленарних засідань, це не може робити його структурний підрозділ на кшталт «палати», «об'єднаної палати» чи «Великої палати». Адже здійснення правосуддя такими органами ст.129 Конституції не передбачено.

Єдине питання, яке залишається не тільки для ВСУ, але й для всього суспільства, міжнародних партнерів: коли ж КС відновить дію верховенства права в українському судочинстві?

Я не консерватор і за реформи. Але вони мають проводитися таким чином, аби не соромно було дивитися не тільки у бронзові очі автора першої в Європі Конституції Пилипа Орлика, але й сучасників.

– *Однак нардепи просять Суд визнати неконституційним тільки одну норму, що відкладає на 3 місяці набуття чинності окремими змінами до Кримінального процесуального кодексу та містить застереження щодо незворотності їх дії у часі. Чи є інші положення, що за своєю суттю суперечать Конституції?*

– Я не проводив ретельного аналізу всіх новел процесуальної реформи, але, наприклад, як дійти висновку про конституційність ч.3 ст.320 Господарського процесуального кодексу в

редакції закону №2147-VIII?! Ця норма визначає підстави перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами. І в ній сказано, що встановлена КС неконституційність закону, іншого правового акта чи їхнього окремого положення, застосованого (не застосованого) при вирішенні справи, може стати підставою для перегляду лише у випадку, якщо рішення суду ще не виконане.

Як за таких обставин відновити порушене, наприклад, право власності? Виходить, що висновок КС стосовно неконституційності закону не захистить порушене таким актом чи його положенням право власності у випадку, якщо рішення суду встигнуть виконати. Тож про які гарантії дотримання принципу верховенства права йдеться у таких процесуальних нормах?

– *Але ж тоді втрачається сенс конституційного контролю. Бо, виходить, законом можна позбавити права власності певну категорію осіб, доручити певним органам звернутися до судів задля внесення змін до державного реєстру і все?*

– Це – спрощений варіант, але приблизно так і може відбуватися. Тож єдиний вихід – звернення до Європейського суду з прав людини. Адже встановлення ним порушень міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом є безумовною підставою для перегляду у зв'язку з виключними обставинами у всіх видах юрисдикції.

Однак і тут не все так просто. Адже до внесення змін до ст.129 Конституції, коли суд підкорявся закону, окремі судді відмовляли заявникові в доступі до правосуддя, незважаючи на те що порушення, наприклад ст.6 («Право на справедливий суд») Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, за аналогічних обставин та предмета розгляду було встановлено ЄСПЛ в іншій справі.

Але ж конвенцію, яка є міжнародним договором України, ратифікувала держава, а не окремо кожна особа. Тоді чому позитивний процесуальний закон вимагає наявності рішення ЄСПЛ щодо кожної справи як підстави для усунення вже виявлених порушень? Звідси і відповідь на запитання, чому не скорочується кількість скарг українців до Страсбурга та

про які сумніви щодо конституційності закону №2147-VIII може йтися.

Він не тільки зламав дію принципу верховенства права на найвищому державному рівні. Зміни, які набрали чинності 15 березня цього року, спричинили безлад у судах першої інстанції та плутанину серед українців, які ніколи справ із Фемідою не мали.

– *Утім, малоімовірно, що судді КС наважаться задовольнити ці подання. Адже це призведе до хаосу не лише в судовій системі.*

– Помилки потребують негайного виправлення, незалежно від того, хто і де їх припускається. Уявний колапс судочинства не може бути причиною зволікання із винесенням рішення КС щодо цих подань. Судді ВСУ готові у найкоротший строк допомогти напрацювати зміни щодо організації судоустрою і процесуальних процедур, аналогічні тим, які діють в США, Великій Британії.

Хоча для виправлення помилок у справах, де було порушено принцип верховенства права, відсутність процесуальних змін не стане перешкодою для звернення до ВС, у тому числі для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

– *Третій напрям реформ – очищення суддівських лав. Він, за словами заступника глави Адміністрації Президента Олексія Філатова, триватиме до кінця наступного року. Чи є конституційні вади у процедури поголового кваліфікаційного оцінювання?*

– Відповідно до стандартів незалежного судочинства європейських країн кваліфікаційне оцінювання за своїм змістом повинне відповідати висновкам Консультативної ради європейських суддів. Згідно з висновком КРЕС №17(2014) щодо діяльності суддів, якості правосуддя і поваги до незалежності судової влади індивідуальне оцінювання не має позначатися на зарплатах і пенсіях суддів. Адже такий процес може вплинути на поведінку суддів і поставити під загрозу незалежність судової системи та інтереси сторін.

Аналогічною є правова позиція КС. У рішенні від 1.12.2004 №19-рп/2004 (справа про незалежність суддів як складову їхнього статусу) він зазначив, що гарантії незалежності

суддів як необхідної умови здійснення правосуддя неупередженим, безстороннім і справедливим судом повинні бути реально забезпечені.

На відміну від «безпрецедентної» процедури оцінювання, всі демократичні країни будують роботу інституцій (які виконують подібні функції, як Вища кваліфікаційна комісія суддів) за принципом, що існував в нашій державі до 2010 року. Ця особливість полягає в тому, що в оцінюванні на громадських засадах беруть участь представники верховних чи касаційних судів. Вони напрацьовують касаційну практику і тому найкраще можуть оцінити кваліфікаційний рівень будь-якого судді.

Для суддів різних інстанцій установлюється різна періодичність оцінювання, як це було передбачено законом «Про судоустрій» від 7.02.2002 №3018-III. Головним фокусом оцінювання є рішення судді (а не питання, як для кандидатів на цю посаду, які часто суперечать Конституції). Вони одночасно демонструють як теоретичний рівень знань, так і практику розгляду справ. Однак у жодній країні працюючі судді не складають психологічних тестів, тобто їх не піддають різним експериментам, оскільки там, як і в Україні, їхня поведінка оцінюється за Кодексом суддівської етики.

Участь працюючих суддів ВСУ в оцінюванні суддів апеляційних судів (оскільки судді місцевих судів оцінювалися територіальними кваліфікаційними комісіями) давала змогу оперативно виправляти помилки, а в окремих випадках ставити питання про звільнення судді, коли його діяльність підривала авторитет правосуддя в державі.

– *Напевне, ця система не була ефективною. Адже деякі судові рішення, що переглядалися у ВСУ, просто дивували і за суттю, і за змістом.*

– Не заперечую окремих помилок у процедурі кваліфікаційного оцінювання до 2010 року, але до такого катастрофічного стану, щоб у судах утворилося понад 3000 вакансій, не рахуючи 1000 суддів-«п'ятирічок», 12 суддів ВСУ, які понад рік не здійснюють правосуддя, не доходило. У ті часи немислимо було уявити, що більш ніж у десяти судах не буде жодного судді або залишиться один замість 4-х чи 5-х за штатом.

Крім того, рішення ВСУ – суду касаційної інстанції – остаточно розв'язувало спір про наявність чи відсутність порушень у рішеннях нижчих інстанцій. Таким чином, майже весь суддівський корпус перебував у постійному стані вдосконалення і очищення.

– *Але тепер це очищення є більш швидким: не пройшов оцінювання або відмовився від нього – позбувся посади.*

– Тут доводиться констатувати, що закон №1402-VIII обмежує не тільки Український народ як єдине джерело влади в державі, але й працюючих суддів, які склали йому присягу.

У ст.126 Конституції наголошується, що незалежність і недоторканність судді гарантуються Конституцією і законами України. А п.161 розд.XV «Перехідні положення» Основного Закону додатково передбачає, що судді, обрані безстроково, продовжують здійснювати свої повноваження до звільнення або до припинення їх повноважень з підстав, визначених Конституцією.

Такі підстави передбачені чч.6, 7 ст.126 Основного Закону. Однак там ви не знайдете згадки про наслідки оцінювання, як про це йдеться у законі №1402-VIII. Тож оцінювання, що проводить ВККС, а тим більше наслідки, передбачені пп.4 п.161 розд.XV «Перехідні положення» Конституції, якими лякають усіх суддів, також не узгоджуються з конституційними гарантіями.

– *Але ж КС у висновку від 20.01.2016 №1-в/2016 щодо проекту змін до Конституції в частині правосуддя таких заперечень не висловив.*

– Будьмо послідовними. Суд погодився, що пропонувані зміни стосовно оцінювання не передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина. Проте це зовсім не так.

Зміни до ст.126 Конституції не встановлюють такої підстави для звільнення, як «невідповідність судді займаній посаді за результатами оцінювання, критеріями компетентності, професійної етики або доброчесності чи відмова судді від такого оцінювання». Не передбачено такої підстави і для припинення повноважень судді.

У прийнятих змінах до Конституції містяться взаємовиключні положення. Стаття 64 Основного Закону прямо застерігає, що конституційні права і свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених самою Конституцією. Оскільки до розд.VIII «Правосуддя» таких змін не внесено, можна стверджувати, що ні таких підстав для звільнення суддів, ні таких наслідків непроходження ними кваліфікаційного оцінювання Конституція не встановлює. Посилання на «порядок, визначений законом» і є тим відступленням від Основного Закону.

Крім того, у рішенні від 3.06.2013 №3-рп/2013 КС зазначив, що законодавець «не може запроваджувати правове регулювання, за якого особа, реалізуючи одне конституційне право, позбавляється можливості реалізувати інше право (гарантію)». У нашому випадку не може бути гарантовано право судді на призначення безстроково і водночас уведено законом процедури оцінювання, не встановлені розділом «Правосуддя» Конституції.

Аналогічно у п.3 рішення КС від 3.10.97 №4-зп указано, що «конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному». Це стосується врегулювання конституційних гарантій незалежності суддів одночасно Конституцією і звичайним законом.

– *Який вихід ви бачите із цієї колізії?*

– Я пропонував КС повернутися до свого рішення від 26.06.2008 №13-рп/2008, яким було відновлено конституційний контроль за законом про внесення змін до Конституції після набрання ним чинності. Як свідчить практика, відсутність такого контролю не тільки за процедурою розгляду та ухвалення, а й за змістом (як у законі №1401-VIII щодо оцінювання суддів) може мати наслідком обмеження чи скасування прав і свобод людини і громадянина або зміну конституційного ладу у спосіб, що не передбачений Основним Законом.

– *До речі, у Конституції не згадується і такий орган, як ВККС.*

– Так, ВККС не належить до органів, яких розділ «Правосуддя» наділяє повноваженнями

проводити процедури оцінювання, бо і сама процедура ним не передбачена. Комісія, всупереч ст.19 Конституції, підміняє собою ВС як найвищий суд у системі судоустрою. Адже тільки він може визначати, чи дотримано принцип верховенства права під час здійснення правосуддя.

Обґрунтування неконституційності процедури оцінювання можна продовжити, але, думаю, це зробить сам КС.

– *Важко прогнозувати, якими будуть висновки КС, але ж у розробці проектів законів брали участь і представники суддівського корпусу. Й переважна більшість підтримала реформу. Після того погоджувалися укази глави держави про перелицювання всієї судової системи.*

– Гостра суспільна криза, в тому числі верховенства права, що виникла в Україні у 2013 році, також була наслідком непрофесіоналізму суддів, які за дивним збігом обставин визначали зміст судової реформи 2016-го.

Тільки цим можна пояснити, наприклад, появу 29.12.2017 указів Президента «Про ліквідацію та утворення місцевих загальних судів» №449/2017 і «Про ліквідацію апеляційних судів та утворення апеляційних судів в апеляційних округах» №452/2017 та інших. Вони вочевидь суперечать ч.1 ст.125 Конституції, оскільки судоустрій в Україні будується за принципами територіальності. Тож без зміни (виключення) цього положення, а також визначення адміністративно-територіального устрою в розд.IX Конституції перебудувати судову систему в інший спосіб неможливо.

– *Але ж стверджується, зокрема у Державній судовій адміністрації, що це допоможе оптимізувати всі ланки, аби вирівняти кількість суддів.*

– Так звана оптимізація судів нічого спільного з реформою не має. Це черговий злам верховенства права, якого з невідомих причин не розуміють судді ВС, утвореного законом №1402-VIII, новообрана Рада суддів, ДСАУ,

котрі вже запропонували главі держави нові неконституційні кроки.

З нашої недавньої історії державотворення можна згадати указ Президента «Питання мережі та кількісного складу суддів адміністративних судів України» від 13.10.2008 №922/2008. Ним глава держави вирішив ліквідувати Окружний адміністративний суд м.Києва, а замість нього заснувати Центральний та Лівобережний окружні адмінсуди столиці. Але вже через 3 дні Президент відмовився від такої перебудови, напевне, прислухавшись до думки фахівців. Адже в самій столиці змін у територіальному поділі не відбулося, отже, не було й підстав для створення нових установ.

– *Проте, наприклад, прокуратури реформували без прив'язки до територіального устрою, присвоївши їм номери.*

– Реформа органів прокуратури чи Національної поліції не може бути прикладом для зміни організації судів. Структура цих органів не згадується в Основному Законі. А для судів подібні структурні експерименти можливі лише після внесення змін до Конституції.

– *Діяльність нових установ чи посадовців прийнято оцінювати за першими ста днями роботи. Яким цей період виявився для нового ВС?*

– Ще до того, як минуло 100 днів роботи Верховного Суду, утвореного законом №1402-VIII, юридична спільнота висловлювала здивування процедурою конкурсу до нього. Адже продемонстровані більшістю кандидатів до ВС високі знання під час іспитів не підтверджуються якістю правосуддя, яке вони здійснюють.

Не тільки адвокати чи громадяни обурюються рішеннями Великої палати ВС. Окремі професійні судді касаційних судів ВС також не можуть змиритися з рішеннями своїх нових колег.

Тож слова про те, що за 100 днів суддею не станеш, стали пророцтвом (*Закон і Бізнес (http://zib.com.ua/ua/133496-suddya_verhovnogo_sudu_ukraini_bogdan_poshva_reformi_mayut_p.html). – 2018. – 26.06-6.07).*

Філіпчук В., український дипломат, старший радник Міжнародного центру перспективних досліджень

Ігри з Конституцією: українська влада перетворює шлях в Європу на "науковий комунізм"

28 червня, під час відзначення річниці прийняття Конституції, президент Петро Порошенко заявив, що в текст Основного закону України необхідно внести зміни з метою закріплення курсу на вступ в ЄС і НАТО. Як зазначив Порошенко, це необхідно зробити, оскільки переможці парламентських чи президентських виборів наступного року можуть переглянути курс на євроатлантичну інтеграцію. Свою оцінку даної ініціативи “Апострофу” висловив відомий український дипломат, старший радник Міжнародного центру перспективних досліджень Василь Філіпчук.

Стаття 28 ухваленої 1977 року Конституції СРСР чітко визначала, що “зовнішня політика СРСР спрямована на... побудову комунізму в СРСР, зміцнення позицій світового соціалізму, попередження агресивних війн, досягнення загального і повного роззброєння...” Але, на жаль, наявність такої статті в радянському Основному законі не лише не зупинила гонку озброєнь і не стала на перешкоді агресії в Афганістані, але навіть не змогла врятувати світовий соціалізм і сам СРСР від розпаду. Побудова комунізму спочатку залишалась просто мрією, яка все більше відрізнялась від реалій радянських буднів, а з часом перетворилась на предмет анекдотів і насмішок.

Хоча певні елементи якщо не комуністичних, то щонайменше соціалістичних ідей – таких як загальний добробут, фактично безоплатна якісна медицина чи освіта – таки були впроваджені. Правда, не в СРСР, а в країнах “загниваючого” Заходу. Які чомусь зробили це, нічого не пишучи у своїх конституціях ні про побудову соціалізму чи комунізму, ні про безоплатну медицину. Як кажуть, хто може – той робить, хто не може (чи не хоче) – лише про це говорить.

Уявляєте, щоб у конституції США була стаття на зразок “Метою зовнішньої політики

США є членство в Антанті”, “Органи влади США повинні забезпечити вступ в Лігу націй” чи “Усі наступні президенти США повинні забезпечувати вірність НАТО та гарантувати безпеку усіх країн, які вступили в Північноатлантичний альянс, чого би це не коштувало американським платникам податків”? І кожних десять років новий президент чи більшість у американському Конгресі переглядали би ці статті у відповідності до змін у міжнародній обстановці...

Абсурд. Очевидний абсурд, який не потребує додаткових доказів. Ніякі цивілізовані країни не вносять до Основного закону статті щодо поточних зовнішньополітичних завдань. Конституція є документом, який закріплює основні права і свободи громадян та визначає систему побудови державного ладу, порядок і принципи функціонування органів влади. Для визначення зовнішньополітичних цілей і завдань існують *policies* – державні політики, які закріплюються чи указами президента, чи нормативними документами уряду чи МЗС. Для питань виключної ваги існує такий інструмент як закон про засади зовнішньої та внутрішньої політики, де у максимально загальних і незобов’язуючих термінах вищий законодавчий орган влади країни визначає пріоритети, стратегічні цілі та завдання у сфері зовнішньої політики.

Закріплення у Конституції України не тих питань, які дійсно потребують конституційного врегулювання – і є нерегульованими до цього часу – а поточних зовнішньополітичних завдань є лише ще одним підтвердженням сумної істини про те, що Конституцію в Україні перетворили не на суспільний договір усіх громадян, не на правову основу держави, а на інструмент політичних ігор. Інструмент, який змінюють кожних декілька років відповідно до політичної кон’юнктури. Той, хто виграє президентські вибори, намагається посилити

інститут президенства, той, хто їх програє – послабити цей інститут і посилити парламент. І тим, і іншим, в принципі, глибоко байдужі Конституція, закони, держава і державність. Все це для них – засіб дорватися до монопольного права дерібанити ресурси країни. Особисто збагачуватися за рахунок усіх інших. Гра, в якій ставки на мільярди. І ставки – не лише гроші, а й особиста безпека, безпека сім'ї та статків. Тому, якщо виграти за таких правил гри неможливо, то треба змінити правила гри. Тому в результаті Конституція у нас – не “найнижчий спільний знаменник”, кодекс цінностей і принципів, які об'єднують нас усіх, а дишло, яким крутять як хочуть. І від того, який номер на цьому дишлі повісять – з синьо-жовтим прапором чи євробляхи з литовських іржавих авто – нічого не зміниться.

Хоча ні, все таки зміниться.

Можливо, це був просто черговий піар – ідея внести зміни до Конституції не про посилення повноважень регіонів чи їх спроможності до самоврядування, непроправообирати губернаторів чи керівників районів, не про обмеження функцій держави чи свавілля силових структур, не про врегулювання дуалізму виконавчої влади, а щодо окремих зовнішньополітичних цілей. Які до того ж в осяжній історичній перспективі не мають жодного шансу для здійснення і становитимуть у подальшому серйозну зовнішньополітичну проблему для врегулювання ключових для країни проблем.

Якщо ж таки справді будуть здійснені спроби це зробити, то це може остаточно перетворити євроінтеграцію на науковий

комунізм, остаточно її дискредитувати в очах суспільства. Підтримка євроінтеграції не перетворюватиметься на підтримку влади, яка про це говорить і нічого не робить, і не компенсуватиме негативне ставлення до неї. Навпаки – негатив від влади перекидатиметься на ті ідеї, за якими вона приховуватиме свою корупцію, кумівство, беззаконня. Якщо під гаслами включення в Конституцію положень про євроінтеграцію українці біднішатимуть, а єдиною відчутною для кожного зміною стане лише засилля “євроблях” на наших вулицях, то не лише ставлення до євроінтеграції гіршатиме.

Громадяни розумітимуть, що влада остаточно втратила зв'язок із суспільством і з реаліями. Що Конституція України – як свого часу Конституція СРСР – це не Основний закон, який шанують і виконують усі, а шмат паперу, який не має відношення до їх проблем і потреб і який можна так само ігнорувати, як це роблять наверху.

А для наших закордонних партнерів стане остаточно доконаним фактом, що проголошений зовнішньополітичний курс – це культ карго для України. Який, як і літаки з бананових коробок, які будували туземці на тихоокеанських островах, ніколи не злетить. Бо замість справжніх реформ і змін, які дозволять запрацювати економіці і відновлять віру в країну, українська влада спроможна лише на ритуальні танці (*Аностроф (<https://apostrophe.ua/ua/article/politics/2018-06-29/igryi-s-konstitutsiey-ukrainskaya-vlast-prevrashaet-put-v-evropu-v-nauchnyiy-kommunizm/19151>). – 2018. – 29.06*).

Маселко Р., адвокат, член Громадської Ради Доброчесності

Закрита процедура ВККС з оцінювання суддів – це є загроза для реформи судової влади

(Інтерв'ю)

Про очищення судової гілки влади й зусилля активістів для недопущення суддів, які не відповідають критеріям доброчесності, розказав адвокат, член Громадської Ради Доброчесності Роман Маселко.

Дмитро Тузов: Що відбувається з очищенням судової гілки влади?

Роман Маселко: Без нормального правосуддя будь-яка держава не має майбутнього. Адже правосуддя – основа, коли люди можуть захистити свої права, отримати справедливі рішення, відповідно, тоді буде сигнал для бізнесу, що в цій країні можна захистити свої інвестиції, відтак туди можна йти. В час Майдану побачили жакливі речі, коли навіть невинні люди не могли себе захистити від очевидних порушень. І тоді постала одна з ключових вимог – змінити судову систему, покарати винних, оновити. Була запущена судова реформа, яка мала забезпечити: очищення від негідників і оновити компетентними та доброчесними людьми. Це мало призвести до відновлення довіри до суду. Неважливо проти кого ти судишся, головне отримати рішення по закону.

Після Майдану журналісти почали робити багато матеріалів про суддів, з'явилась Громадська Рада Доброчесності, яка не просто робить припущення, а встановлює конкретні факти. Також з'явилося НАБУ. Ми бачимо щомісяця, якого суддю затримують на хабарі і наше завдання, щоб таких суддів не було.

Дмитро Тузов: Але після цих затримань багато суддів продовжують виконувати свої функції, така ж історія із суддею Ємельяновим, що тривалий час він продовжував залишатись на своїй посаді.

Роман Маселко: Ємельянов – своєрідний символ корумпованості судової системи. Завдяки ньому була побудована наймасштабніша система, коли можна було приймати потрібні рішення, тобто в Вищому господарському суді,

там де найбільші кошти крутяться. В цьому суді була створена система, що справи, які туди потрапляли, потрапляли до потрібних суддів для винесення потрібних рішень. Засновником цієї системи був пан Ємельянов. Завдяки цьому судді збагачувались. І журналісти в своїх розслідуваннях вже показали розміри статків

Дмитро Тузов: Який результат з точки зору очищення влади, тут має бути коефіцієнт корисної дії після всіх розслідувань?

Роман Маселко: Оскільки ситуація була критична, то очищення не може вимірюватись 1-2%. Ми по свої відчуттях і висновках, бачили, що близько 25-30% суддів, які потрапляли до нас на перевірку, до них були питання як майнового характеру, так і винесення свавільних рішень, чи порушення інших етичних чи законодавчих норм. Коли почалося кваліфікаційне оцінювання, а це перевірка усіх діючих судів на критерій компетентності і доброчесності, то ми побачили, що відсіюють 1-2% суддів. Тоді виникло питання, чи дійсно лише 1-2% суддів зробили таку проблему, що прийшлося проводити таку масштабну проблему. Напевно їх більше, а оцінювання чомусь не виявляє їх. Тоді Громадська Рада Доброчесності заявила про вихід з процесу оцінювання. І зараз ми намагаємось зробити все, що ВККС, яка перевіряє суддів все-таки дослухалась до тих конкретних фактів про порушення і призводила до реального очищення. На жаль, наразі неможна сказати, що результати такі, які очікувало суспільство. За результатами співбесід, які пройшли понад тисячі суддів, звільнено, наскільки я пам'ятаю, лише 28 суддів.

Інша частина пройшла успішно цю співбесіду і буде працювати довічно і з великими зарплатами. Ще на черзі 4,5 тисячі суддів. ВККС складається з частини суддів, які обрані самими судьями. Звісно, що очікувати

від них належної перевірки марно. Треба ставити питання більш глобальні про зміни інституцій.

Дмитро Тузов: Яким чином можна це зробити?

Роман Маселко: Закон про судоустрій та статус суддів визначає, хто входить до ВВКС і як вони вибираються. Ми вважаємо, що ідея, щоб судді самі себе перевіряли добре працює в Європі, але в нас воно не працює. Треба кардинально міняти підхід до формування ВВКС і ми вважаємо, що там має бути значна кількість представників громадськості.

Дмитро Тузов: Існує небезпека, що можуть «наштампувати» фіктивних представників громадськості? Ризик існує, але це вже залежить від нас сформувані справжні громадські організації.

Дмитро Тузов: Які судді потраплять до складу Антикорупційний суду? Які небезпеки ви вбачаєте?

Роман Маселко: Небезпека у непрозорій закритій процедурі виставляння балів. На кваліфікаційному оцінюванні кожен суддя може отримати 1000 балів, прохідний 670. Як розподіляються ці балі, хто їх ставить і

по яким критеріям – це закрита інформація. Лише оголошується фінальний бал. Ми зараз поставили вимогу, щоб це стало прозоре, але ВККС на це не погоджується.

Дмитро Тузов: А як на це вплинути можна?

Роман Маселко: По-перше, про це потрібно говорити. І необхідні зміни до закону, які б зобов'язували всіх членів ВККС, кому, за що і які бали поставили. Цей ризик залишається і при відборі суддів до Антикорупційний суду.

Дмитро Тузов: Думаю, що внести зміни на законодавчому рівні буде важко

Роман Маселко: Це важко, але сам Закон про Антиконституційний суд довів, що це можливо.

Дмитро Тузов: У вас є надія, що іноземних експертів, які будуть брати участь в добрі судів до Антиконституційного суду?

Роман Маселко: І громадський сектор, і досвід інших країн, і нашої країни довів, зараз міжнародні експерти – більш-менш гарантія того, що вони будуть переживати за свою репутацію і не пропустять негідників (*Громадське радіо (<https://hromadskeradio.org/programs/rankova-hvylya/zakryta-procedura-vkks-z-ocinyuvannya-suddiv-ce-ye-zagroza-dlya-reformy-sudovoyi-vlady-roman-maselko>). – 2018. – 3.07).*

Бондаренко Б., експерт з конституційного права Центру політико-правових реформ

Парламентсько-президентська модель: змістовний підхід проти формального

Зміна форми правління в Україні є надболоучим питанням, що має і об'єктивні, і абсолютно суб'єктивні витокі. Суб'єктивні – це політичні чинники. Зараз ми спостерігаємо активну передвиборчу агітацію, в аспекті окремих політичних діячів вона виливається в пропозиції змін до Конституції щодо реформатування основних центрів впливу та прийняття рішень. Йдеться про зміну діючої парламентсько-президентської моделі. Останнім часом основний дискурс присвячено послабленню ролі Президента з відповідним посиленням Парламенту.

До об'єктивних витоків належить незбалансованість державної влади,

що полягає в інституційному конфлікті “Парламент – Уряд – Президент”. Він є абсолютно природним, оскільки два центри влади – Парламент та Президент – наділені електоральними мандатами (обираються на прямих загальнонаціональних виборах), і завжди будуть мати суперечки політичного характеру. Це обумовлено полярністю двох політичних інститутів, яка закладена як елемент системи стримування і противаг в змішані форми правління. Такі системи є складнішими за умовно чисті парламентські чи президентські моделі, проте передбачають існування більшої кількості запобіжників

автократизації політичного режиму. Але будь-яке ускладнення системи не може залишитися без наслідків для її ефективності, що можна спостерігати на прикладі України.

Діюча модель, закладена конституційними змінами 2004 року, існувала в період з 2004 по 2010 роки та з 2014 до нині. В перший період вона характеризувалася інституційним конфліктом між Президентом Ющенком та Урядом Тимошенко, протистоянням між Президентом та Парламентом, більшість в якому у 2006 році отримала Партія регіонів тощо. Висновки цього періоду наступні:

- Модель не закладає достатніх механізмів розподілу повноважень між Президентом та Прем'єром. Навпаки, закладаючи (через недосконале конституційне регулювання чи викривлену практику реалізації конституційних положень) можливість прийняття рішень як Президентом, так і Прем'єром в одній сфері, – модель утворює дуалізм виконавчої влади з передумовою виникнення конфліктних ситуацій;
- Висока залежність такої моделі від електоральних наслідків.

Умова, за якої обрані Президент та Парламент матимуть діаметрально протилежні позиції та інтереси, призводить до ступору усієї системи державної влади. Це не кардинально нова ситуація для змішаних форм правління, отже є вироблений вихід – перезавантаження системи шляхом проведення позачергових парламентських чи президентських виборів – в залежності від ситуативних умов та конституційного регулювання. В досліджуваній період вказана опція не спрацювала, оскільки Президенту не вдалося розпустити Парламент, а процедура імпічменту Президента, як єдиний можливий варіант проведення президентських виборів за живого та здорового Президента, в Україні є занадто складною та фактично неможливою у реалізації.

Спільною передумовою вказаних проблем є небажання основних політичних гравців та груп впливу домовлятися та напрацьовувати спільні шляхи вироблення політики. Можливість для цього закладена в недосконалих конституційних положеннях, але причина є дещо глибшою. Діюче конституційне

регулювання дозволяє основним політичним гравцям, за умови наявності волі до цього, співіснувати мирно та спільно виробляти рішення на умовах консенсусу та врахування інтересів протилежних груп. Тож причини варто шукати не в конструкції конституційних норм чи колізійності законодавчого регулювання.

Справа в тому, що змішана форма правління передбачає постійну взаємодію інституцій між собою, що виливається у механізми спільного прийняття рішень.

Для ефективності цієї моделі необхідним є існування інституцій як таких:

- парламентаризм у Верховній Раді;
- Президент та його допоміжні органи, що діють в межах своїх повноважень;
- органи державної влади, керівники яких не можуть самостійно визначати вектор діяльності органу, в залежності від своєї політичної афілійованості;
- незалежний Конституційний Суд;
- органи правопорядку, які виконують свої функції, а не є каральним інструментом певної політичної групи;
- рівновіддалена від усіх політичних суб'єктів судова гілка влади.

Ці елементи – одночасно і передумови, і наслідки функціонування змішаної форми правління. Якщо один з них випадає, починаються проблеми із усією системою.

Сьогодні в нашій державі є серйозні проблеми з кожним елементом, тому наслідок неефективності змішаної форми правління є абсолютно логічним.

Відсутність в українців державності тривалий час, з короткими перервами на спроби побудови незалежної України; анархічна ментальність, за якою ні держава, ні закони не є цінністю; системний колонізаторський вплив сусідніх держав; високий рівень патерналізму – все це спричинило проблеми з відсутністю інституцій, які є основою для функціонування змішаної форми правління.

Вищезазначені проблеми змішаної моделі 2004-2010 років притаманні Україні і сьогодні, але не є настільки сильно вираженими.

По-перше, в парламенті відсутня опозиція як така, а фракція Президента є

достатньо потужною та має достатні союзні зв'язки з іншими. Достатні для того, щоб поглинати спроби вироблення кардинально альтернативної Президенту політики та спроможні в найважливіші моменти ухвалювати потрібні законодавчі чи кадрові рішення. При цьому, у порівнянні навіть з 2014-2015 роками, парламент є низькоефективним, і будь-яке рішення у наближенні виборів стає все складнішим і складнішим.

По-друге, політична ситуація в країні є суттєво відмінною, що пов'язано як з війною, так і анексією Криму, падінням рівня життя тощо. Ці фактори одночасно посилюють кризу державної влади та розмивають сприйняття первинних причин проблеми, описаної вище.

Таким чином, однозначним є висновок: діюча модель – неефективна. У питанні дуалізму виконавчої влади та конфлікту Президента і Парламенту пропонується розглянути два стратегічно протилежних варіанти рішень: посилення Президента або посилення Парламенту із взаємопов'язаним послабленням іншого. Необхідно обрати одну з вищезазначених опцій та знайти межі розподілу повноважень між Президентом та Парламентом.

За умови посилення Президента, основним позитивним наслідком є ймовірне збільшення ефективності державної влади. Це – особливо важливо в умовах війни, але паралельно зростають ризики автократизації політичного режиму та узурпації влади. За останні 25 років встановлено, що інститут президентства в Україні характеризується перебиранням повноважень, що не належать до його компетенції, а в умовах президентсько-парламентської системи – навіть тяжінням до автократичних тенденцій.

У випадку обрання другого варіанту, а саме посилення Парламенту із послабленням Президента, основним позитивним наслідком є ймовірне зменшення ризиків автократизації політичного режиму. Негативними передумовами для цієї моделі є розпорошення відповідальності за ухвалення стратегічних рішень, відсутність реальних політичних партій як соціальних інститутів, політики консенсусу тощо. В

короткостроковому аспекті, опція посилення парламенту виглядає гіршою, проте в стратегічному плані – вона має суттєві переваги. Основною є можливість створити і максимально посилити інститути державної влади, громадянського суспільства, що є критично необхідним для існування змішаної форми правління.

За умови вибору другого варіанту, конституційні зміни мають бути орієнтовані на посилення взаємовідносин Уряду та Парламенту, мінімізації впливу Президента у сферах, що не належать до його компетенції, та чіткого регулювання конституційних процедур.

В дослідженні, опублікованому у 2018 році та проведеному Центром політико-правових реформ та Міжнародним інститутом сприяння демократії та виборчим процесам (IDEA International), запропоновані зміни у розрізі вищеприписаного підходу – посилення Парламенту із послабленням Президента.

За результатами тривалої роботи над Звітом «Напівпрезиденталізм та інклюзивне врядування в Україні: пропозиції для конституційної реформи», міжнародними та національними експертами були сформувані наступні тези.

На думку авторів, протягом останніх десятиліть конституційна стабільність в Україні зіштовхнулася з чотирма основними викликами:

- повторюваний інституційний конфлікт між Президентом, Парламентом та Урядом, який загнав політичну систему в глухий кут та заважає розвитку ефективного парламентаризму;
- тяжіння інституту президентства до автократичних тенденцій;
- фрагментарна та слабка система політичних партій, яка підриває можливість злагодженої роботи парламенту;
- низька конституційна культура та слабкий Конституційний Суд.

У відповідь на ці виклики звіт визначає три основні принципи:

- захист від президентської автократії;
- розподіл влади та лідерство виконавчої влади;
- ефективний парламент, який спроможний здійснювати нагляд за президентом та урядом та ефективно ухвалювати закони.

Короткий виклад основних пропозицій Звіту:

- Повне виключення ролі Президента у процесі призначення Прем'єра, за якою Парламент номінує і може призначати Прем'єра.

- Надання права Прем'єру номінувати весь Уряд.

Конституція має чітко визначати вищих посадовців, яких може призначати та звільняти Президент, та передбачити повноваження Уряду призначати та звільняти всіх інших вищих посадовців (як альтернатива пропонується розгляд контрасигнувальних кадрових повноважень, суб'єкт виконання яких чітко не передбачений Конституцією). Призначення у безпековій та військовій сферах має передбачати контрасигнування, а також законодавче погодження. Верховна Рада не повинна мати повноваження щодо звільнення Генерального прокурора шляхом висловлення вотуму недовіри.

Парламент повинен мати ексклюзивне повноваження відправляти у відставку Прем'єра та весь Уряд шляхом конструктивного вотуму недовіри. Прем'єр повинен мати право звільняти членів Кабінету Міністрів без парламентського погодження.

Виключні підстави розпуску Президентом Парламенту (як варіант, відставка Уряду, провал голосування за бюджет). Реалістична процедура імпічменту Президента.

Повна компетенція Уряду у внутрішній політиці. Президент відповідальний за оборону та представлення України у зовнішніх відносинах.

Звісно, потрібне критичне сприйняття таких пропозицій. Проблемою може бути реалізація Президентом своїх повноважень у сфері оборони – за умови номінування і призначення профільного міністра Парламентом. Або розпуск Парламенту через провал двох послідовних голосувань за бюджет, і як наслідок – відсутність державного бюджету на період позачергових виборів. Також неможливо повністю прорахувати, яким чином буде функціонувати модель в умовах такого конституційного дизайну.

Тому ці пропозиції є відкритими для обговорення та лягають у чіткий вектор послаблення президентської влади в умовах парламентсько-президентської моделі і вирішують основну проблему дуалізму виконавчої влади.

В той же час, ми всеодно зіштовхнемося з основною проблемою – відсутністю сильних інституцій та практики політичного консенсусу, які критично необхідні для цієї моделі. Без сумнівів, парламентсько-президентська модель із вищезазначеними пропозиціями сприятиме виробленню політичного консенсусу, але чи зможе вона функціонувати в умовах поки ще не вироблена? Питання відкрите.

Щоб зменшити негативні наслідки цієї проблеми та провести будь-які ефективні конституційні зміни, має існувати консенсус соціальних груп, які мають відповідні необхідні ресурси у соціальному та політичному житті країни. Питання полягає в тому, що довіра до Верховної Ради становить 5 %, це свідчить про відсутність легітимності цього органу, а наслідок – , нелегітимність і несприйняття навіть ідеальних конституційних змін. Отже, необхідно шукати нову процедуру напрацювання та ухвалення конституційних змін – в межах чинної процедури, передбаченої Розділом XIII Конституції України. За такого підходу, порядок денний конституційних змін буде значно ширшим за питання форми правління, але це питання абсолютно іншого масштабу.

Отже, в питанні зміни форми правління ми опиняємося в ситуації, коли достеменно невідомі сторони суспільної угоди, від ставлення яких залежить легітимізація майбутніх конституційних змін. А ще – збільшення довіри до державних інституцій. Основним апологетом реальної парламентсько-президентської моделі мав би стати середній клас, відсоток якого останні роки з малого став критично малим, і, відповідно, є недостатньо сильним для відстоювання своїх позицій та інтересів.

Тому для успіху конституційної реформи в частині «владного трикутника» (Парламент-Президент-Уряд), поза змістом конституційних

змін, необхідно чітко визначити «сторони» суспільної угоди. І критично важливою є процедура напрацювання цих змін.

Напередодні виборів 2019 р. треба швидко шукати вихід з такої ситуації. Зважаючи на соціологічні прогнози останнього року, робимо два одностайні висновки:

Парламент наступного скликання буде неймовірно роздробленим (майже 10 політичних партій мають шанси потрапити до Верховної Ради), що призведе до неймовірно складного процесу ухвалення законодавства та здійснення кадрових призначень.

Обраний у 2019 р. Президент буде Президентом «меншості», оскільки сьогодні кандидати перших позицій не отримують і 20 % голосів виборців.

В такій ситуації криза державної влади поглиблюватиметься, і якщо не змінити

базові умови ситуації сьогодення, – це матиме найкритичніші з можливих наслідків.

Їх можна уникнути. Для цього:

- консолідація нації навколо необхідності збереження державності;

- реальне бажання домовитися щодо основних постулатів існування українського суспільства – на основі консенсусу і врахування протилежних інтересів;

- визначення процедури напрацювання конституційних змін, і наслідок – зміна форми правління шляхом уникнення дуалізму виконавчої влади.

Шлях абстрактний, важкий, але це – єдиний шлях державотворення (*ЦППР (<http://pravo.org.ua/ua/news/20873171-parlamentsko-prezidentska-model-zmistovniy-pidhid-proti-formalnogo>). – 2018. – 20.07*).

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Ірландія

Правительство Ирландии разрешило провести референдум, на который будет вынесен вопрос об исключении из конституции статьи о "семейной роли" женщин. Об этом сообщает Reuters.

Речь идет о статье 41.2 конституции Ирландии, в которой отмечается, что "благодаря своей роли в семье женщина дает государству поддержку", а также что "матери не должны иметь экономическую необходимость заниматься трудом", то есть ходить на работу в ущерб обязанностям по дому.

Как отмечает Reuters, конституция Ирландии была принята в 1937 г. и является достаточной консервативной. Предлагаемые для голосования поправки призваны привести ее в соответствие с потребностями "более светского и либерального населения".

В четверг, 5 июля, правительство Ирландии одобрило проведение референдума.

"Спустя 80 лет после того, как были принята конституция, стало понятно, что статья 41.2 не должна быть в нашей конституции. Она

подрывает стремление достичь настоящего гендерного равенства и позволить женщине выбирать, что ей делать со своей жизнью", – отметил министр юстиции Чарли Флэнаган.

Референдум должен состояться в ноябре.

Как подчеркивает Reuters, Ирландия в течение длительного времени была одной из наиболее консервативных стран Европы. В то же время за последние десятилетия ситуация менялась по мере того, как уменьшалось влияние католической церкви. Так, в 2015 году на референдуме была принята поправка в конституцию, согласно которой разрешаются однополые браки. В этом году в Ирландии проголосовали против положения конституции, запрещающего аборты.

В мае этого года результаты в Ирландии на референдуме о легализации абортов показали, что послабление законов против абортов поддержали 60% ирландцев.

В октябре 2015 г. в Ирландии вступил в силу закон об однополых браках. Это произошло после 6 месяцев со времени проведения

референдума, в результаті якого эта традиційно католическая страна стала первой в мире, в которой предложение об однополых браках было одобрено путем

плебисцита (*Буквы* (<https://bykvu.com/bukvy/94906-v-irlandii-khotyat-isklyuchit-iz-konstitutsii-statyu-o-semejnoj-rol-i-zhenshchin>). – 2018. – 6.07).

Франція

Национальная ассамблея Франции единогласно одобрила изъятие из первой статьи Конституции страны слова «раса». Об этом сообщает радиостанция Europe 1.

Как следует из текста основного закона, опубликованного на сайте Конституционного совета Франции, Конституция страны 1958 года в последней редакции от 2008 года в первой статье содержит следующие слова: «[Конституция] гарантирует равенство перед законом всех граждан без различия происхождения, расы и религии». Теперь из этого предложения изъято слово «раса».

Как сообщает радиостанция, это слово было включено в 1958 году из предыдущей Конституции 1946 года для того, чтобы подчеркнуть отрицание нацизма и колониального прошлого.

Кроме того, сообщает телеканал BFM, депутаты запретили подчеркивать в законодательстве пол граждан. За оба нововведения проголосовали 119 парламентариев.

Исключение слова «раса» из конституции было одним из лозунгов президентской кампании Франсуа Олланда – предшественника нынешнего главы государства Эмманюэля Макрона – в 2012 году. Однако когда депутаты Левого фронта нижней палаты французского парламента поддержали инициативу об удалении упоминаний расы во всем французском законодательстве в 2013 году, сенат не стал ее рассматривать (*РБК* (<https://www.rbc.ru/rbcfreenews/5b47bd349a7947344b20369e>). – 2018. – 12.07).

Куба

Парламент Куби схвалив нову конституцію. Попри це зміниться не так багато – однак громадяни ще висловляться на референдумі, де навіть зможуть сказати змінам "ні". Коментар Й. Санчес.

Нова конституція Куби опрацьовувалася за закритими дверима. Комітет з питання реформи, що складається із 33 осіб за головування 86-річного колишнього президента Рауля Кастро видав проект, який нині був підтриманий парламентом. Після цього вперше за кілька десятиліть відбудеться референдум, на якому люди навіть зможуть поставити хрестик у рядку "ні".

Кубинський уряд вже дав натяки на те, з якими змінами, імовірно, доведеться рахуватися. Політичні і правові зміни, в острівній державі, викликають палкі дискусії.

Оптимісти зауважують, що нова конституція уперше закріплює право на приватну власність і відкриває можливості для приватних підприємств. Це може бути цікавим для малих підприємств, які утворилися на острові останніми роками і лише сподіваються на більшу правову безпеку та економічний поштовх. Позитивно розглядають також і обмеження терміну президента максимум двома каденціями по п'ять років, а також заборону будь-якої форми дискримінації за статевою ознакою.

Песимісти, зі свого боку, застерігають від того, що ядро конституції цілковито залишається незмінним. У статті п'ятій конституції за компартією залишається "керівна і направляюча" роль для суспільства, а отже зберігається і її абсолютний контроль за життям кожного окремого кубинця. Таким самим

недоторканим залишається "соціалістичний характер політичної і соціальної систем" острова. І це попри те, що кубинська модель впродовж багатьох років спирається на експлуатацію людини людиною, на розпродаж земельних ділянок у обмін на закордонний капітал і це при тому, що соціальна прірва дедалі більше дається взнаки.

Окрім того, активісти ЛГБТІ-спільноти закликають легалізувати одностатеві шлюби, право на усиновлення та штучне запліднення для гомосексуальних пар. Цікаво, що через запекле протистояння з боку євангелічних церков саме ця тема донині була найбільш вибуховою в дебатах про нову конституцію.

Противники конституційної реформи також готуються до референдуму. Сторона

противників об'єднує різні групи з різноманітних політичних переконань. Дисиденти ставлять собі за мету досягти якомога більшого показника голосів "ні" на референдумі. Однак це буде непросто – переконати мільйони кубинців, що позитивні аспекти нової конституції є недостатніми, якщо заразом має бути схвалена і однопартійна система.

До публікації першої версії нової конституції залишаються тижні, а до референдуму – ще місяці. Доти оптимісти і песимісти повинні надалі намагатися переконати одне одного. Але імовірніше те, що більшість – за тими, кому все одно. Тими, хто відчуває, що нова конституція мало чим змінить їхнє буденне життя (*DW* (<https://p.dw.com/p/31uQW>). – 2018. – 23.07).

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 7 (51) 2018

(25 червня-25 липня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»

Редактор
Л. Сісіна

Комп'ютерна верстка:
А. Берегельська

Підп. до друку 26.07.2018.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 5,56.
Наклад 6 пр.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1390 від 11.06.2003 р.